972

SYDÄN TÄYNNÄ HAAVOJA

Tutkielma huostaanotettujen lasten äitien kokemuksista

Jyväskylän yliopisto
Yhteiskuntatieteiden ja
filosofian laitos
Pro gradu-tutkielma
Kesä 1998
Sirpa Nieminen ja
Sanna Päivinen

TIIVISTELMÄ

SYDÄN TÄYNNÄ HAAVOJA

- Tutkielma huostaanotettujen lasten äitien kokemuksista

Sirpa Nieminen ja Sanna Päivinen
Heinäkuu 1998
Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos
Jyväskylän yliopisto
99 sivua ja liitteet 3 sivua

Tutkimuksemme lähtökohtana on selvitellä huostaanotettujen lasten äitien kokemuksia huostaanottoprosessissa heidän itsensä kirjoittamien kirjeiden avulla. Tarkoituksemme on kuvailla huostaanottoprosessia huostaanotettujen lasten äitien näkökulmasta, kertoa heidän kokemuksistaan ja ajatuksistaan sekä pohtia, miten biologinen äiti otetaan huomioon lapsen parhaaksi tarkoitetussa sosiaalitoimen toimenpiteiden sarjassa, joka päätyy lapsen huostaanottoon. Tämän lisäksi yritämme hahmottaa hyvään äitiyteen liittyviä kulttuurisia ja sosiaalisia määritelmiä. Olemme kiinnostuneet siitä, kuka tai mikä määrittää, tuottaa ja ylläpitää hyvän äitiyden ideologiaa.

Aineistomme on kerätty siten, että lähetimme eri aikakausi- ja sanomalehtien yleisönosastoille avoimen kirjoituspyynnön, jossa toivoimme huostaanotettujen lasten äidin kirjoittavan meille kirjeen huostaanottoon liittyvistä kokemuksistaan. Otimme myös yhteyttä kirjeitse huostaanotettujen lasten vanhempien elokuussa 1997 perustamaan yhdistykseen Elämän siipirikot ry:een, jonka jäseniä pyysimme kirjoittamaan heidän huostaanottoprosessia koskevista kokemuksistaan. Tutkimusaineistomme koostuu siis huostaanotettujen lasten äitien kirjoittamista kirjeistä. Kirjeet kertovat äitien subjektiivisen totuuden tai näkökulman tapahtumista, joista yhteiskunnassamme harvoin keskustellaan avoimesti.

SISÄLLYS

Tiivistelmä

1. JOHDANTO

2. OMA LÄHTÖKOHTAMME

3. AIKAISEMPAA TUTKIMUSTA

4. KATSAUS HUOSTAANOTTOKESKUSTELUUN

5. TUTKIMUSMENETELMÄ JA AINEISTON HANKINTA

    5.1. Omaelämäkerralliset kirjeet tutkimusaineistona

6. HYVÄN ÄITIYDEN MIELI- JA KIELIKUVAT

    6.1. Äitiyden ideologia
    6.2. Arkiuskomuksia
    6.3. Hyvän äitiyden määrittäjiä

        6.3.1. Isänvaltainen yhteiskuntamuoto
        6.3.2. Asiantuntijat
        6.3.3. Perheideologia
        6.3.4. Naisliikkeet
        6.3.5. Maternalismi
        6.3.6. Uskonnot

    6.4. Hyvän äitiyden uskomuksia

        6.4.1. Äiti Maa
        6.4.2. Sankarillinen äiti
        6.4.3. Rakastava äiti
        6.4.4. Siveellinen äiti

7. KUINKA VIRANOMAISET MÄÄRITTÄVÄT ÄITIYTTÄ

    7.1. Äitiyspolitiikan syntyvaiheista
    7.2. Äitiyden ammattilaiset
    7.3. Millaisia määrityksiä viranomaistahoissa vanhemmuudelle tuotetaan ja miten

        7.3.1. Äitiys- ja lastenneuvola
        7.3.2. Lastensuojelu

7.4. Millaisen riskin joutua lastensuojelullisten toimenpiteiden kohteeksi köyhyys tuottaa

7.4.1 Viranomaisten kontrolloimia äitiyden riskitekijöitä
7.4.2. Sijaisvanhempien ja biologisten vanhempien elintasoero

8. TUTKIMUSAINEISTON TULKINTAA

8.1. Sydän täynnä haavoja

8.1.1. Taisteleva isoäiti
8.1.2. Sairastunut äiti
8.1.3. Kunnon äiti
8.1.4. Masentunut äiti
8.1.5. Nuori äiti
8.1.6. Raitis alkoholistiäiti

8.2. Huostaanoton perusteet ja äidin tulkinta

8.2.1. Alkoholismi
8.2.2 Mielenterveysongelmat
8.2.3 Perheriidat ja perheväkivalta
8.2.4 Lapsen oma käytös
8.2.5 Muut vaikeudet
- taloudelliset vaikeudet
8.2.6 Ongelmien kasautuminen

8.3. Huostaanottoprosessissa vaikuttavia tekijöitä

8.3.1 Huostaanotto
8.3.2. Viranomaiset
8.3.3. Sijaisvanhemmat
8.3.4. Irti äitiyden ahtaasta roolista
8.3.5. Huonommuuden taakka
8.3.6. Selviytymisen tulkinnat

9. ELINKAUTINEN ?

LIITTEET

KIRJALLISUUS

1.
JOHDANTO

Äitiys ja hoivatehtävät määrittävät naista kulttuurisesti ja sosiaalisesti. Naisena olemisen on nähty täydellistyvän vasta lapsien ja perheen perustamisen myötä. Käsitykseemme äitiydestä vaikuttavat erilaiset yhteiskunnalliset voimat, esimerkiksi valtio, oikeus, uskonto, moraali, vallitseva perheideologia ja normit. Äitiyteen liitetään itsestäänselvänä ja luonnollisena huolehtiminen, hoivaaminen, epäitsekkyys ja toisten tarpeiden tyydyttäminen. Äiti uhrautuu, sitoo yhteen sukupolvet, pitää yllä perinteitä - uskoo, toivoo ja rakastaa.

Äidit vain, nuo toivossa väkevät,
Jumalan näkevät.
Heille on annettu voima ja valta
kohota unessa pilvien alta
ja katsella korkeammalta.

Lauri Viita

Tutkimuksemme kohteena ovat äidit, joiden lapset on huostaanotettu. Tarkoituksemme on kuvailla äitien omien kertomusten avulla, miten heidät otettiin huomioon huostaanottoprosessissa. Kuinka naiset selvisivät kokemuksesta, jota yhteiskunnassamme leimaa voimakas häpeä ja syyllisyys. Millaisia ongelmia äidit kohtasivat, kuinka he suhtautuivat lastensa huostaanottoon, minkälaisia tunteita ja ajatuksia tapahtuma heissä herätti. Tutkimuksemme tarkoituksena on myös tarkastella äitien kertomusten avulla sosiaaliviranomaisten toimia ja niiden vaikutuksia perheeseen huostaanottoprosessissa.

2.
OMA LÄHTÖKOHTAMME

Tutustuessamme äitiyttä koskeviin kirjoituksiin, tulkintoihin ja tutkimuksiin, äitiyden käsite tuntui muuttuvan hämäräksi ja ristiriitaiseksi. Mikään ei enää vaikuttanut kovin itsestäänselvältä tai yksinkertaiselta, vaikka omakohtaista kokemustakin on; sisällytämme omiin äitiyden kokemuksiimme tytär-äiti-suhteemme, lisäksi toinen meistä on 15-vuotiaan pojan äiti ja toinenkin on äidiksi aikova.

Pohtiessamme äitiyttä törmäsimme kompleksiseen kokonaisuuteen, jossa yhdistyy sekä naisen oma, yksilöllinen tapa olla äiti että myös ne kulttuuriset merkitykset, joiden avulla äitiyttä tulkitaan. Äitiydellä on biologinen perustansa, tämän lisäksi äitiys on myös yhteiskunnallinen ilmiö, sosiaalinen ja kulttuurinen konstruktio. Yhtaikaa sekä hyvin henkilökohtaista ja kokemuksellista että julkista ja poliittista. Ritva Nätkinin sanoin äitiys ei ole pelkästään biologian sanelema kohtalo, vaan yhteiskunnallisesti tuotettu, muuttunut, ja siis myös muutettavissa oleva.

Sinikka Nopola (1991, 8) on todennut osuvasti, että naisen ja äidin ovat määritelleet paljolti muut kuin itse asianosaiset. Meitä kiinnostavat hyvän, onnistuneen äitiyden määrittelyt. Millaista hyvä äitiys on, mitä odotuksia ja vaatimuksia äitiydelle asetetaan ? Keneltä tulevat normit ja standardit, mikä määrittää, tuottaa ja ylläpitää äitiyden ideologiaa ? Kuinka selviävät huostaanotettujen lasten äidit äitiyden ideologian ja normien vaikutuksessa ?

Yritämme hahmottaa hyvää äitiyttä erilaisten, lähinnä länsimaalaiseen naiskuvaan ja historiaan liittyvien yleisten arkiuskomusten ja mielikuvien avulla. Toivomme kuvaavamme kulttuurisesti tai sosiaalisesti tuotettua ja ylläpidettyä äitiysihannetta - täydellistä äitiyttä, jonka uskomme väikkyvän jonkin asteisena piiloideologiana meidän kaikkien, myös asiantuntijoiden, ajattelutavoissa ja ohjaavan toimintaamme. Huostaanotettujen lasten äitien intiimit, tunnustukselliset tekstit kertovat vaikeasta elämäntilanteesta, huostaanottoprosessista. Millaisina hyvän äitiyden mielikuvat tai tulkinnat elävät heidän teksteissään ? Kuinka äidit ovat kokeneet huostaanottoprosessin ja miten he ovat selvinneet äitiydessään ?

Uskomme, että huostaanotettujen äitien äänen kuunteleminen on tärkeää ja palvelee lopulta meidän kaikkien etua. Irma Kortteen (1988, 58) sanoin: "Yksi arvovalintojen eettisyyden kriteeri filosofiassa on yleistettävyys. Naiskysymykseen sovellettuna yleistettävyys tarkoittaa seuraavaa. Jos olemme kiinnostuneita vain yhden ihmisryhmän eduista, asenteemme ei ole aidosti eettinen. Meidän täytyy lisäksi ajatella, että tämän ryhmän etujen toteuttaminen on pohjimmiltaan kaikkien muidenkin ihmisten todellinen etu. Dialektisessa näkökulmassa yleisinhimillinen implisiittinen arvopremissi on siten koko ihmiskunnan emansipaatio."

3.
AIKAISEMPAA TUTKIMUSTA

Suomessa on runsaasti tutkimusta lastensuojelunlain tulkinnoista ja käytännöistä. Lisäksi tutkimusta on tehty sosiaalityön asiakkuudesta ja työtavoista. Sen sijaan biologisten vanhempien osuutta huostaanottoprosessissa on tutkittu suhteellisen vähän, tai tutkimus on perustunut lähinnä tilastollisiin aineistoihin. Esittelemme seuraavassa keskeisiä viimeaikaisia tutkimuksia, jotka liittyvät oleellisesti aihealueeseemme.

Ritva Nätkin (1997) tutkii väitöskirjassaan Kamppailu suomalaisesta äitiydestä maternalismia, väestöpolitiikkaa ja naisten kertomuksia. Tutkimuksessaan hän käyttää aineistonaan äitien omaelämäkertoja ja äitiydestä käytyjä asiantuntijakeskusteluja. Nätkin kuvaa kirjassaan muun muassa naisliikkeen ja väestöpolitiikan suhdetta, suomalaista keskustelua äitiydestä sekä äitiyden määrittelyistä. Nätkin tuo tutkimuksessaan esiin hyvinvointivaltiollista maternalistista äitiys-politiikan diskurssia. Tutkimus on syntynyt hyvinvointivaltion, äitiyden ja naistutkimuksen vuorovaikutuksessa.

Mirja Kajavan (1997) väitöskirja Lapsen etu huostaanottoprosessissa on tuorein kyseessä olevaan alueeseen liittyvä dokumentteihin nojaava tutkimus, jossa käsitellään huostaanoton syitä ja seurauksia huostaanotettujen lasten edun kannalta. Kajava on käyttänyt tutkimusaineistona lääninoikeuksien tahdonvastaisiin huostaanottoihin liittyviä asiakirjoja. Tutkimuksen lähtökohtana

on pohtia, millä edellytyksillä ja oikeutuksella vanhemmilta voidaan ottaa pois heidän lapsensa vastoin heidän tahtoaan. Pääongelmana on selvittää, miten lapsen kasvun ja kehityksen turvaamista tulkitaan ja toteutetaan, kun näkökulmana pidetään kasvuolojen puutteita suhteessa lapsen etuun. Kajavan tavoitteena on selvittää, miten eri organisaatiotahoja edustavat ammattien edustajat toimivat ja mihin toiminta perustuu suhteessa lapsen hyvinvointiin. Kajava toteaa tutkimuksensa yhteenvetona, että perhepoliittisista toimenpiteistä ja palveluverkoston kehittämisestä huolimatta kysymys tuen ja kontrollin suhteesta on edelleen avoin. Myös perheen itsemääräämisoikeuteen puuttuminen on kysymyksenä ja käytäntönä selkiintymätön. Kajavan tutkimuksen tulokset viittaavat siihen, että lapsen etua ei käytännössä riittävästi huomioida suhteessa vanhempien oikeuksiin.

Päivi Kähkönen (1994) on koonnut lisensiaattityötään varten raportin jyväskyläläisen sosiaalitoimen huostaanottotapauksista. Tutkimuksessa tarkastellaan lastensuojelun asiakasperheen ja sosiaalitoimen yhteistyötä lapsen huostaanottoon johtaneissa asiakkuussuhteissa. Tarkastelu kohdistuu erityisesti siihen, missä määrin ja millaisia asioita sosiaalitoimen asiakirjoissa mainittiin vanhemmuuteen ja perheen tukemiseen liittyvistä tekijöistä. Niin ikään tutkimuksessa kiinnitetään huomiota asiakasperheen rooliin huostaanottoprosessissa. Raportissa todetaan mm. sosiaalitoimen rajalliset voimavarat hoitaa lasten edun lisäksi myös vanhempien etua.

Päivi Kähkönen (1991) on Jyväskylän yliopiston Perhetutkimusyksikön ja Jyväskylän kaupungin sosiaaliviraston yhteistyöhankkeena julkaissut tutkimuksen Biologisen perheen huomioonottaminen lapsen huostaanotossa ja sijoituksessa. Kähkönen perehtyy tutkimuksessaan lastensuojelun asiakasperheen asemaan lapsen huostaanotto- ja sijoitusprosessissa. Aihetta lähestytään ekologisesta näkökulmasta, joka korostaa yksilön ja ympäristön välisen vuorovaikutuksen merkitystä. Kähkösen mukaan huostaanoton tarvetta arvioitaessa sosiaalityöntekijöillä tulisi olla käsitys siitä, millaista vanhemmuutta he pitävät kyllin hyvänä vanhemmuutena sekä sitä, mitkä tekijät vaikuttavat vanhemmuuteen. Tukea suunnattaessa tulee ottaa huomioon perheen ja sen jäsenten niin ulkoiset kuin sisäisetkin toimintaedellytykset sekä heidän yksilölliset tarpeensa. Tutkimus johdattelee lastensuojelun avohuollon, huostaanottojen ja perhehoidon ongelmakenttään erityisesti asiakasperheen näkökulmasta.

Ilpo Helénin (1997) tuore väitöskirja tuo esiin äidin elämän politiikan 1880-luvulta 1960-luvulle. Helen käsittelee teoksessaan mm. yhteiskunnan legitoiman viranomaistahon, erityisesti sosiaali- ja sairaanhoidon ammattilaisten, harjoittamaa asiantuntijavaltaa naisia, äitejä kohtaan. Kysymys on poliittisesta vallasta, biopolitiikasta, joka toimii länsimaisten hyvinvointivaltioiden toiminnan järkevyys- ja järjestysperiaatteena. Sen mukaan naisruumis toimii yhteiskunnallisen vallan, kurin, suojelun ja huolenpidon kohteena.

Marjo Kurosen (1989) tutkimus Onnellinen ja ongelmallinen äitiys kertoo lasten hoidon ja kasvatuksen asiantuntijoiden äitiyttä koskevista käsityksistä. Kuronen selvittää tutkimuksessaan äitiyden ja lapsuuden historiaa ja ideologista perustaa varhaisen naisliikkeen ajoista alkaen. Tutkimuksen kohteena ovat myös sosiaali- ja terveyshuollon asiantuntijoiden määritelmät äitiydestä.

Marjo Kurosen (1993) lisensiaattitutkimus Lapsen hyväksi naisten kesken keskittyy kuvaamaan äitiys- ja lastenneuvoloiden toimintakäytäntöjä. Kuronen etsii vastauksia kysymykseen, miten neuvolatyön nykykäytännöissä rakentuvat vanhempien ja hyvinvointivaltion ammattilaisten väliset suhteet lasten hyvinvoinnista huolehtijoina ja millaisia määrityksiä vanhemmuudelle näissä käytännöissä tuotetaan.

Eeva Jokinen (1996) tarkastelee väitöskirjassaan Väsynyt äiti miten äiti-subjekti kirjoittaa ja kirjoittuu kotityökirjoituskilpailusta saamansa aineiston avulla. Jokinen tarkastelee erityisesti äitiyden yleisimmin kirjoitettua tuntoa, väsymistä. Jokinen kysyy miltä tuntuu olla äiti ? Miten äitiydestä kirjoittavat naiset siitä kertovat ? Millaisia äitiyden malleja kulttuurissamme on ? Jokinen yhdistää feministiset äitiysteoriat äitien itse kirjoittamien tekstien kanssa.

Sven Hesslen (1988) tutkimus Familjer i sönderfall on osatutkimus ruotsalaisesta "Barn i kris"-projektista. Kysymys on lähes kymmenen vuotta kestäneestä projektista, jossa tutkimuskohteena on huostaanotetut lapset ja heidän elämäntilanteensa. Hesslen osatutkimus keskittyy seuraamaan kahden vuoden ajan huostaanotettujen lasten biologisten vanhempien elämää huostaanottoprosessin aikana ja sen jälkeen. Hessle tuo esiin biologisten vanhempien elinolosuhteiden vaikeuksien ylisukupolvisuuden ja kasautumisen. Ongelmien kasautumisesta

syntyy kierre, joka heikentää vanhempien voimavaroja ja selviämismahdollisuuksia aiheuttaen sosiaalista syrjäytymistä ja pahoinvointia. Hesslen mukaan viranomaiset ovat nykymenetelmillä kyvyttömiä katkaisemaan biologisten vanhempien ongelmien noidankehän.

Anja Laurila (1993) kirjoittaa kirjassaan Lainaksi annettu lapsi perhehoidosta yhtenä lastensuojelun muotona. Laurila käsittelee kirjassaan sijaiskotilapsen ongelmia, sijaisperheiden arkipäivän kasvatustyötä ja sosiaalityöntekijöiden osuutta huostaanotetun lapsen elämässä. Laurilalla on sijaisvanhempana toimimisesta viidentoista vuoden kokemus. Hän on koulutukseltaan psykologi ja perhepäivähoidon ohjaaja.

Lastensuojelun asiakkuutta ovat tutkineet muun muassa Tarja Kivinen (1994) ja Tarja Heino (1997). Kivinen etsii tutkimuksessaan Valikoituminen lastensuojelun asiakkaaksi syitä, jotka määrittävät sitä, miksi joistakin perheistä tulee lastensuojelun asiakkaita ja toisista ei. Lastensuojelua rajaa lainsäädännöllinen, tarkka toimintakehys ja silti käytännössä yksittäinen sosiaaliviranomainen määrittelee toiminnan puitteet. Heino pohtii tutkimuksessaan Asiakkuuden hämäryys lastensuojelussa miten sosiaalityöntekijän orientaatio määrittää asiakkuutta asiakassuhteessa.

4.
KATSAUS HUOSTAANOTTOKESKUSTELUUN

Kolme lasta otetaan huostaan joka päivä jossain päin Suomea. Tällä vuosikymmenellä on huostaanottojen määrä pysynyt jokseenkin samana. Kodin ulkopuolella hoitoa ja kasvatusta tarvitsevien lasten lukumäärä ei ole yhteiskuntapoliittisista tukimuodoista ja uudistetusta lapsilainsäädännöstä huolimatta juuri ollenkaan vähentynyt. Vuonna 1970 lapsista oli 12 584 (0.9 %) sijoitettuna kodin ulkopuolelle. Vuonna 1995 kodin ulkopuolelle sijoitettujen alle 18-vuotiaiden lasten määrä oli 10 798 (0.9 %). Samana vuonna huostaanotettujen lasten määrä oli 6 478, joista tahdonvastaisesti huostaanotettuja oli 1 128 lasta. (Kajava 1997, 23)

Viime vuosina on keskusteltu, ehkä muutamien julkisuuteen nousseiden yksittäisten huostaan-ottotapausten herättelemänä, huostaanottoprosessin epäkohdista, biologisten vanhempien oikeuksista huostaanotettuihin lapsiin ja sijaisperheiden motiiveista. Biologiset vanhemmat ovat tulleet entistä rohkeammin esiin puolustaakseen omaa asemaansa. Vanhemmat ovat perustaneet esimerkiksi oman yhdistyksen, Elämän siipirikot ry:n, jonka avulla he pyrkivät mm. tuomaan esiin biologisten vanhempien näkökulmia ja kokemuksia huostaanottoon liittyvissä seikoissa. Keskusteluun ovat osallistuneet myös sosiaaliviranomaiset, jotka ovat esittäneet omia, työstään kumpuavia näkökulmia hoivaa ja huolenpitoa vaille jääneiden lasten huostaanottojen tarpeellisuudesta ja oikeutuksesta.

Biologisten vanhempien osallisuudesta ja merkityksestä lapsen kehitykselle huostaanoton ja sijoituksen jälkeen näyttää olevan vallalla kaksi toisistaan poikkeavaa näkemystä. Ensimmäisen näkökulman mukaan lapsen edun nähdään toteutuvan kun suhde biologisiin vanhempiin katkaistaan. Toisen näkökulman mukaan biologista perhettä ei tulisi missään tilanteessa hajottaa tai lapsen sijoituksen tulisi olla ainakin vain väliaikaisen ratkaisun.

Kähkösen (1991, 58-59) mukaan tarveorientoituneen koulukunnan mukaan lapsen psykologiset vanhemmat ovat niitä henkilöitä, jotka voivat päivittäin tyydyttää lapsen sekä aineelliset että henkiset tarpeet. Kuka tahansa lapsesta huolehtiva henkilö saattaa siis täyttää psykologisen vanhemman tehtävät. Koulukunnan näkemyksen mukaan yhteiskunnan tulee turvata psykologinen vanhempi lapselle, jos biologiset vanhemmat ovat kyvyttömiä tarjoamaan turvalliset olosuhteet lapsen kehitykselle ja kasvulle. Huostaanotetun lapsen edun nähdään toteutuvan, kun hänet sijoitetaan uuteen perheeseen ja suhde biologisiin vanhempiin katkaistaan kokonaan, jotta hän voi kiintyä uusiin vanhempiinsa ja irtautua siteistään biologisiin vanhempiin. Biologisten vanhempien ja lasten välistä yhteydenpitoa ei pidetä suotavana, koska lapselle saattaa aiheutua tästä lojaliteettiristiriitoja sijaisvanhempien ja biologisten vanhempien välillä.

Relaatio-orientoituneen koulukunnan mukaan perhettä ei tulisi hajottaa missään oloissa tai sijoituksen tulisi ainakin olla vain väliaikaisen ratkaisun. Koulukunnan näkemyksen mukaan huostaanotetun lapsen sijoitus ei ole minkään päätepiste, vaan vasta työskentelyn alku, jonka päämäärä on lapsen palauttaminen omille vanhemmilleen. Näkökulma korostaa lapsen ja hänen

biologisten vanhempien suhteiden säilyttämisen merkitystä. Vanhemmuudella on ratkaiseva merkitys lapsen identiteetin kehitykseen ja jos lapsi erotetaan vanhemmistaan täydellisesti, hänelle kehittyy epävarma identiteetti. Biologinen vanhemmuus elää lapsessa jatkuvasti ja vaikuttaa lapsen sopeutumiseen. Koulukunnan periaatteen mukaan vanhemmuus ei ole koskaan vaihdettavissa vaan korkeintaan täydennettävissä. Koulukunta ottaa huomioon myös biologisten vanhempien tunteet; heillä on oikeus vierailla lapsensa luona ja tuntea siten itsensä tärkeiksi ihmisiksi lapsen elämässä. Koulukunnan näkemyksen mukaan yhteisymmärrys sijaisvanhempien ja biologisten vanhempien välillä muodostuu olennaiseksi.

Mirja Kajavan tutkimus lapsen edun toteutumisesta huostaanottoprosessissa valmistui kesällä 1997. Kajavan tutkimuksen yhtenä lähtökohtana oli pohtia, millä edellytyksillä ja oikeutuksella vanhemmilta voidaan ottaa pois heidän lapsensa vastoin heidän tahtoaan. Kajavan tutkimusmateriaali koostui 162 eri huostaanottopäätöksestä, jotka koskivat 267 lasta. Mirja Kajava kuvailee Minna Kemppaisen (36/97, 40-41) haastattelussa tutkimustuloksiaan seuraavasti:

> "Tutkimukseni tulokset viittaavat siihen, että lasta ei oteta Suomessa kovin helposti huostaan. Huostaanottoon päädytään useimmiten vasta, kun kaikkia muita vaihtoehtoja on kokeiltu. Perhettä on ennen huostaanottoa yritetty auttaa keskimäärin kolme vuotta .
>
> Olen seurannut huostaanottoja kolmekymmentä vuotta ja nähnyt aika lailla kaikenlaista, mutta kun luin aineistoa väitöskirjaani varten, minun piti pitää kolmen viikon paussi. Sen verran raakoja, lohduttomia tarinoita välittyi niistä oloista, joissa lapset 90-luvun Suomessa elävät.
>
> Merkittävin huostaanottoihin johtava ongelma on hallitsematon alkoholin käyttö ja siitä aiheutuva lasten hoidon laiminlyönti. Ongelmia syntyy etenkin silloin, kun äiti alkoholisoituu vakavasti. Myös isien alkoholismi, eroihin liittyvät ongelmat, perheriidat sekä elämäntavan poikkeavuus ovat huostaanottojen taustana."

Heljä Roikon (Ksml 30.11.97, 7) artikkelin mukaan huostaanoton purkua haetaan nykyisin yhä useammin. Jyväskylän johtava sosiaalityöntekijä Ansa Leinonen toteaa Roikon haastattelussa, että huostaanoton purkuhakemukset ovat hiljalleen lisääntyneet, vaikka ylivoimaisesti suuri osa tyytyykin yhä viranomaisten ratkaisuun. Erityisesti pakkohuostaanottoja halutaan purkaa. Niitä oli esimerkiksi Jyväskylässä vuoden 1996 kahdestakymmenestä huostaanotosta kaksitoista. Ainakin toistaiseksi hakemukset ovat harvemmin johtaneet lapsen palautumiseen kotiin.

Vuosittain koko maassa otetaan huostaan noin 1500 alle 18-vuotiasta nuorta tai lasta. Noin 200 tapauksessa vanhemmat vastustavat huostaanottoa. Esimerkiksi vuonna 1994 tehtiin 1460 uutta huostaanottopäätöstä, joista tahdonvastaisia eli pakkohuostaanottoja oli 199. Erilaisista ennalta-ehkäisevistä tukimuodoista huolimatta on Suomessa yhteiskunnan toimesta vuosina 1985-1995 ollut kodin ulkopuolella kasvatettavana tai hoidettavana vuosittain 8400-10700 lasta, joista sosiaalilautakuntien huostaanottamina keskimäärin 6400. (Kajava 1997, 12)

Roiko toteaa, että Euroopan ihmisoikeustuomioistuimeen on viety yhdeksän suomalaista valitusta huostaanotoista. Suurimman osan valituksista on tehnyt Perheen Suojelun Keskusliitto (Pesue). Liiton mukaan Suomen menettely huostaanottotapauksissa ei ole oikeudenmukainen, sillä samat viranomaiset ensin tutkivat ja sitten tuomitsevat, mikä on vastoin länsimaisen oikeuskäytännön periaatteita. Liiton mielestä päätös huostaanotoista tulisi tehdä käräjäoikeudessa. Myös valittaminen olisi silloin samankaltainen prosessi kuin oikeustapauksissa yleensä. Nyt päätöksen huostaanotosta tekee sosiaalilautakunta sosiaalityöntekijöiden aloitteesta. Valitustienä ovat lääninoikeus ja korkein hallinto-oikeus.

5.
TUTKIMUSMENETELMÄ JA AINEISTON HANKINTA

Luimme kesäkuussa 1996 Kodin Kuvalehden (11/96) Ihmisten kesken-palstalta kahden nimimerkin kirjoitukset (liitteet 1 ja 2), joissa he kertoivat olevansa huostaanotettujen lasten äitejä ja haluavansa yhteydenottoja toisten samanlaisessa tilanteessa olevien ihmisten kanssa.

Kirjeissä käsiteltiin huostaanottoa, joka on asianosaisille vaikea ja yhteiskunnassamme piilotettu ja vaiettu tapahtuma. Nämä kaksi kannanottoa antoivat meille tutkimusaiheen; halusimme tarkastella lähemmin tämänkaltaista äitiyden kokemusta. Huostaanottoa on tutkittu kyllä paljon lastensuojelullisena toimenpiteenä, (mm. Bardy, Kivinen, Kähkönen) mutta mielestämme äitien ajatuksia ei ole tuotu useinkaan esille. Lisäksi aihe kiinnosti meitä naistutkimuksen ja lastensuojelun parissa saatujen opiskelukokemusten valossa.

Ihmisten omat kokemukset ovat aina ainutlaatuisia. Siksi tutkiessamme näinkin arkaluonteista asiaa kuin huostaanottoa, pidimme järkevimpänä lähestyä aihetta laadullisella tutkimusmenetelmällä. Kvalitatiivisen aineiston avulla voimme paremmin kuvata subjektiivisia tapahtumia ihmisten elämässä, yrittää ymmärtää tapahtumia niiden omassa tilassa. Tarkastelumme pääpaino on siinä, miten äidit selviytyvät huostaanottoprosessista. Lähtökohtana ovat heidän henkilökohtaiset kokemuksensa.

Pyysimme huostaanotettujen lasten äitejä kirjoittamaan tarinansa meille. Näin pystyimme parhaiten varmistamaan äitien anonymiteetin ja lähestymään heitä hienovaraisesti. Lähetimme kirjoituspyynnön (liite 3) Kodin Kuvalehteen yleisänosastopalstalla kirjoittaneille kahdelle huostaanotettujen lasten äidille ja toivoimme, että he kirjoittaisivat meille lisää huostaanottoprosessistaan. Lisäksi toivoimme kyseessä olevan lehden julkaisevan kirjoituspyyntömme Ihmisten kesken-palstalla. Lähetimme kirjoituspyyntömme lisäksi yhteensä parinkymmenen päivä- tai viikkolehden yleisönosastopalstalle. Pyyntömme julkaistiinkin muutamassa sanomalehdessä sekä Kaks´Plus- lehdessä. Lähetimme kirjoituspyynnön myös huostaanotettujen lasten vanhempien Siipirikot ry:lle, jonka kautta toivoimme myös tavoittavamme huostaanotettujen lasten äitejä ja saavamme heiltä kirjeitä huostaanottoprosessista. Lähetimme lisäksi Jyväskylän sosiaalitoimiston neljälle johtavalle sosiaalityöntekijälle kirjoituspyyntömme, jotta he voisivat mahdollisuuksiensa mukaan jakaa sitä lastensuojeluasiakkailleen.

Kirjoituspyynnössämme pyrimme lähestymään äitejä mahdollisimman vapaamuotoisesti, jotta kynnys vastata olisi mahdollisimman matala. Selvitimme lyhyesti asemamme tutkimuksessa, kerroimme ehdottomasta luottamuksellisuudesta ja toiveistamme tekstin suhteen.Kiinnitimme

huomiota pyyntömme vetoavuuteen ja yksiselitteisyyteen. Tiedonhankintatapamme luonteesta johtuen saamamme aineisto koostuu siitä, mitä äidit itse halusivat meille kertoa.

Saimme yleisönosastopalstoilla julkaistuun kirjoituspyyntöömme yhteensä viisi vastauskirjettä. Yhden vastauskirjeen saimme Elämän siipirikot ry:n kautta ja yhden huostaanotetun lapsen äidin julkisen kirjeen otimme mukaan yleisönosastopalstalta. Sosiaalitoimiston kautta emme saaneet yhtään vastauskirjettä. Aineistoksemme kertyi siis yhteensä seitsemän kirjettä. Yksi äiti kirjoitti meille kaksi kertaa ja hänen kirjeitään käsittelemme yhtenä tapauksena. Olisimme tietysti toivoneet, että useammat äidit olisivat tarttuneet tilaisuuteen ja kertoneet meille huostaanottoprosessiin liittyvistä kokemuksistaan ja ajatuksistaan. Mutta olemme luonnollisesti erityisen kiitollisia niille äideille, joilla oli tällä kertaa voimavaroja ja halua vastata kirjoituspyyntöömme.

5.1. Omaelämäkerralliset kirjeet tutkimusaineistona

Tutkimuksemme aineisto koostuu siis huostaanotettujen lasten äitien kirjeistä. Kirjeet ovat mielestämme omaelämäkerrallista aineistoa. Äidit ovat kirjoittaneet omasta elämästään - tunnustuksellista tekstiä. He sallivat toisten kurkistaa omaan elämäänsä ja kokemusmaailmaansa sekä antautuvat tarkoituksella arvioitaviksi. Kirjeet kertovat äitien subjektiivisen totuuden tai näkökulman tapahtumista, joista yhteiskunnassamme harvoin keskustellaan avoimesti. Menetelmänä tukeudumme ajatukseen tekstin uudelleen tulkinnasta.

Jyväskylän yliopiston naistutkimuksen luennolla keväällä 1998 Marja Kaskisaari kertoi naisten omaelämäkertojen luentatavoista. Metaforisessa lähestymistavassa lukija asettuu ikään kuin lukemaan tai täyttämään kirjoittajan tekstiin jättämiä aukkopaikkoja, luoden tulkintoja itse lisää omasta kokemusmaailmastaan käsin. Kysymys on siis kirjoittajan ja lukijan kohtaamisesta; jatkuvasta vuoropuhelusta. Tulkinnat ovat metaforia, kielikuvia, jotka eivät välttämättä kerro mitään suoraan tai lopullisesti, mutta antavat meille ajattelemisen aihetta.

Anni Vilkko (1993, 54) sanoo omaelämäkerrassa elämän olevan "minun ja sinun välissä, vastavuoroisissa odotuksissa ja tulkinnoissa, jotka virittäytyvät kirjoittajan ja lukijan väliin.

Merkitykset muodostuvat siitä, mitä kerrot tai jätät kertomatta, siitä mitä ymmärrän omasta elämästäni tai olen ymmärtämättä, siitä mitä tapahtuu tajuntojemme välissä."

Päivi Kosonen (1993, 48) muistuttaa, että niin tekstit kuin lukijatkin ovat kulttuurisesti ja historiallisesti rakennettuja ja siten myös muuttuvia. Kosonen selvittää, ettei lukeminen ole mielivaltaista, koska teksti ohjaa meitä lukemaan tietyllä tavalla. Lukeminen on kulttuurista ja institutionaalista toimintaa ja lukemistapamme kytkeytyvät usein luonnollisina pidettyihin kulttuurisiin ja opittuihin malleihin. Tuotamme itse oletuksia ja merkityksiä lukiessamme tekstiä ja ajatteluamme ohjaa usein yleistykset.

6.
HYVÄN ÄITIYDEN MIELI- JA KIELIKUVAT

Naisen kulttuurisista piirteistä on yksi ylitse muiden; äitiys. Naisen kunnia on lasten synnyttäminen ja äitiydessä onnistuminen. Suurin häpeä ja kriisitilanne liittyy äitiydessä epäonnistumiseen.

Äitiys on ristiriitainen ja monimerkityksellinen käsite, vaikka saattaa helposti näyttää siltä, että äitiyteen liittyvät seikat ovat luonnollisia ja mutkattomia. Äitiyshän on yleismaailmallista, normaalina pidettyä, biologisten vaistojen määräämää käyttäytymistä. Naiset synnyttävät ja tulevat äideiksi. Tämän biologisen faktan yhteydessä onkin usein oletettu, että äitiydestä seuraa naisille suoraan ja itsestään selvästi tiettyjä käyttäytymismalleja ja ominaispiirteitä. Äitiyteen on totuttu liittämään piirteitä, joissa korostuu konfliktittomuus, onnellisuus ja harmonia. Vastoinkäymisiin on liittynyt voimakasta häpeää ja syyllisyyttä eikä epäonnistumisen kokemuksista ole voinut puhua avoimesti.

Valmiiden käyttäytymismallien ja ominaispiirteiden lisäksi äitiyteen on liittynyt tiiviisti sen ankkuroituminen ydinperheeseen; pitkään vain avioliiton suojassa on ollut sopivaa ja turvallista synnyttää ja tulla lapsilleen - hyväksi äidiksi. Avioliiton ulkopuolella syntyneet lapset ja lasten äidit ovat olleet usein sosiaaliseen tuhoon ja häpeään tuomittuja.

6.1. Äitiyden ideologia

"Äidin tai äidiksi tulevan naisen subjektius rakentuu erilaisissa "virroissa" äitiyden malleissa ja esityksissä, joiden rakentumisessa ja muuttumisessa on pitkälti kyse muistamisesta ja tarinoimisesta" Eeva Jokinen (1996, 51) toteaa. Kysymys on tiedostetuista ja tiedostamattomista samastumisista, diskursseissa ja konfiguraatioissa. Äitinä olemisen tavat liittyvät muistamiseen ja samastumiseen, yhteisöön ja ennen kaikkea omaan äitiin. Samastuminen ja eron tekeminen ovat äiti ja tytärsuhteessa alati läsnä. Kirsi Määttänen on Jokisen (1996, 44-45) mukaan pohtinut äidin ja tyttären suhdetta, "erityisesti sitä, milloin ja millaisissa olosuhteissa yhteisyyden tunto toimii kertojien kannalta voiman ja selviytymiskyvyn lähteenä, milloin taas taakkana ja elämän raskauttajana. Määttäsen oletus on, että naisille on ominaista relationaalinen, suhteissa syntyvä ja elävä itseys, jota ei ensisijaisesti luonnehdi erillisyyden kokemus vaan kokonaisuuteen kuulumisen tunne, osana kokonaisuutta olemisen ja elämisen tunto".

Marjo Kuronen (1989, 22-29) kuvaa äitiyttä erilaisten näkökulmien avulla. Äitiys voidaan nähdä esim. kaikille naisille tyypillisenä ominaisuutena, äidillisyytenä tai naiserityisyytenä. Tai äitiys voidaan käsittää reproduktiokyvyksi, kyvyksi tulla raskaaksi ja synnyttää lapsia, tällöinkin tarkastelun kohteena ovat kaikki naiset ja heidän fyysiset ominaisuudet. Kolmantena Kuronen esittää näkökulman, jossa äitiyttä voidaan tarkastella äitien tekemänä hoito- ja kasvatustyönä. Tarkastelun kohteena ovat naiset, joilla on lapsia. Edellä mainitut äitiyden käsittämistavat eivät sulje pois toisiaan, vaan ne ovat tiiviisti yhteydessä keskenään.

Äitiyden tarkastelussa on Kurosen mielestä tärkeää erottaa äitiys toisaalta yksilöllisenä kokemuksena ja toisaalta yhteiskunnallisena instituutiona. Kulttuurisesti ja sosiaalisesti tuotettu äitiys on merkittävä naisten aseman säätelijä ja määrittäjä, erityisesti sen vaikutus kohdistuu naisiin äiteinä. Äitiys yhteiskunnallisena ilmiönä merkitsee myös, että lapset tulee synnyttää ja hoitaa yleisesti hyväksyttävällä tavalla, suuria poikkeuksia ei sallita.

Kuronen pohtii äitiyttä myös äitiyden ideologian avulla. Ideologialla tai myytillä viitataan siihen, että yhteiskunnassa vallitsee tietty, yleinen käsitys siitä, millaista äitiyden tulee olla. Äitiyden

ideologia kytkeytyy läheisesti sukupuoli- ja perheideologeihin. Sukupuoli-ideologia muodostaa eräänlaisen yläkäsitteen, joka määrittää käsitykset naiseudesta ja mieheydestä. Äitiys kytketään siis olennaisena naiseuteen. Äitiyden ideologia on tiukasti sidoksissa myös perheideologiaan, perheeseen ja avioliittoon, mutta ansainnee tulla tarkastelluksi erillisenä ideologiana.

Kuronen kuvaa Rosmari Eliassoniin viitaten ideologioita ajatussysteemeiksi, jotka ovat historiallisesti spesifejä, yhteydessä yhteiskunnan taloudellisiin ja sosiaalisiin rakenteisiin ja ne kantavat myyttejä mukanaan. Ideologian käsitteellä tarkoitetaan arvojen, normien ja merkitysten tuottamista. Myyteillä tarkoitetaan kuvia, fantasioita ja symboleja, jotka ovat syvään juurtuneita ajattelutapaamme. Myytit ja ideologiat ovat lähellä toisiaan, mutta ideologian käsite on joustavampi ja syvempi. Äitiyden ideologia on myös muuntautunut ajan sosiaalisia, taloudellisia ja poliittisia tarpeita vastaavaksi.

Kuronen esittää Ann Dallen todenneen naisten olleen aina äitejä, ainoastaan äitiys on keksittyä. Kuronen määrittelee äitiyden ideologian tarkoittavan juuri tätä keksittyä äitiyttä, sen tuottamista ja ylläpitoa. Ja yhteiskunnallisesti tuotetun ja ylläpidetyn äitiyden merkitykset määrittävät sitä, millainen hyvän äidin tulee olla.

6.2. Arkiuskomukset

Arjen uskomukset ja stereotyyppiset mielikuvat tarjoavat Leea Virtasen (1994) mukaan käyttöömme yksinkertaistettua ja pelkistettyä tietoa; ne saavat asiat näyttämään itsestäänselviltä, niiden avulla pystymme hahmottamaan ja käsittelemään arkielämään liittyviä tilanteita. Yritämme siis hallita ympäristön tiedontulvaa yksinkertaistamalla tietoa ja arkiuskomukset auttavat meitä osaltaan selviämään elämästä vähemmin ponnistuksin.

Joudumme jokapäiväisessä elämässämme nojaamaan vanhoihin yleistyksiin ja selitysperinteeseen, sillä meillä ei ole mahdollisuutta testata omakohtaisesti kaikkea sitä tietoa, jonka kaikki tietävät, emmekä voi automaattisesti olettaa, että tällainen tieto on virheellistä. Arkiuskomusten ja mielikuvien avulla luodaan myös helposti vaikutelma siitä, että kysymys on vanhasta viisaudesta,

kokemuksesta ja perinteen voimasta. Arkiuskomukset kuulostavat siis yleisiltä ja päteviltä; niistä huokuu vahva todellisuuden ja totuudellisuuden vaikutelma.

Uskomukset eivät yksistään selitä maailmaa vaan ne myös ohjaavat ihmisten käyttäytymistä. Uskomuksissa elävät myös ennakkoluulot ja kaavoittuneet asenteet. Kysymys on monimutkaisesta vuorovaikutussuhteesta, jossa tiedämme kokemuksesta, miten asiat ovat ja näemme ne sellaisena. Virtanen (1994, 250) toteaakin, että "Ympärillämme on erilaisia sosiaalisia todellisuuksia ja arkielämän kokemukset näyttävät usein merkillisellä tavalla tukevan uskomusten paikkansapitävyyttä. Jotkut tutkijat ovat todenneet, että emme usko tietoihin siksi, että ne olisivat tosia, vaan ne ovat tosia, koska uskomme niihin."

Virtasen (1994, 237) mukaan ihmistä ja hänen olemustaan arvioidaan "ensisijaisesti sukupuolen perusteella. Tiedämme, millainen on oikea mies, mikä on naiselle ominaista käyttäytymistä. Eri yhteiskunnissa on erilaisia ja vaihtelevia käsityksiä siitä, minkä verran naisellisia piirteitä suodaan normaalille miehelle ja minkä verran miehiseksi käsitettyjä piirteitä normaalille naiselle. Arkipuheessa miesten ja naisten ero on kategorinen, eikä yksilöjen välisiä suuria eroja eri ominaisuuksien alueella oteta huomioon."

6.3. Hyvän äitiyden määrittäjiä

6.3.1. Isänvaltainen yhteiskuntamuoto

Hahmotamme ympärillämme olevaa todellisuutta perinteisin, usein itsestäänselvin käsityksin ja tavoin. Hyvän äitiyden myyttisien mielikuvien rakennuspuina ovat eri aikakausina toimineet erilaiset voimat, esim. yhteiskunnan taloudelliset ja sosiaaliset rakenteet, uskonnot ja kulttuurit sekä mitä erilaisemmat yhteisöt ja ihmiset.

Suuret aikakausijaot eivät ole olleet historian tutkimuksen valossa naisille kovinkaan merkittäviä muutoksen tai murroksen vaiheita, vaan naisten asema on vaihdellut aikakausittain suuresti varallisuuden, koulutuksen ja sosiaalisen aseman mukaan. Länsimaisen naisen asemaa ovat määrittäneet

erityisesti isänvaltainen, patriarkaalinen yhteiskuntamuoto, perheideologia ja avioliitto sekä sen myötä vaimous ja äitiys naisen ainoana oikeana elämänmuotona.

Traditionaalisen, patriarkaalisen yhteiskunnan järjestys perustuu alistussuhteille; hallitsemiseen ja hallittuna olemiseen. Syitä patriarkaaliselle järjestykselle on haettu biologiasta, äitiydestä, miesten halusta valvoa naisten seksuaalista käyttäytymistä ja reproduktiokykyä. Naiset ovat toimineet patriarkaalisen yhteiskunnan osoittamalla paikalla hoivaajina; vaimoina ja äiteinä. Isänvaltaisen yhteiskunnan rakenteelliset tekijät ja ideologia ovat vahvistaneet ja varmistaneet vallalla olevan järjestelmän yleistä hyväksyttävyyttä.

Kaari Utrio (1994, 330) kuvaa patriarkaalisen yhteiskuntamuodon järjestyksen perustuvan sille, että "nainen jatkuvasti alistuu, ja että hänen tekemisiään ja ajatuksiaan vartioidaan. Naisen valvonnassa käytetään sekä ruumiillisia keinoja kuten vartiointia ja kuritusta, että psykologisia keinoja, kuten uskomusta, että seksuaalisesti vapaa nainen on "huono". Patriarkallisessa yhteisössä naiset ovat omaksuneet alistajan arvot niin täydellisesti, että valvovat tosiaan."

6.3.2. Asiantuntijat

Kun tarkastellaan äitiydessä tapahtuneita muutoksia, ei voi olla miettimättä asiantuntijoiden osallisuutta hyvän äitiyden määrittämiseen. Asiantuntijoilla tarkoitamme yhteiskunnan legitoimaa viranomaistahoa, erityisesti sosiaali- ja sairaanhoidon ammattilaisia.

Äitiyden ydinsisällön määrittäjinä ovat toimineet erityisesti yhteiskunnan virallistamat asiantuntijatahot. Asiantuntijuuden tunkeutuminen äitiys- ja lastenhuollon alueelle on merkinnyt näiden alojen asiantuntijoille vallan lisääntymistä, ammatillista pätevöitymistä ja erikoistumis- ja laajentumismahdollisuuksia. Asiantuntijuus on ollut sidoksissa kansallisiin projekteihin, mm. väestöpolitiikkaan. ja siten asiantuntijoille on avautunut mahdollisuus puuttua yhteiskunnallisesti äitiyden määrittelyyn. Feministinen kritiikki onkin kohdistunut mm. miesvaltaisten ammattikuntien vallan lisääntymiseen, jonka on nähty olevan osa patriarkaalisen yhteiskuntamuodon julkista kontrollia ja holhousta.

Ilpo Helenin (1997, 51) mukaan viranomaistaho harjoittaa naisia tai äitejä kohtaan poliittista valtaa. Kysymys on biopolitiikasta, jonka hän toteaa olevan Foucaultin määritelmän mukaan keskeinen modernien länsimaisten hyvinvointivaltioiden toiminnan järkevyys- ja järjestysperiaate. Eri asiantuntijoiden tehtäväksi on tullut ottaa väestön elinvoima valtion palvelukseen, huolehtia siitä ja lisätä sen voimaa. Yhteiskunnan tervehdyttäminen ja elinvoiman vaaliminen on annettu ammattilaisten tehtäväksi Siksi naisruumis toimii yhteiskunnallisen vallan, vartioinnin, kurin, suojelun ja huolenpidon kohteena.

Kuronen (1989, 30-31) esittää hyvinvointivaltion kehittymisen merkinneen äiteihin ja lapsiin kohdistuvan julkisen sosiaali- ja terveydenhuollon toimenpiteiden lisääntymistä. Naisten osallistuessa kodin ulkopuoliseen työhön yhä enenevässä määrin valtio on ottanut aiemmin naiselle kuuluvia tehtäviä hoitaakseen. Osa äidin huolenpitotehtävistä tapahtuu yhteistyössä asiantuntijoiden kanssa, mutta kuten Kuronen toteaa, se ei ole vapauttanut äitiä käytännön huolehtimistehtävistä tai ensisijaisesta vastuusta lastensa hyvinvoinnista. Päin vastoin, äideistä on tullut yhä enemmän riippuvaisia eri asiantuntijoiden neuvoista, ohjeista ja normeista.

Asiantuntijoiden pyrkiessä parantamaan lasten ja äitien oloja, he tulevat samalla omalta osaltaan ylläpitäneeksi ja vahvistaneeksi äitiyden ideologiaa, käsitystä hyvästä äitiydestä. Lisäksi asiantuntijat kontrolloivat ja valvovat äitiä. koska lasten hoitaminen ja vastuu langetetaan edelleen pääasiassa äidin harteille. Ristiriitatilanteissa käsite lapsen etu on käytännössä epäselvä, on asiantuntijan tulkinnan varassa, mitä sillä kulloinkin tarkoitetaan ja kenen ehdoilla toiminta tapahtuu.

6.3.3. Perheideologia

Äitiys on nähty yhteiskuntatieteellisessä ja psykologisessa tutkimuksessa Kurosen (1989, 24) mukaan lähes yksinomaan perheen ja lapsen kautta. Äitiydellä on katsottu olevan merkitystä pikemminkin aviosuhteelle kuin naisen omalle kehitykselle. Tutkimus on ollut lapsikeskeistä, lapsen tarpeet ja hyvinvointi on nähty äidin hyvinvointia tärkeämmäksi.

Kaari Utrio (1994, 219) toteaa, ettei ole olemassa yhteiskuntaa, joka ei olisi jollakin tavoin valvonut jäsentensä lisääntymistä. Eurooppalaisessa yhteiskunnassa valvonta on tapahtunut avioliiton kautta. Kun ruumiillinen rakkaus on ollut sallittua vain avioliitossa, yhteisöt ovat olleet halukkaita valvomaan jäsentensä seksuaalista käyttäytymistä ja erityisen valvonnan kohteena on ollut nainen.

Kaj Häggman (1997, 138) luettelee vaimon tai emännän tärkeimpiin ominaisuuksiin kuuluneen ahkeruuden, velvollisuuden tunnon ja työkyvyn. "Jos vaimo oli laiska, juoppo, tuhlaavainen tai turhamainen, hän tuhosi talon maineen ja menestyksen pahemmin kuin samanlainen isäntä. Jos nainen oli paha, hän oli todella paha, pahaa miestäkin pahempi."

Ritva Nätkin (1997, 21-22) kuvaa Suomen poliittista kulttuurin muutosta vuosisadan alussa niin, että perheideologian perustaksi oli tarjolla oli kaksi hyvin erilaista ajattelutapaa; liberalistinen ja yhteisöllinen ajatteluperinne. Niiden suhde naiseuteen, eli tapa ottaa naiset mukaan tai sulkea heidät pois, oli erilainen. Suomalaisuuden sisällöksi vakiintui hegeliläisyys, jonka ydintermi on yhteisö, esim. kansakunta. Naiseuden paikka oli siinä erikoislaatuinen: naiset pääsivät kansakunnan rakentajiksi erityisesti äiteinä.

Kai Häggmanin (1997, 12-14) mukaan perhe ideologisoitiin ja sille annettiin keskeinen asema instituutiona 1800-luvulta alkaen. Uudet ideologiset käsitteet, kuten kodikkuus, kodin onni ja naisen kutsumus otettiin käyttöön ja naisen olemusta, luontoa, johdettiin kutsumusta kohti. Äitiyden ja kodin merkitys korostui, sen nähtiin olevan naisen tapa palvella valtiota. Naisen, miehen ja perheen abstraktit käsitteet otettiin vallan välikappaleiksi.

Naisista kasvatettiin puhtaita ja ahkeria kotirouvia, valistuneita vaimoja ja omantunnonherkkiä äitejä. Yhteiskunnan tulevaisuuden nähtiin riippuvan äitiydestä ja lastenkasvatuksesta tuli avioliiton tehtävä ja tarkoitus. Perhe sai vahvan ideologisen latauksen, siitä tuli keskeinen instituutio isänmaallisten ja kansallisten päämäärien toteutuksessa. Perheen ihanne sidottiin yhteiskunnan ihanteeseen, siveellisten kansalaisten kasvattamiseen. Perheen ja yhteiskunnan onnen nähtiin olevan kiinni siitä, kuinka hyvin äiti ymmärsi kutsumuksensa.

6.3.4. Naisliikkeet

Naisliikkeen ja äitiyden suhde on ollut monella tapaa ristiriitainen. Kurosen (1989, 3-9) mielestä naisliikettä ei voi tarkastella yhtenäisenä, sillä sen sisällä vaikuttaa erilaisia suuntauksia ja myös äitiyteen on suhtauduttu hyvin eri tavoin. Näkemykset ovat vaihdelleet äitiyden täydellisestä kieltämisestä sen ylistämiseen. Naisten kodin ulkopuolisen työssäkäynnin lisääntyminen 1960-luvulla nosti perheen ja työn yhteensovittamisen keskeiseksi kysymykseksi. Ihanteeksi muodostui perheellinen, työssä käyvä nainen. Keskeisiä tavoitteita olivat esim. lasten päivähoidon järjestäminen tai raskauden ehkäisyn ja abortin saamisen helpottaminen. Vaatimukset liittyivät oleellisesti äitiyteen, mutta ne nähtiin osana naisten työelämään osallistumista, jonka taas uskottiin olevan keskeinen tekijä naisten yhteiskunnallisen aseman parantamisessa. Oletuksena siis elää, että lapset ja perhe ovat olennainen osa naisten elämää.

Rivka Polavnik näkee Kurosen (1989, 14) mukaan äitiyden ja naisten yhteiskunnallisen aseman muodostavan eräänlaisen kehän. Koska naiset ovat lasten hoitajia, heillä on miehiin nähden vähemmän valtaa ja päinvastoin, koska naisilla on miehiin nähden vähemmän valtaa, he ovat lasten hoitajia. Miehet eivät hoida lapsia, koska se on työtä, joka ei anna tekijälleen rahaa, valtaa eikä statusta. Tämän johdosta miehet haluavat ylläpitää vallitsevaa käytäntöä.

Nancy Chodorow väittää Kurosen (1989, 14) mukaan, ettei naisten roolioppimisella tai miesten ylivallalla selitetä äitiyttä. Chodorowin äitiyden teoriassa ei ole kysymys vain tietynlaisesta ulkoisesta käyttäytymisestä, vaan vuorovaikutussuhteesta äidin ja lapsen välillä. Naisia ei voi pakottaa äitiyteen, vaan heillä on oltava ainakin joissain määrin tietoisella tai tiedostamattomalla tasolla valmius äitiyteen. Chodorowin mukaan naisten äitiys tosin muotoutuu useilla yhteiskunnallisilla tasoilla, sosiaalisissa ja taloudellisissa suhteissa, instituutioissa, arvoissa, ideologioissa, mutta viime kädessä naisten äitiys uusintaa itse itsensä.

Nancy Chodorow ja Susan Contratto ovat todenneet Kurosen (1989, 10) mukaan, että feministiset teoriat äitiydestä eivät ole edistyneet, koska ne ovat juuttuneet vallitseviin kulttuurisiin käsityksiin ja fantasioihin äitiydestä. Feministisissäkin kirjoituksissa äitiydestä on syyllistytty joko äitiyden syyttelyyn tai idealisointiin. Äidit on nähty kaikkivoipina niin hyvässä kuin pahassakin.

Kuronen toteaa, että äitiydestä on kuitenkin alettu keskustella feministisissä liikkeissä entistä laajemmin ja monipuolisemmin. Äitiyden eri puolia on alettu analysoida tarkemmin, on erotettu äitiys yksilöllisenä kokemuksena ja toisaalta yhteiskunnallisena instituutiona. Kurosen mukaan ongelma ei olekaan äitiys sinänsä, vaan sen institutionalisointi ja miesten valta naisten äitiyteen.

6.3.5. Maternalismi

Nätkin (1997, 19-23) pohtii äitien paikkaa suomalaiskansallisessa modernisaatioprojektissa maternalismin äänenpainoin. Nätkin pyrkii osoittamaan, että maternalismi on tulkittu naistutkimuksessa liian kapeasti, kun sen on oletettu olevan vain konservatiivista vallitseviin oloihin nähden ja reaktiivista ylhäältä- ja ulkoapäin tulevien vaatimusten suhteen Naiset eivät ole vain olleet tahdottomia kontrollin ja säätelyn uhreja ja toteuttaneet valmiiksi annettuja kansallisia päämääriä, vaan aktiivisia toimijoita, joiden pyrkimys on ollut parantaa äitien ja lasten hyvinvointia.

Maternalismin käsitettä on määritelty monin eri tavoin. Nätkinin mukaan mm. Gisela Bock ja Pat Thane kutsuvat maternalistiseksi feminismiksi sellaista naisliikkeen toimintaa, joka pyrkii valvomaan äitien oikeuksia ja kohentamaan heidän yhteiskunnallista asemaansa, sosiaaliturvaansa ja hyvinvointiaan. Mielenkiintoista on, että maternalistitutkijat ovat jokseenkin yksimielisiä siitä, että länsimaisilla hyvinvointivaltioilla on maternalistinen alkuperä. Vuosisadan vaihteen naiskysymys on muuntunut myöhemmin hyvinvointivaltion substanssiksi.

Nätkin (1997, 23) toteaa, että suomalaiseen äitikuvaan ovat liittyneet vahvasti työnteko, kollektiivisuus ja yhteiskunnallinen vaikutusvalta, toisin kuin muissa Euroopan tai Amerikan maissa, joissa äitiys on kytkeytynyt enemmän yksityiseksi määriteltyyn porvarilliseen perheeseen. Kansainväliset virtaukset ovat muotoutuneet täällä omiin oloihimme sopiviksi. Suomalaiset naiset ovat järjestäytyneet Marttajärjestön, raittiusjärjestöjen ja uskonnollisten hyväntekeväisyysjärjestöjen taakse. Nätkin huomauttaa, että suomalainen agraarinen yhteiskunta on saattanut muokata suomalaista naisliikettä äitiys- ja emännyyspainotteiksi Meillä äitiyden ideologiaa ovat olleet määrittämässä vahvasti siis myös naiset itse.

6.3.6. Uskonnot

Uskonto on vaikuttanut merkittävästi äitiyden ideologiaan, tapaan jolla äitiyttä tuotetaan ja ylläpidetään. Utrion (1994, 126) mukaan protestanttinen uskonpuhdistus nosti perheen kunniaan, naisen paikka oli kotona, vaimona ja perheenemäntänä. Pyhän Neitsyt oli uskontokunnan arvostettu ja kunnioitettu ihanne, jonka ominaisuuksia: lempeyttä, heikkoutta, kuuliaisuutta ja kärsivällisyyttä korostettiin voimakkaasti. Alunperin ihanteena pidetyt ominaisuudet siirtyivät myös tavallisen naisen vaatimuksiksi.

Kai Häggmanin (1997) mukaan luterilainen kirkko on ollut omalta osaltaan luomassa perheihannetta jonka perustaa on haettu katekismusten huoneentauluista ja vanhaluterilaisesta kolmisäätyopista. Ihanteen mukaan isännän johtama perhekunta on myös maallisen ja hengellisen vallankäytön väline.

Perheen tehtävänä oli toimia syntiä ja maallista epäjärjestystä vastaan. Isännällä oli ehdoton valta talossaan, periaate kuului "valta miehen vaimollensa, papin seurakunnallensa, kuninkaan koko väelle". Mies oli siis perheen johtaja ja elättäjä. Kirkon silmissä isäntä oli Jumalan kuva, maallisen ja hengellisen esivallan edustaja.

Kirkon näkemykset aikuisesta naisesta määrittyivät vaimon, emännän ja äitiyden ihanteiden kautta. Nainen oli luotu miehelle vain seuraksi ja avuksi. Alamaisuuden ja alistumisen syynä oli se, että synti oli tullut naisesta. Äitiyden nähtiin olevan ensisijassa synnyttämistä eli lisääntymistä. Vain sukua jatkamalla nainen saattoi lunastaa Eevan synnit. Kirkon oppien mukaan äitiys oli siis väline synnin voittamiseksi.

6.4. Hyvän äitiyden uskomuksia

6.4.1. Äiti Maa

Luonto esiintyy äitiysmetaforana varsin usein. Naiseus ja äitiys yhdistetään osaksi luontoa tai äitiys on kuin itse luonto, maa joka ravitsee ja huolehtii lapsistaan. Satu Hassi (1987) kertoo intiaani Smohallan Columbia-joen laaksosta puhuneen valkoiselle miehelle maastaan käyttäen oivallisesti äitiyttä metaforana.

> "Kehotatte minua kyntämään maata! Ottaisinko veitsen ja viiltäisin äitini rintaa? Silloin hän ei ottaisi minua poveensa lepäämään kuolemani jälkeen. Kehotatte minua kaivamaan kiviä! Kaivaisinko äitini luita hänen ihonsa alta! Silloin en voisi kuolemani jälkeen palata hänen ruumiiseensa syntyäkseni uudestaan. Kehotatte minua leikkaamaan ruohoa, kuivaamaan heinää, myymään sitä ja rikastumaan kuin valkoinen mies! Mutta kuinka tohtisin leikata äitini hiukset?"

Yksinkertaisimmillaan äitiys on biologista, itsestään selvää, vaistojen määräämää käyttäytymistä. Rudolph Schaffer (1977, 9-10) korostaa jokaisen äidin ilmaisevan itseään omalla tavallaan ja painottavan äitiydessään eri asioita. Persoonallisten piirteiden lisäksi äidin käyttäytymiseen vaikuttavat yksilöllisten piirteiden lisäksi kulloiset tilannetekijät ja koko yhteisö, jonka osa äiti on. Äitien käyttäytymisessä on suuria eroja, mutta myös yhtäläisyyksiä, joista jotkut ovat yhteisiä myös eläinlajien kanssa. Schafferin mukaan on melko varmaa, että äidin ja lapsen suhteen perustana on joitakin biologisia lainalaisuuksia, mutta ihmistä, joka on tietoinen itsestään ja omasta käyttäytymisestään, eivät nämä lainalaisuudet sido yhtä paljon kuin esim. joitakin eläinlajeja, joiden käyttäytymistä säätelee pelkästään synnynnäinen mekanismi.

Samaistamalla äitiyden luontoon, hallitsemattomaan ja irrationaaliseen, sen merkityssisältö muuttuu patriarkaalisessa yhteiskunnassa vastakkaiseksi miehiselle järjelle ja rationaalisuudelle. Äitiydestä tulee maaperä, jota muokataan, jalostetaan ja säädellään - ylhäältä päin.

Aino Saarisen (1985, 6-9) mukaan myyttien nähdään heijastavan yhteiskunnallista todellisuutta. Varhaiskulttuurissa ihminen ja luonto käsitettiin ykseydeksi, samojen voimien hallitsemiksi ja samojen lakien mukaan toimiviksi. Samaistumisen kohteena oli esim. naisen ja luonnon hedelmällisyys. Naisten vahvuus oli kyvyssä luoda luonnon tavoin uutta elämää. Siksi myös yliluonnolliset voimat kuviteltiin naishahmoiksi - maaäideiksi tai alkuäideiksi, joista myöhemmin kehittyi yksilöllisiä jumalattaria.

Kun maailma muuttui luontaistaloudesta rahavälitteiseen talouteen, ihmisen ja luonnon välisessä suhteessa tapahtui muutoksia. Luonnon hedelmällisyys ei ollut enää ainoa olemassaolon ehto, luonnosta tuli työstämisen kohde, väline. Hallitessaan luontoa ihmiset käsittivät itsensä sen täydellisemmäksi osaksi. Käsitys ihmisessä asuvan sielun ja järjen ylemmyydestä ruumiiseen nähden vakiintui. Naisten hedelmällisyys menetti keskeisen symbolisen merkityksensä. Ihmisen luominen muuttui miehen luomiseksi ja naiset nähtii toisin; inhimillisen pahan tuojina. Yhteiskunnassa patriarkaatti, yksityisomistukseen perustuva miesvalta nivoi yhteen luokka-asemaan ja sukupuoleen perustuvat alistussuhteet. Ihmisarvo kuului vain vapaille miehille, mies oli maailmaa varten, naiset ja orjat perhetaloutta varten ja sellaisenaan tuskin maininnan arvoisia.

Saarisen mukaan naistutkijat puhuvat tästä muuntumisprosessista naisia ja miehiä koskevien käsitysten ideologisoitumisena: niiden asettumisena palvelemaan vallitsevia valta- ja alistussuhteita, tässä tapauksessa naisten yhteiskunnallista toissijaisuutta. Ajatuksena on, että hallitseville ryhmille tai luokille on tärkeää saada alistetut ryhmät näkemään valtasuhteet oikeutettuina, heidän omasta luonnostaan, sen vajavuudesta nousevina - siten jopa heidän hyväkseen toimivina. Tällöin alistussuhteiden ei tarvitse rakentua vain ulkoiseen pakkoon vaan ne sisältyvät alistettujen itsekäsityksiksi ja estävät heitä kyseenalaistamasta toissijaisuuttaan.

Jumaltarustojen "patriarkaatin" muotoutuessa heijastetut arvostukset, asenteet ja toimintatavat ovat edelleen naisten historiallista perintöä, joka siirtyy - luonnollisesti ajanmukaistuneena - sukupolvelta toiselle. Naisten alentaminen yhteisönsä itsenäisistä jäsenistä miehestä käsin määrittyviksi "perhe-olennoiksi" - äideiksi, vaimoiksi ja tyttäriksi - sai oheensa naisten toimintojen ja heille tyypillisten omaisuuksien mieltämisen vähäarvoisiksi, usein kielteisiksikin. Saarisen mukaan

tämä toissijaisuus on edelleen sisällämme, tavassamme ajatella ja tuntea - että ulkopuolellamme käytäntöinä, jotka joka päivä uusinnamme niin arkielämässä kuin sille tulkintaa antavassa kulttuurissamme.

6.4.2. Sankarillinen äiti

Mielikuva tasapainoisesta ja vahvasta äidistä, joka kestää elämän mukanaan tuomat vaikeudet ja murheet murtumatta, elää yhä edelleen. Naisen vahvuus on haettu pitkään hänen kyvystään synnyttää ja pitää huolta lapsistaan. Ritva Nätkin (1993, 166) toteaa naisten kertomuksissa äitiyden olevan onnellista, ellei mies olisi vaikea tai elleivät taloudelliset huolet ahdistaisi mieltä. Ulkopuoliset tahot uhkaavat ja vaikeudet kestetään äitinä; lasten vuoksi kannattaa yrittää.

Naisen aseman vahvistuminen kodin ulkopuolisilla työmarkkinoilla, itsensä elättäminen ja itsenäistyminen ovat muuttaneet perinteistä kotiäidin sankaritarinaa, mutta sittenkin myyttinen vaikeuksien kestäminen ja siitä syntyvä ylevyys tai sankaruus elää. Sankarillisiksi kohoavat ne äidit, jotka suurista vaikeuksista huolimatta jaksavat Sankariäidit saavat rintaansa prenikan äitienpäivänä ja meitä tavallisiakin palkitaan silloin kakuin ja kukin. Äidin uskotaan olevan perheen koossa pitävän voiman ja äidin velvollisuuksien ylittävän henkilökohtaisetkin toiveet. Äidin ensi sijainen tehtävä on pitää huolta, niin perheestä kuin sen omaisuudesta. Hyvän äitiyden mielikuvissa äidin ei sallita epäonnistua. Äitiyden ideologia sisältää uhrautumisen ja itsensä unohtamisen.

Sankarilliseen äitiyteen kuuluu siis myös moraalinen ylevyys ja arvokkuus. Nätkin (1993, 175) mainitsee, että kysymyksessä saattaa olla myös alistettujen tavasta selviytyä alistamistilanteessa. Asettautuminen "sortajaa" moraalisesti ylemmäksi oma arvokkuus säilyy, edes jotenkin. Samanlaista sankariäitiyttä on löydettävissä myös huostaanotettujen lasten äitien kertomuksista, kun elämä on asettanut vastoinkäymisiä ja vaikeuksia eteen.

6.4.3. Rakastava äiti

Äitiyden ideologiaan kuuluu itsestäänselvänä olettamus, että kaikki äidit kykenevät, jos vain tahtovat, huolehtimaan lapsistaan. Toinen olettamus on, että kaikilla äideillä on luonnollinen tarve huolehtia ja rakastaa lapsiaan. Pirkko Niemelä (1991, 111-112) toteaa äitimyytin vaatimuksiin kuuluvan, että äiti "rakastaa lastaan alusta alkaen", "äiti ei saa suuttua lapselle", "äiti ei saa tuskastua lapsen hoitoon" ja "äidin pitää olla mielialaltaan pysyvä". Mahdottomia vaatimuksia, joiden takana Niemelä näkee olevan yhteisen tekijän; äidin tulee kieltää omat tunteensa. Niemelän tutkimuksessa esiintyi myös sellaisia väittämiä, että "äidin tulee olla uhrautuva", "äidin tulee mukauttaa elämänsä mielellään vauvan tarpeiden mukaan" ja "äidin tulee unohtaa omat tarpeensa lapsen tarpeiden vuoksi". Väitteet sisältävät vaatimuksen, että äidin tulee kieltää omat tarpeensa. Kolmanneksi äitiyden vaatimuksiin sisältyi väitteet "äidin tulee äitinä pyrkiä täydellisyyteen" ja "äidin tulee saada äitiydestään- elämälleen koko sisältö". Väitteet edellyttävät, että nainen keskittyy täyttämään täydellisen äidin vaatimukset. Oletamme että äitiys tekee naisesta yksistään onnellisen ja iloisen.

Merja Hurri (1993, 189-193) toteaa oman äitinsä todistaneen elämällään kaksi asiaa. "On kauheata olla nainen. Onnettominta kaikesta on olla äiti". Äidin ja lapsen välinen suhde ei välttämättä ole kaiken kestävää suurta rakkautta. Hurri kertoo tarinassaan alkoholisoituneesta äidistään ja niistä tunnevammoista, joita tytär-äiti suhde on tyttäreen jättänyt. Hän kuvaa viha-rakkaussuhdettaan äitiinsä puolustuskyvyttömän lapsen silmin. "Ajatus, että äiti - äiti - olisi salaa juonut ja ollut siitä riippuvainen, ei ollut vain sietämätön ja hirveä; se oli täydellisen mahdoton. Eivät kesät muutu talviksi ilman syksyä välissä, eivät kalat lennä eivätkä linnut ui. kukkaset ja marjat eivät pure. Ihmiset eivät ole pahoja eivätkä äidit juo. Oppi yksi: äidit ovat oikeudenmukaisia. Oppi kaksi: äidit eivät erehdy. Oppi kolme: Äidit rakastavat sinua, vaikka todellisuus puhuisi aivan muuta... Esimerkiksi, äidit eivät koskaan vihaa lastaan. Eivät inhoa, pidä vastenmielisenä, toivo näille pahaa. Jos äidit ovat vihaisia, tiuskivat ärjyvät huutavat raivoavat loukkaavat lyövät, se on oikeudenmukaisen ja viisaan harkinnan lopputulos. Sillä äidit eivät myöskään pikaistu, toimi vastoin periaatteitaan tai täyttä ymmärrystä vailla. Ennen kaikkea: äidit eivät erehdy."

6.4.4. Siveellinen äiti

Naisen seksuaalisuus on ollut Kaari Utrion (1994, 15) mukaan syvän pelon kohde melkein kaikissa lukutaidottomissa kansoissa. Naisen seksuaalinen kyky on käytännöllisesti katsoen rajaton verrattuna miehen rajoittuneeseen ja helposti vahingoittuvaan kykyyn. Pelko on järjestäytynyt yhteiskunnassamme erilaisiksi kielloiksi ja määräyksiksi.

Naisen syyllistäminen seksuaalisuudestaan on ikivanhaa. Ulla Piela (1993, 244) toteaa, että eurooppalainen traditio Maria Magdaleenasta sisältää kaikki naisen seksuaalisuuteen ja siitä seuranneisiin rikoksiin liitetyt käsitykset. Maria Magdaleenan sukupuolinen aistillisuus, turhamaisuus, insestiset suhteet ja lapsenmurhat ovat osoittaneet naisille, että naiseus ja naisen seksuaalisuus on syntiä. Lisäksi traditio todistaa, että naiset ovat itse omalla käyttäytymisellään aiheuttaneet syyt niiden loukkauksiin. Naisten itsekontrolliin kuuluu myös oman seksuaalisuuden ja mielihyvän kontrolli. Naisten seksuaalisuus on ollut valjastettu vain perheinstituution palvelukseen. Naisten on ollut vaalittava käyttäytymisellään mielikuvaa "hyvästä" ja "kunnon" tytöstä, jonka sukupuoliset halut saa virittää vain "se oikea", jolle tyttö antaa neitsyytensä ja jonka kanssa solmitaan avioliitto.

Kaksinaismoraali ja lait ovat suoneet miehelle seksuaalisen vapauden, naiselle se on merkinnyt valvontaa ja sitoutumista tiukasti yhteen mieheen. Naiskäsityksen perusajatus on ollut läpi historian, että nainen on miehen omaisuutta, ensin isänsä ja sitten aviomiehensä. Naisen ruumis on ollut väline, jolla on tyydytetty mies ja synnytetty lapset. Naisen seksuaalisuuden ja halun on uskoteltu olevan pahasta.

Utrion mukaan (1994, 16) naisen ruumis on ensisijaisesti kuulunut lajille ja toissijaisesti miehelle. Lajin omistusoikeus tulee esiin, kun esim. naiselta kielletään mahdollisuus päättää itse omasta raskaudestaan. Miehen omistusoikeudella voi vaikkapa raiskata oman vaimonsa ilman, että siitä rangaistaan. Naisten itsemääräämisoikeus omaan ruumiiseen, kokemuksiin ja ratkaisuihin tai itsenäiseen elämään on historiallisessa mielessä tuntematon.

Kaksinaismoralismi on muokannut sukupuolten välisiä suhteita omituisiksi; avioliiton ulkopuoliset tai ennen avioitumista tapahtuneet sukupuolisuhteet ovat merkinneet naiselle häpeää ja huoruutta, miehelle kunniaa ja kyvykkyyttä. Naisten siveellisyyden vaatimus on ollut tärkeä tekijä naisen ja miehen suhteessa. Avioliitto, perhe ja koti ovat olleet yhteiskunnan peruskiviä, naisten siveetön käyttäytyminen on ollut loukkaus niitä kohtaan ja asettanut koko yhteiskunnan perusarvot kyseenalaiseksi.

Seksuaalikielteinen kulttuuri on tullut esiin erityisen raakana naimattomien naisten kohtaloissa. Utrion mukaan traditionaalinen yhteiskunta ymmärsi avioliiton ainoaksi mahdolliseksi elämänmuodoksi. Naimattomia naisia pilkattiin ja halveksittiin, heitä saatettiin kohdella hyvinkin julmasti.

Erityisen vainon kohteena ovat olleet yksinäiset, aviottomien lasten äidit, sillä lapsen tuli olla avioliitossa siitetty. 1800-luvun alkupuolella avioton raskaus lakkasi olemasta rikos, josta rangaistiin. Silti se ei tarkoittanut, että aviottoman äidin tilanne olisi helpottunut. Avioton raskaus merkitsi yleensä taloudellista katastrofia, nainen menetti työpaikkansa ja joutui kadulle. Yksinäisiä äitejä ja äpärää on rangaistu armottomasti, esimerkkinä siitä mihin lankeemus johtaa.

Monissa maissa avioton äiti ruoskittiin tai pantiin kärsimään häpeärangaistuksia: naisen oli seistävä häpeäpaalussa tai istuttava jalkapuussa, kirkotettaessa aviottoman äidin tuli polvistua kirkon lattialla ilman tyynyä ja vaellettava ilman papin turvaa sakaristoon kirkkoväen saadessa matkalla solvata ja sylkeä häntä. Myöhemmin mm. työvoimapula on lieventänyt aviottomaan lapseen ja äitiin kohdistuvia säädöksiä ja katsomuksia. Äitiyden ideologia on siis muuntautunut taloudellisten ja poliittisten tarpeiden paineessa.

Nykyään sukupuolten väliset suhteet ovat muuttuneet tasa-arvoisimmiksi, itsenäisiä ja seksuaalisesti vapautuneita nykynaisia kohtaan ei ole sellaisia siveellisyysvaatimuksia kuin vanhemmille sukupolville. Uskomme silti, että äitiyden ihanteessa elää edelleen siveellisyyden ja moraalisen ylemmyyden vaatimus. Sinikka Nopola (1991, 7) onkin todennut vain äitien tietävän, mitä lastenvaunujen kanssa liikkuessa saa tehdä ja mitä ei. Äitiyden ideologian mukanaan tuoma sosiaalinen kontrolli ulottuu myös nykynaisten äitiyteen.

7.
KUINKA VIRANOMAISET MÄÄRITTÄVÄT ÄITIYTTÄ

Perhe on ihmisyhteisön perusrakenne; perhe on paitsi asuinpaikka, koti, myös työnjaollinen perusyksikkö, jossa ihmiselämä muotoutuu kulloisenkin kulttuurin mukaiseksi. 1900-luvulla perhekäsitys on kuitenkin muuttunut; on keksitty lapsuus; nais- ja miestutkimus on kehittänyt omia tehtäviä sukupuolille ja perheenjäsenille; perheen rakenne on muuttunut ydinperheestä uusperheisiin ja niin edelleen.

Äitiys erotetaan naiseudesta sekä tutkimuksellisena käsitteenä että käytännössä. Naisen ei ole välttämätöntä tulla äidiksi, vaikkakin tämä tehtävä on yhä eräs määräävimmistä naiselle asetetuista vaatimuksista. Naiset ovat aina olleet biologisesti äitejä, vasta äitiyden käsite lapsesta erotettuna loi uudenlaisen suhteen yhteiskunnan ja äitiyden välille. Äitiyspolitiikka ja erilaiset äitiyteen liittyvät väestöpoliittiset toimenpiteet liitetään yleensä länsimaissa hyvinvointivaltiollistumiseen. Vanhemmuus on yhteiskunnallistunut. Erilaiset lasten hoito- ja kasvatusasiantuntijat ovat määritelleet hyvää äitiyttä siitä asti, kun lapset ja lapsuus tunnustettiin yhteiskunnallisesti tärkeäksi voimavaraksi. " Riittävän hyvästä äitiydestä" puhui alunperin D.W Winnicot, joka oli sitä mieltä, että jokainen äiti normaalitilanteessa tietää mitä lapsi tarvitsee ja pyrkii tyydyttämään lapsen tarpeet.

7.1. Äitiyspolitiikan syntyvaiheista

Äitiyspolitiikan kehittymiseen Suomessa vaikuttivat monet tekijät, mutta erityisesti valtiolliset, kansalliseen eheyteen liittyvät intressit. Naiseuden ja äitiyden käsitteetkin ovat hierarkkisia ja yhteiskuntaluokan mukaisesti eriytyneitä. Naisliikkeen historia Suomessa käsittää paljolti myös äitiyspolitiikan johtoajatuksia ja on samalla tavalla porvarilliseen naisasialiikkeeseen ja työläisnaisliikkeeseen jakautunut. Nätkin (1997) käyttää tutkimuksessaan käsitettä äitiyssuojelu, jolla hän tarkoittaa erityisesti äitiyspolitiikan luokkajakoon liittyvien intressien sekä siveellisyyskysymysten käsittelyä niin kuin niitä vuosisadan alkupuolella porvariston parissa määriteltiin.

Suomen valtiollinen tilanne 1900-luvun alusta toisen maailmansodan jälkeiseen aikaan oli sekava ja kansakuntaa kahtia jakava. Toisaalta oli tapahtumassa Suomen teollistuminen ja siihen liittyvät tuotannon ja elinkeinorakenteen muutokset kuten kaupungistuminen, toisaalta suurin osa väestöstä eli vielä maatalousvaltaisessa ympäristössä ja köyhissä elinolosuhteissa. Tuon ajan äitiysihannekin oli oman aikansa tuote. Sivistyneistö piti äitiyttä itsestäänselvänä oikeutenaan ja kotiäitiyttä hyvän äitiyden mittarina. Toisaalta väestön köyhälle osalle ei olisi mielellään sivistyneistön parissa tätä oikeutta suotu, koska työväenluokkaiset ajatukset katsottiin turmiollisiksi kansakunnan kehitykselle. Porvarillisen äitiysihanteen mukainen malli oli aktiivinen, emansipatorinen ja vapaaehtoinen ranskalaisen naisliikkeen oppien mukaan.

Nätkinin (1997, 36) mukaan suomalaisen sivistyneistön äidillisyys oli "yhteiskunnallista äitiyttä". Naisen tehtävä oli toimia politiikassa, hyväntekeväisyystyössä ja ammatillisessa toiminnassa. "Yhteiskunnallinen äiti piti huolta vähempiosaisista, köyhistä ja langenneista samalla tavalla kuin omista ja muiden lapsista." Tämä tarkoitti myös sitä, että kansan tapa kasvattaa lapsiaan nähtiin rahvaanomaisena ja vääränä; kansan tapoja oli siis muutettava sivistyneistön nimissä. Muiden yhteiskuntaluokkien naisille levitettiinkin lastenhoito- ja kasvatusoppeja, puhtaus- ja siisteysneuvoja sekä ohjeita moraalisesti hyväksyttävistä elämäntavoista.

Työläisväestön naisten oli taisteltava oikeudestaan äitiyteen, kun taas sivistyneistönaiset samaan aikaan taistelivat oikeudesta koulutukseen ja itsenäiseen työhön. Työläisväestö piti sivistyneistön tapaa valvoa äitien ja lasten terveyttä alentavana ja äidin kokemusta aliarvioivana. Työläisaatteen pohjana jo sinänsä oleva tasa-arvon aate samaisti äidin ja lapsen edun ja pyrki myös poliittisesti pikemminkin koko perheen elintason nostamiseen ja parantamaan niitä puutteellisia elinoloja, joissa rahvaan ja työväestön naiset elivät.

Yhteisiäkin intressejä äitiyspolitiikan ajamiseksi oli. Siveellisyyskysymykset ja alkoholipolitiikka olivat kummankin väestönosan naisten keskeinen huolenaihe, joskin eri syistä. Työväestö näki (miesten) turmiollisen elämäntavan johtavan koko perheen kärsimyksiin, sivistyneistö oli enemmän huolissaan kansan moraalisesta ja kasvatuksellisesta tasosta. Kotiäitiyttä äidin ammattina ja siveellistä elämäntapaa kumpikin yhteiskuntaluokka Suomessa kunnioitti.

Suurimpia naisliikkeitä yhteiskunnallisesti erottavia tekijöitä Suomessa olivat punaleskien ja -orpojen sekä aviottomien äitien asemat. Kansalaissodan jälkeinen Suomi eli epäluuloisessa tilanteessa. Punaisia epäiltiin maanpetturuudesta, eivätkä vanhat veljessodan aiheuttamat julmuudet olleet unohtuneet. Varsinkin punaleskiä pidettiin sopimattomina kasvattamaan lapsia. Yhteiskuntakelpoisten kansalaisten kasvattamiseksi oltiin valmiita erottamaan lapset äideistään. Työläisnaisliike puolestaan vastusti punaorpojen lähettämistä Pohjanmaalle kasvatettavaksi valkoisiin koteihin. Tämä kysymys nosti esille suomalaistumisen ajatuksen, joka joissain kirjoituksissa on jopa saanut rotuopillisia piirteitä.

Kun Nätkin puhuu äitiyssuojelusta, hän tarkoittaa tällä paitsi luokkakohtaista kansalaisihanteen toteuttamista myös äidin siveellisyyden suojelemista lapsen hyväksi. Tällä käsitteellä ja politiikalla pyrittiin estämään äitien ja lapsien huonoa kohtelua, ja äitiyssuojelun nimissä voitiin turvautua myös valtiointerventioon. Vaikka vuosisadan alku oli siis sekä äitiyspolitiikan että lastensuojelun perusteiden rakentamisen aikaa, jo siltä ajalta periytyy myös kiista siitä, ketä valtion tulisi suojella, miltä ja miten. Keskustelu äitiydestä kuitenkin aloitti myös ammatillisen asiantuntijavallan syntymisen.

7.2. Äitiyden ammattilaiset

Kurosen (1994) tutkimus kuvaa äitiys- ja lastenneuvoloiden kehitystä yhtenä ilmentymänä lasten hoidon ja kasvatuksen tieteellistymisestä, ammatillistumisesta ja hyvinvointivaltiollistumisesta. Samalla on hänen mukaansa kysymys uudenlaisesta jaosta perheen ja valtion kesken. Vaikka äitiys nykyään nähdäänkin itsenäisenä tutkimuskohteena, on alunperin kiinnostus lisääntynyt juuri lasten hyvinvoinnin (tai pahoinvoinnin) kautta; lapsia on 1700- luvulta alettu pitää yhteiskunnallisesti kannattavina investointeina tulevaisuuteen, ei vain taloudellisen taakkana. Jotta väestö kasvaisi ja sitä myötä yhteiskunnallinen vauraus lisääntyisi tuli lapsikuolleisuutta vähentää. Lieneekin tässä suhteessa luonnollista, että ensimmäiset valtiointerventiot perheisiin ja lastenkasvatukseen tulivat lääketieteellisin perustein. Lääkäreitä ja kätilöitä koulutettiin jo 1700- luvulla lapsikuolleisuuden

vähentämiseksi. Äitiyshuolto, joka 1800- luvulla tarkoitti koulutettujen kätilöiden hoitamia synnytyksiä, pyrittiin kehittämään paljolti lastensuojelullisten ja väestöpoliittisten tavoitteiden, ei niinkään synnyttävien naisten itsensä vuoksi.

Monet hyvinvointivaltiolliset "äitiyspalvelut" on kytketty terveydenhuollon ammattilaisten toimintaan. Äitiyspäivärahan ja äitiysavustuksen saamisen edellytyksenä on lääkärintarkastus ennen raskauden neljännen kuukauden päättymistä (tosin sosiaalilautakunta voi myöntää äitiysavustuksen jos lapsen terveyttä ei ole vaarannettu lääkärintarkastuksen laiminlyönnillä). Äitiyspäivärahan viimeisen erän maksaminen edellyttää myös jälkitarkastusta, joka tavallisimmin tehdään neuvolassa. Neuvolasta saa myös raskaustodistuksia, joita vaaditaan esim. vuokra-asunnon hakuun tai työnantajalle äitiysloman anomista varten. Kunnallista päivähoitoa varten lapselta vaaditaan terveystodistusta, joka annetaan neuvolasta. Neuvolasta on saatavissa lomakkeita useiden sosiaalisten etuuksien, kuten kotihoidon tuen, hakemiseen.

7.3. Millaisia määrityksiä viranomaistahoissa vanhemmuudelle tuotetaan ja miten

Suomessa on voimassa erilaisia perhepoliittisia oikeuksia, jotka ovat lailla suojattuja. On olemassa muun muassa laki lasten päivähoidosta, lastensuojelulaki, kansanterveyslaki, laki kunnallisista äitiys- ja lastenneuvoloista ja lisäksi suuri joukko muita perhettä koskevia sosiaalipoliittisia säädöksiä. Lain tehtävä on varmistaa ihmisen vähimmäisturva kriisitilanteessa tai muussa elämän käännekohdassa, mutta usein lain toteuttamisessa on piiloisia käytäntöjä. Lain kirjainta voidaan noudattaa, vaikka jokainen toimeenpaneva viranomainen toteuttaa tehtäväänsä omalla tavallaan. Otamme esille muutamia tutkimuksissa viime aikoina esillä olleita viranomaiskäytäntöjä ja yritämme selvittää, miten viranomaiset näillä keinoin määrittävät vanhemmuutta ja äitiyttä.

7.3.1. Äitiys- ja lastenneuvola

Hyvinvointivaltio on tarjonnut monia perhettä ja äitiyttä tukevia avustus- ja palvelujärjestelmiä. Äitiysavustusjärjestelmä käynnistyi vuonna 1937 ensimmäisenä väestöpoliittisena tukimuotona. Sitä seurasivat Äitiys- ja lastenneuvolajärjestelmä 1944, perhelisäjärjestelmä ja perheellisten verohelpotukset 1943 sekä lapsilisäjärjestelmä 1948. 1900-luvun alkuvuosikymmeninä perheiden materiaalinen avustaminen kytkeytyi äitiys- ja lastenneuvoloiden toimintaan ja sitä käytettiin myös keinona saada asiakkaat käymään neuvolassa.

Nykyisin lapsiperheiden taloudellisten etuuksien ja sosiaalipalveluiden käyttäminen nähdään perheen sisäisinä asioina samoin kuin lapsen hoitomuodon valinta ja muut kasvatukselliset kysymykset. Kuitenkin neuvolajärjestelmä on niin sisäistynyt vanhemmuuden käytäntö, että se tavoittaa lähes 100 prosenttia kaikista lasta odottavista vanhemmista. Se on itsestään selvä osa vanhemmuutta. Käsitys hyvästä vanhemmuudesta sisältää moraalisen velvollisuuden käyttää lääketieteellisiä ammattikäytäntöjä; kysymyksessä on siis paitsi tottumus myös vapaaehtoinen pakko. Vaikka neuvola-asiakkuus onkin vapaaehtoista, eivät vanhemmat juurikaan kritisoi sen käytäntöjä ja tiukasti aikataulutettua toimintaa, vaikka neuvolapalvelut voisi myös jättää käyttämättä. Siksi neuvolassa annettu opastus ja suositellut kasvatustavat koetaan usein välttämättöminä hyvän vanhemmuuden edellytyksinä.

Kurosen (1994) tutkimus keskittyy pääosin neuvoloiden henkilöstön luomiin äitiyskäsitteisiin, mutta osittain se on relevanttia kuvausta myös sosiaalitoimiston arkikäytäntönä. Kummassakin tapauksessa äideiltä on riistetty yhteiskunnallisin oikeuksin heidän oma asiantuntemuksensa omaan perheensä ja lapsensa elämään ja yritetty korvata se keskivertokäsitteillä. Kurosen tutkimuksen mukaan suurin osa suomalaisista naisista kokee neuvolassa käynnin moraaliseksi velvollisuudekseen. Kuitenkaan neuvola ei anna yksityiskohtaisia neuvoja jokaiseen äidin ongelmatilanteeseen. Tällaisesta kokemuksesta antaa hyvän esimerkin Ritva Nätkinin Äitiyden tarinoista eräs, jossa ensimmäisen lapsensa saanut nainen kuvaa neuvolan oppeja näin:

> "Sitten loppui maito, neuvolan tiukka päiväohjelma oli siihen varmasti yksi syy. Muistan selvästi, miten eräänä aamuna heräsin vasta kello kymmeneltä, lapsi nukkui vieressäni ja me olimme molemmat uupuneina nukkuneet aamusyötön ohi. Minusta tuntui että täytyisi mennä soittamaan neuvolaan ja puolustelemaan kun nyt kävi näin. Sitten tajusin, että minun elämänihän tämä on ja minun perheeni."

Koska sekä terveydenhuollon ammattilaiset että lapsen vanhemmat pitävät itsestään selvinä neuvoloiden käytäntöjä ja päivittäisiä työtapoja, näyttää lapsen terveys ja normaali kehitys olevan ensisijaisesti asiantuntijoiden toiminnan varassa ja heidän määriteltävissään oleva asia. Alistuminen neuvoloiden tapoihin ja palveluiden säännöllinen käyttäminen jää vanhempien tehtäväksi. Ristiriitaista tässä on, että neuvolan toimintaperiaatteisiin kuuluu vapaaehtoisuus ja valinnanvapaus. Mikäli vanhemmat jättävät palvelut käyttämättä, tulkitaan tämä neuvolassa perheen ongelmaisuutena, sosiaalisina ongelmina, välinpitämättömyytenä tai motivoitumattomuutena, selvittää Kuronen (1994, 101-102).

7.3.2. Lastensuojelu

Lastensuojelulaki on juridinen ja käytännöllinen peruste, jossa on periaatteessa yksiselitteiset käsitteet. Esimerkiksi ilmoittamisvelvollisuudesta Lastensuojelulaki sanoo

> "Jos sosiaali- ja terveydenhuollon, koulutoimen, poliisitoimen tai seurakunnan palveluksessa taikka luottamustoimessa oleva henkilö on virkaa tai tointa hoitaessaan saanut tietää ilmeisestä perhe- ja yksilökohtaisesta lastensuojelun tarpeessa olevasta lapsesta, hänen on ilmoitettava asiasta viipymättä sosiaalilautakunnalle. Myös muu kuin edellä tarkoitettu henkilö voi tehdä tällaisen ilmoituksen." (LSL 40 §)

Käytännössä on otaksuttavaa, että ilmoittajan käsitys yhtäältä lastensuojelun tehtävistä ja sen käytettävissä olevista mahdollisuuksista ja toisaalta käsitys siitä vaarasta ja hädästä, missä lapsi hänen mielestään on, vaikuttavat siihen, milloin lastensuojeluilmoitus tehdään. Lastensuojeluilmoituksen teki vuoden 1987 tilaston mukaan joka toisessa tapauksessa lapsen vanhemmat itse (Kivinen 1994). Tarja Kivisen tutkimus kuvaa lapsiperheen valikoitumista lastensuojelun asiakkaaksi. Yksi hänen keskeisimmistä tutkimustuloksistaan on lastensuojeluilmoituksen ja sen dokumentointikäytäntöjen epäyhtenäisyys; näyttää siltä, että yksi sosiaalityöntekijä käytännössä päättää, milloin lapsi tulee ottaa asiakkaaksi lastensuojelullisiin toimenpiteisiin ja mihin toimiin käytännössä ryhdytään. Tässä on merkittävää se, että sosiaalityöntekijä tekee aina päätöksensä siinä kontekstissa, jossa hän toimii työssään.

Sosiaalitoimen asiakkuuden määrittely on näkymätöntä. Tällä Kivinen (1994) tarkoittaa sitä, että kukin tapaus on erikseen harkittava; mitään yhteisiä , jokaisessa tapauksessa päteviä sääntöjä ei ole, vaan yksittäinen sosiaalityöntekijä tulkitsee tilannetta aina omista kokemuksistaan lähtien. Tällöin on myös mahdollista, että samanlaiset ongelmat johtavat eri asiakasperheiden kohdalla erilaisiin toimenpiteisiin ja tavoitteisiin. Sosiaalityöntekijät vetoavat äitiin ja saavat hänet hakeutumaan itse lastensuojelun asiakkaaksi. Vastuu, velvollisuus ja perheestä huolehtiminen on sosiaalityössäkin sisäänkirjoitettuna naisen kulttuurisiin tehtäviin. Suurin osa sosiaalitoimistossa asioivista on perheen äitejä, vaikka yleisesti perheenpääksi mielletään isä.

Kajavan (1997) tutkimus Lapsen etu huostaanottoprosessissa esittelee Sosiaali- ja terveysministeriön asiakirja-aineiston valossa huostaanottojen syitä ja prosessin kulkua. Kajavan mukaan sosiaalityöntekijät selvittävät kokonaistilanteen viidenlaisten lomakkeiden avulla joista

A. lomake selvittää lapsen taustaa (16 muuttujaa; mm. ikä, sukupuoli, perusteet huostaanotolle, sijaishuoltopaikka jne.)
B. lomake keskittyy huoltajien vaikeuksiin (kohta 1-30, mm. vanhempien alkoholin käyttö, väkivalta, asunto- ja taloudelliset vaikeudet jne.)
C. lomake selvittää lapsen käytöstä
D. lomake huostaanottoon liittyviä vaiheita ja
E. lomake huoltajien sosioekonomista asemaa (ammatti ja toimeentulo)

Lomakemäärittelyillä pyritään saamaan selville niitä riskitekijöitä, joita perheellä mahdollisesti on lapsen kasvuolojen vaarantajina. Kun riskejä on tarpeeksi monta, on syytä huoleen. Kivinen (1994) on havainnut lastensuojelun asiakkuudeksi riittävän, kun sosiaalityöntekijä "on riittävän huolissaan" perheen tilanteesta, Heino (1997) puolestaan puhuu asiakkuusperheen olevan huolen aiheena jatkuvasti. Sinänsä lomakkeilla selville saatavat kasvuolojen puutteet tai riskitekijät, miten kukin haluaa ne käsittää, eivät ole edellytys esimerkiksi huostaanotolle. Vasta asioiden yhteenliittäminen ja vakuuttuminen toiminnan tarpeellisuudesta tilanteen kohentamiseksi tekee lastensuojelullisen intervention hyväksyttäväksi. Kuitenkin lomakkeilla ja haastatteluilla saatava tieto on jonkin tahon operationalisoiva tapa saada selville haluttua tietoa. Miksi juuri näitä asioita halutaan kysyä ja miksi juuri tällä tavalla on sosiaalityön eräs toiminnallinen kulmakivi. Taustalla on oletus hyvästä kasvatuksesta ja vanhemmuudesta, joka sosiaalityössä määritellään lähinnä kasvuolojen puutteiden avulla.

Kajavan (1997,138) johtopäätöksissä todetaan vanhempien oikeuksien voivan mennä lapsen hyvinvoinnin ja näin myös lapsen edun edelle. Vanhemmat saavat suomalaisen yhteiskunnan palvelujärjestelmän puitteissa tarvitsemaansa apua niin halutessaan, mutta lapseen ehditään usein kiinnittää huomiota vasta sitten, kun hän itse ilmaisee pahaa oloaan ei- toivotulla tavalla. Vasta silloin perhettä aletaan hoitaa kokonaisvaltaisesti ja lapsesta huolestutaan ensiarvoisesti. Tämä voi kuitenkin olla lapsen kannalta liian myöhään.

Kajava peräänkuuluttaa tutkimuksensa johtopäätöksissä muun muassa sitä, miksei vanhemmille uskalleta antaa selkeää vanhemmuuden vastuuseen liittyvää tietoa esim. hallitsemattoman alkoholinkäytön seurauksista, jolloin heillä olisi valinnanmahdollisuus seuraukset tietäen. Samoin yhteistyötä lapsen elämän eri osa-alueiden, koulun päivähoidon jne. välillä tulisi parantaa, koska hätä lapsen hyvinvoinnista ja lapsiperheiden oloista ei ole kadonnut edes perhepolitiikan kehittämisvuosina 1980- luvulla. Kuitenkin loppuyhteenvetona myös Kajava toteaa, ettei kysymystä siitä, kuinka pitkälle biologista vanhemmuutta tulisi tukea, voida näissä puitteissa ratkaista. Siis mitkä kasvuolojen puutteet " riittävät" huostaanottoon ei voida yksiselitteisesti lomakekysymyksillä ratkaista, vaan jokainen tapaus on oma historiansa.

Nykyistä, vuonna 1984 voimaantullutta lastensuojelulakia edeltänyt laki määritteli ne lapsen hoitoa ja kasvua haittaavat tekijät, jotka edellyttivät yhteiskunnan puuttumista vanhempien kasvatustoimintaan. Nämä yksittäiset ongelmat - vanhempien päihteiden käyttö, pahoinpitely ja lapsen käytökseen liittyen koulunkäynnin laiminlyönti sekä rikolliset teot - olivat myös Kajavan tutkimusaineiston huostaanottoihin liittyvät keskeisimmät syyt. Yhteiskunta voi olla muuttunut, mutta loppujen lopuksi huostaanoton syyt siis ovat samankaltaisia ja sukupolvelta toiselle periytyviä ongelmia.

7.4. Millaisen riskin joutua lastensuojelullisten toimenpiteiden kohteeksi köyhyys tuottaa

Nätkinin (1997) tutkimus esittelee useita väestöpolitiikan vaikuttajia. Eräs heistä on Martta Salmela- Järvelä, joka erityisesti puolusti aviottomien äitien asemaa sotien jälkeisessä Suomessa. Hän oli vakuuttunut, että köyhien ja rikkaiden vanhempien asema oli erilainen ja kirjoittikin aiheesta vuonna 1969 näin:

> "Onko se yhteiskunnallista oikeudenmukaisuutta, että vain ne, joilla on turvattu tulevaisuus, hyvä koti ja vakaantunut elämä, ovat ansioituneita ja oikeutettuja sukuansa jatkamaan? Tuleeko lasten saamisestakin vain rikkaiden oikeus?"

Vaikka tälle aikakaudelle ominaisin keskustelunaihe olikin raskaudenkeskeytys ja se perusteet, on osa kyseisestä lainauksesta arkipäivää nykyisinkin monille lastensuojelun asiakasperheille. Esimerkiksi Hesslen (1988) tutkimus antaa melko synkeän kuvan huostaanotettujen lasten vanhempien taloudellisesta asemasta.

Hessle kuvaa huostaanotettujen vanhempien sosioekonomista asemaa muun muassa koulutus- ja tulotason sekä asumismuodon avulla. Niistä vanhemmista, joiden lapset asuvat sijaiskodissa vain 28 %:lla on ammattikoulutus, kun se kaikilla maassa asuvista yksinhuoltaja- ja ydinperheen tai uusioperheen vanhemmista on 50 %:lla. Yksinhuoltajia näistä lapsensa sijaishuoltoon

"menettäneistä" vanhemmista oli 83,4 %, ja yksinasuvia 56,7 %. Suurin osa Hesslen tutkimuksessa haastatelluista vanhemmista oli naisia joka seikka myös selittää osaltaan ammattikoulutuksen puuttumista. Sosiaaliryhmäjaon perusteella 88,3% perheistä kuului alimpaan kolmannekseen tulotasoltaan (Hessle 1988,52).

Hessle haastattelut tehtiin kahden vuoden välein perusteluna se, että mikäli perheen tilanne huostaanoton jälkeen yleensäkin muuttuu, tulee muutoksen kahden vuoden kuluttua näkyä. Kuitenkin edellä mainitut tunnusluvut eivät olleet parantuneet; päinvastoin Hesslen mukaan perheitten tilanne oli pääasiassa kääntynyt huonompaan. Hessle myös toteaa, että näiden perheiden asema olisi huonontunut ilman huostaanottoakin. Näihin tuloksiin Hesslellä on selitys.
Hessle on luonut vanhemmuuden kriisiteorian, josta hän puhuu psykososiaalisen kehityksen mallina. Tälle on tyypillistä ylisukupolvisuus ja kasautuva kriisikehitys. Kriisiytyvä vanhemmuus on siis alttius, joka on periytynyt edelliseltä sukupolvelta ja siirtyy seuraavalle. Ominaista sille on vaiheittainen yhteiskunnasta syrjäytyminen, joka johtaa lapsuuden ei toivotuksi tulemisen - tunteesta aikuisuuden työelämästä ulosjäämiseen ja lopulta sosiaaliseen eristäytymiseen.

Hesslen malli on pessimistisyydestään huolimatta myös muiden tutkimuksien tuloksien valossa suunnaltaan oikea. Näyttää siltä, että köyhyys on riski, syy ja seuraus huostaanottoprosessissa, vaikka esimerkiksi lastensuojelulaissa on kohta, joka kieltää taloudellisten seikkojen nimeämisen huostaanoton perusteeksi. Köyhyys on kuitenkin suhteellista, eli ihmiset määrittelevät sen suhteessa muiden ihmisten elintasoon. Se on myös kasautuvaa ja tuo mukanaan monia muita sosiaalisia ongelmia.

7.4.1. Viranomaisten kontrolloimia äitiyden riskitekijöitä

Jo Kajavan (1997) tutkimuksessa esitelty lomakeaineisto, jota sosiaalityöntekijät käyttävät lastensuojelun asiakasperheen tilanteen kartoittamiseen antaa osviittaa siitä, millaiset seikat viranomaisia käytännössä kiinnostavat. Suuri osa kysymyksistä keskittyy perheen taloudellisen tilanteen ja asumistason selvittämiseen , mutta on myös muita, joskus piiloisiakin "riskejä", joita haastatteluissa halutaan selvittää. Esimerkiksi elämäntavan poikkeavuus on melko hankala käsite,

koska sosiaalityöntekijä tulkitsee "poikkeavuuden" omista lähtökohdistaan. Sosiaalityöntekijöiden keskiluokkaisuudesta voidaan olla monta mieltä, mutta ilmeisesti tietynlainen ennakko-oletus huonoista kasvuoloista on olemassa.

Lastensuojelullisiin toimenpiteisiin ei ryhdytä helpolla, jokainen huostaanotto on vuosien asiakkuuden tulos. Myöskään perheen asunto-olot tai tulotaso eivät saisi olla huostaanoton syy. Sen sijaan riskitekijöiden kasautuminen samoin kuin jatkuvat asiakkuussuhteet useiden eri viranomaisten kanssa ovat yleensä merkki siitä, että lastensuojelun tarvetta on. Jokaiseen huostaanottoon, jonka perusteena ei varsinaisesti ole lapsen itsensä käytös, sisältyy yleensä lapsen hoidon ja kasvatuksen laiminlyönti. Äidin tehtävä on vaarantunut, mikäli hän ei pysty huolehtimaan lapsistaan. Yleisin yksittäinen syy huostaanottoon on Kajavan mukaan edelleen äidin alkoholismi. Jos äiti pettää, ei isä astu esiin huolehtimaan lapsista, vaan tehtävä jää yhteiskunnallisille instansseille.

Äitiyttä kontrolloidaan jo ennen lapsen syntymää neuvolatoiminnan muodossa. Alkoholistiäidille suositellaan raskauden keskeytystä helpommin kuin muille odottaville äideille. Köyhyys ei ole este hankkia lapsia, mutta aktiivinen väestöpolitiikka voi vaikuttaa hyvinkin paljon perhesuunnitteluun. Jo nyt on huomattavissa, että lasten hankinta kannattaa jättää yhä myöhäisemmäksi esimerkiksi opiskelun ja ammatin hankkimisen sekä uralla etenemisen vuoksi. Viranomaisten hyvän äitiyden tukeminen voi siis muuttua väestöpoliittiseksi kriisiksi keskimääräisen lapsiluvun ja yhä vanhempien ensisynnyttäjien myötä.

7.4.2. Sijaisvanhempien ja biologisten vanhempien elintasoero

Huostaanotettujen lasten vanhempien perustaman Elämän Siipirikot- yhdistyksen perustajajäsen Sirpa Reini kuvaili eräässä haastattelussa (MTV3, Punainen Planeetta) omien lastensa huostaanottoa, ja otti samassa yhteydessä kantaa taustalla piilevään epäkohtaan; biologisten vanhempien ja lapsen uuden sijaisperheen elintasoero on suuri. Myös omassa tutkimusaineistossamme tämä kävi usein ilmi. Uuden perheen kanssa voi olla vaikea saada yhteistyötä toimimaan, kun perheiden taloudelliset lähtökohdat ovat hyvin erilaiset.

Reini myös puuttui muidenkin biologisten äitien esiin nostamaan kysymykseen siitä, onko huostaanoton alkuperäisenä syynä ollut lapsen saaminen "parempaan perheeseen". On selvä, että lapselle yritetään etsiä koti, joka olisi valmis ottamaan hänet vastaan ja pystyisi myös huolehtimaan hänestä riittävästi. Kuitenkin tämä kysymys herättää ikäviä mielikuvia kansalaissodan jälkeisen Suomen väestöpolitiikasta.

Lainsäädännöllisesti ei ole velvoitetta sijaisvanhempien varallisuuden selvittämiseksi, mikäli siis on kyse sijoituksesta yksityisperheeseen eikä laitoshoitoon. Vaikka käytännössä sosiaalityöntekijät etsivät tietynlaista uutta kotia, ei valtiollisesti säädeltyä vähimmäistulotasoa ole. Kuitenkin suurin osa sijaisperheinä toimivista perheistä asuu omakotitalossa ja edustaa vähintäänkin keskiluokkaa tulotasoltaan. Yksinasuva nainen ei tällä hetkellä saa adoptoida lasta.

Keskiluokkainen piiloviesti tulee toteutetuksi viranomaisten kautta monin eri keinoin. Kunnollisuus vanhempana edellyttää myös nykyään Martta Salmela-Järvisen kuvaamaa " turvattua tulevaisuutta, hyvää kotia ja vakaantunutta elämää", jota lastensuojelun asiakkaina olevat perheet eivät pysty saavuttamaan. Lastensuojelulain henki on, että jokainen huostaanotettu lapsi palautetaan biologiseen kotiinsa, kun ensin avohuollon tukitoimin perhe on saatu jälleen toimintakykyiseksi. Mutta huostaanoton pitkittyessä ja lapsen lopullisen sijoituspaikan valinnan lähestyessä käy selväksi, että biologisten vanhempien mahdollisuus saada lapsensa takaisin on häviävän pieni. Hesslen (1988) tutkimus kuvaa vanhempien tilannetta huostaanoton jälkeen ja päätyy tulokseen, että perheen tilanne on yleensä huonontunut.

Kähkönen (1994,101) kuvaa aineistonsa huostaanoton toimintamenettelyä sijaisperheen suhteen muun muassa niin, että biologinen perhe saa itse vaikuttaa sijaisperheen valintaan. Asuinpaikan suhteen tämä yleensä onnistuukin, samoin kuin saman perheen lasten sijoittamisessa samaan sijaisperheeseen. Myöskin yhteydenpito perheiden välillä tulisi käytännössäkin varmistaa. Sen sijaan että näin käy, puhuu Kähkönen " Sijaishuollon ansasta"- siitä, että käytännössä yhteydenpito muodostuu sijaisperheen ja sosiaalitoimen välille, ja biologinen perhe jää suhteen ulkopuolelle. Sosiaalitoimen yhteydet lapseen ja hänen asioihinsa muodostuvat sijaiskotikeskeisiksi, eikä sosiaalitoimistokeskeisiksi, niin kuin ne tekivät lapsen asuessa biologisessa perheessään.

Yhteydenpito jää biologisten vanhempien aktiivisuuden varaan ja heidän voimavaransa voivat juuri huostaanoton jälkeen olla rajalliset.

8.
TUTKIMUSAINEISTON TULKINTAA

8.1. Sydän täynnä haavoja

Käymme seuraavassa läpi kuvauksenomaisesti huostaanotettujen lasten äitien kirjeet. Olemme tulkintojamme terävöittääksemme sisällyttäneet tekstiin muutamia suoria lainauksia äitien kirjeistä, ne eroavat muusta tekstistä sisennettynä ja kursiivina. Olemme pyrkineet kuvaamaan tapauksia myös niin, että ammatilliset, alueelliset ja vastaavat asiat ovat jätetty mainitsematta suojellaksemme yksilöiden ja perheiden tunnistamattomuutta. Olemme antaneet kirjoittajille myös luonnehdinnat, joiden tarkoitus on ollut helpottaa aineiston käsittelyä.

8.1.1. Taisteleva isoäiti

Kyseessä on isoäiti, jonka adoptiopojan 6 kuukautta ja 8 vuotta vanhat lapset on otettu kiireellisesti huostaan. Isoäidin mukaan perheellä meni ihan mukavasti, kunnes lasten äidillä ilmeni mielenterveys-ongelmia. Äiti kertoi hoidossa olleessaan perheessä tapahtuneesta insestistä. Syytteet kohdistuivat lasten isään ja pappaan; lasten äiti antoi mielisairaalassa lausunnon, jonka mukaan pappa oli käyttänyt häntä itseään (nuorena) ja äidin vanhempaa lasta seksuaalisesti hyväkseen. Isoäidin mielestä kyse on ollut lasten äidin harhanäyistä, ei insestistä. Vanhempi lapsi oli lasten psykiatrisella osastolla tutkimuksissa insestisyytösten vuoksi. Psykiatrin lausunnon mukaan lapsella ei ole traumaattisia kokemuksia, mutta insestiä ei silti suljettu pois. Äiti on yrittänyt myöhemmin itse oikaista insesti-väitettään kertoen nähneensä harhanäkyjä, mutta tällä ei ole ollut vaikutusta huostaanottopäätökseen. Vanhemmat ja isovanhemmat vastustivat huostaanottoa. Vanhemmilla ei ollut aluksi tapaamis-oikeutta, mutta myöhemmin tapaamisoikeus on myönnetty isälle neljä kertaa

vuodessa, kaksi tuntia kerrallaan. Huostaanoton jälkeen perhe ei tiennyt lasten olinpaikkaa puoleen vuoteen. He ovat hakeneet huostaanoton purkua eri oikeusasteissa, mutta se ei ole onnistunut. He ovat tehneet myös valituksen Euroopan ihmisoikeustuomioistuimeen. Isoäidin mielestä oikeutta ja totuutta ei ole, on vain sosiaaliviranomaisten taholta harkittuja ja suunniteltuja toimia perhettä vastaan. Perheellä on ollut ongelmia myös muissa asioissa, joihin on tarvittu myös poliisitutkintaa. Perheen miehet on tuomittu virkamiehen väkivaltaisesta vastustamisesta ja kotirauhan rikkomisesta.

Kirjettä lukiessa käy ilmi, että kirjoittaja on vanhempaa sukupolvea. Hän kuvaa tilannetta isoäitinä omaa miestään (lasten pappa) ja poikaansa (lasten isä) puolustaen ja moittien muita tilanteen osallisia ja viranomaisia. Lasten äiti esiintyy hieman ulkopuolisena isoäidin kirjeessä. Äidin kerrotaan olevan nuori, vasta 18-vuotias kun ensimmäinen lapsi syntyi. Jo seurustelun alkuvaiheessa äidillä on ollut mielenter-veysongelmia. Isoäiti syyttää lasten äitiä uskottomuudesta ja kertoo hoitaneensa lapsen itse viikonloppuisin, koska äiti oli toisen miehen kanssa.

> *"...tämä äiti ei pysyny uskollisena, vaan hänellä oli toinen mies yötä päivää, minä hoidin lapsen kun töistä tulin ja viikonloppuisin, meni sekin aika vaikka se oli suurta pelkoa ja murhetta..."*

Lasten äiti jää tarinassa pahan käynnistäjäksi. Äidin mielenterveysongelmat ovat johtaneet siihen, että perheellä menee huonosti. Äiti ei ole kyennyt hoitamaan lapsiaan eikä omia asioitaan oikein. Isoäiti on hoitanut lapsenlapsiaan paljon ja auttanut taloudellisesti poikansa perhettä usein. Lasten äidille on myönnetty myöhemmin lasten tapaamisoikeus. Isovanhemmat ovat hakeneet lasten oheishuoltajuutta itselleen sitä kuitenkaan saamatta.

Tarinasta saa kuvan ettei äiti ole enää tekemisissä lasten isän ja isovanhempien kanssa. Äiti häilyy kirjeessä mielenterveysongelmaisena ja omaa elämäänsä hallitsemattomana. Äiti on ollut kuitenkin halukas yhteistyöhön sosiaalitoimiston kanssa saadakseen lapset takaisin.. Hän muutti yksinään asumaan saadakseen lapset itselleen, mutta huoltajuutta ei kuitenkaan myönnetty hänelle.

8.1.2. Sairastunut äiti

Kyseessä on mielenterveysongelmainen äiti, jonka kaksi lasta on otettu huostaan. Isä on myös psyykkisesti sairas. Äiti on ollut väkivaltainen lapsia kohtaan. Kaksi vuotta huostaanoton jälkeen äiti on sitä mieltä, että huostaanotto oli oikea ratkaisu lapsille, koska lasten mielenterveys oli uhannut järkkyä ennen huostaanottoa. Äiti kokee, että näin lapset ovat olleet turvassa. Vanhemmilla on tapaamisoikeus viiden viikon välein ja he ovat puhelimitse yhteydessä viikottain. Äiti ja isä ovat saaneet tukea sairaalan henkilökunnalta.

Tämän kirjeen pääpaino on äidin ja isän mielenterveysongelmissa; ne ovat olleet syynä lasten huostaanottoon, perheen muihin ongelmiin sekä tämänhetkiseen tilanteeseen. Äiti tuntuu hyväksyneen huostaanoton ja on tyytyväinen siitä, että lasten kannalta on tehty paras ratkaisu. Oma sairaus on vienyt voimat ja lasten kasvatus on ollut parempi siirtää sijaisvanhemmille.

> *"... kun minä olin ollut väkivaltainen lapsille, niin on lapsilla nyt turvallista olla ja elää uudessa perheessä."*

Lapset on viety sosiaalitoimiston väen kanssa yhdessä sijaisperheeseen. Äiti on kokenut itse saaneensa tukea sairaalahoidossa hoitajilta ja lääkäreiltä sekä myöskin sukulaisilta. Sosiaaliviranomaisilla on sivurooli, tarinassa painottuu vanhempien potilaskertomus.

> *"... meillä on psyyken lääkkeet ja masennuslääkkeet molemmilla."*
> *"... minun mieheni oli sekaisin, hän kuuli ääniä ja näki harhoja..."*

Potilaan rooli tuntuu leimaavan kirjeen sävyä pitkälle. Äiti yrittää toteuttaa kiltin potilaan tavoin viranomaisten tai hoitajien antamia ohjeita. Itkeminenkin oli kielletty, kun vanhemmat veivät lapsiaan sijaiskotiin.

> *"Meille oli eeltä päin sanottu että älkää itkekö lasten nähden kun eroatte ensi kerran."*

Kirjeestä käy ilmi, että huostaanottotapahtumaan liittyi voimakasta masennusta ja ahdistusta, joka ei vieläkään ole väistynyt. Perhetapaamiset ovat kuitenkin viiden viikon välein ja vanhemmat soittelevat lapsilleen kerran viikossa. Äidin mukaan lapset ovat sopeutunet uuteen kotiin.

8.1.3. Kunnon äiti

Kyseessä on perhe, jolla on kaksi adoptoitua lasta. Nuorempi lapsista on huostaanotettu noin 14 vuoden ikäisenä. Kirjeen on kirjoittanut aviopari yhteistyössä. Isä kertoo avioliiton olleen "harmooninen ja vailla ristiriitoja". Perhe on harrastanut aktiivisesti urheilua SM-tasolla, kotiasiat ovat olleet kunnossa. Isän mielestä pojan ongelmien lähtökohtana oli väärän kaveriporukan vaikutus ja sosiaaliviranomaisten puuttuminen pojan kasvatukseen. Kirjoittajan mukaan vanhempia mm. mitätöitiin ja syyllistettiin pojan kouluongelmista ja päihteiden käytöstä. Huostaanotto tapahtui sosiaalijohtajan aloitteesta. Vanhemmilla oli ollut erimielisyyttä ja huonot välit sosiaalijohtajan kanssa jo ennen huostaanottoprosessin alkua..

Kun pojan ongelmat alkoivat, vanhemmat kääntyivät avunpyyntöineen kunnan sosiaalisihteerin puoleen. Hän kuitenkin syyllisti vanhemmat pojan käyttäytymishäiriöihin ja yhteydet katkesivat Itse huostaanotto tapahtui kuitenkin vanhempien suostumuksella mutta yllätykseksi heiltä evättiin tapaamisoikeus. He saivat kuitenkin selvitettyä, että lapsi oli sijoitettuna huonoihin olosuhteisiin. Kyseessä oli maatila, jolla lapsi joutui tekemään työtä epäinhimillisissä olosuhteissa. Vanhempien mielestä sijoitus oli epäonnistunut ja lapsi saatiinkin vanhempien toimesta pois sijoituspaikasta. Huostaanotto raukesi, kun lapsi suostuteltiin lähtemään toiselle paikkakunnalle opiskelemaan.

Viranomaiset ovat kirjoittajien mielestä syypäitä lapsensa ongelmiin; he kyseenalaistavat sosiaalijohdon menettelyn laillisuuden ja moraalisen oikeutuksen.Vanhemmat tekivät myös valituksen sosiaali- ja terveysministerille sosiaalijohdon toimista lapsensa huostaanottotapauksessa, mutta valituksella ei ollut vaikutusta. Vastauksessa todettiin kunnan johdon menetelleen lainmukaisesti. Lapsi on nyt jo aikuinen, mutta hän juopottelee ja elää sosiaaliviranomaisten armoilla. Vanhemmat ovat menettäneet omaisuuttaan taatessaan lapsensa lainoja.

Sosiaaliviranomaisten ja vanhempien välillä on edelleen kaunaa ja erimielisyyttä ja suhteet ovat tulehtuneet.

Kirjoittajille tuntuu olevan tärkeää se, että perhe on ollut ns. kunnon perhe.

> *"Parisuhteemme on aina ollut erinomaisen harmooninen vailla mainittavia ristiriitoja. Olemme aina olleet aktiivisesti liikuntaa, ulkoilua ja muutenkin tervettä elämää viettävä perhe, alkoholi ja tupakka mm ovat meille täysin vieraita, emme ole tarvinneet niitä."*

Vanhemmat tuntuvat arvostavan ulkoista menestystä ja kurinalaisuutta; koulumenestystä, liikunnallista lahjakkuutta ja perinteistä kasvatusta. Perheen lapset, tyttö ja poika, ovat molemmat adoptoitu perheeseen. Vanhemmat, joilta lapsi myöhemmin huostaanotettiin, kuvasivat molempien lastensa biologisia vanhempia sosiaaliviranomaisilta saamiensa tietojen perusteella seuraavasti:

> *"Tyttäremme vanhemmat olivat normaaleja suomalaisia maaseudun nuoria, joilla ei kuitenkaan "vahingon" satuttua ollut mahdollisuutta perustaa kotia ja perhettä. Niinpä äiti luopui tyttärestään. Poikamme elämän eväät olivat paljon huonommat. Isä oli sortunut alkoholismiin ja rikoksiin eikä äitikään ollut paljon paremmasta elämästä tietoinen."*

Tytär täyttää vanhempien odotukset sekä koulussa että urheilussa ja myöhemmin opiskelussa ja omassa perhe-elämässä; hän on toteuttanut "kunnon ihmisen" elämänkaarta. Tarinan vanhempien mielikuva huonoista vanhemmista on osittain nähtävissä tavasta, jolla he kuvailevat lastensa biologisia vanhempia: Huono äiti tai isä sortuu alkoholiin tai rikoksiin, olosuhteet eivät selitä ongelmia. Huono vanhemmuus tuntuu olevan vastakohta heidän omalle vanhemmuu-delleen, pojan epäonnistumiset ovat pitkälti muiden, sosiaaliviranomaisten ja kavereiden, syytä. Kirjeessä puhutaan mm. vapaan kasvatuksen periaatteista, jotka eivät kuulu hyvään vanhemmuuteen. Kirjoittajat selittävät pojan ystävän perheen vapaan kasvatusperiaatteen vaikuttaneen vahvasti oman poikansa ongelmiin.

" ...siihen ryhmään meidänkin poikamme ajautui. Johtajapojan perheessä vallitsivat äidin toimesta vapaan kasvatuksen periaatteet. Pian tulivat kuvaan mukaan koulupinnaus, tupakka ja alkoholikin. Poikamme alkoi olla öitä pois kotoa kaveriensa luona ja koulu meni entistä huonommin."

8.1.4. Masentunut äiti

Yksinhuoltajaäidin lapsi huostaanotettiin 3-vuotiaana äidin vakavan masennuksen ja kasvatus-vaikeuksien vuoksi. Huostaanotto tapahtui kun äiti oli sairaalassa hoidossa noin 1 ½ kuukautta. Lapsi oli avohuollon tukitoimena aluksi sijoitettu vanhahkolle pariskunnalle ja sieltä myöhemmin sijaisperheeseen, jossa hän on edelleen sijoitettuna.

Sijaisäidin ja biologisen äidin välit ovat tulehtuneet; tapaamiset on lopetettu eikä asioista keskustella. Biologinen äiti ei ole tavannut lastaan yli kahteen vuoteen. Äiti on ollut huostaanoton jälkeen masentunut ja yksinäinen, hän käytti runsaasti alkoholia ja yritti jopa itsemurhaa. Äiti tuntee tapahtuneesta edelleen voimakasta syyllisyyttä ja kokee, että hänet on jätetty yksin ristiriitaisten tunteiden kanssa; suku kääntää selkänsä eikä sosiaaliviranomaisistakaan ole minkäänlaista apua.

Kirjoittaja kuvaa kirjeessään yksinäisyyttä ja masentuneisuutta, joka liittyy lapsen huostaanottoon. Kirjoittaja on kokenut jääneensä täysin tukea ja ymmärrystä vaille. Sukulaiset ja ystävät eivät ole auttaneet äitiä vaikeissa elämäntilanteissa, myös sosiaali- ja terveydenhuollon ammattilaiset ovat hylänneet hänet.

"Jokainen äiti ja isä on tärkeä, mutta se tahdotaan unohtaa heti, kun lapsi on viety " parempaan paikkaan". Usein siinä käy niinkin, että myös suku kääntää selkänsä ja silloin olet täysin yksin. Tuska painaa sydäntä, kun ei ole ketään kenelle puhua."

Kirjoittaja on joutunut tekemään paljon työtä itsekseen selvitäkseen elämässään. Huostaanotto oli ilmeisesti niin paha paikka, että hän sulkeutui, eikä neljään vuoteen uskaltanut puhua asioista kenenkään kanssa Hän ei kirjeessään kerro tarkemmin asioiden taustoja tai elämänsä käytännöllisiä puoli, vaan kuvailee tunnetiloja, joita huostaanotto aiheutti. Päällimmäisenä on häpeän, syyllisyyden ja yksinäisyyden tuntemukset, jotka vieläkin korostuvat tarinassa.

> *"Liian moni jää yksin tuskansa ja surunsa kanssa. Ikäänkuin roikkuisi tyhjyydessä."*
> *"...asia (huostaanotto) on todella arka ja kipeä. Jo pelkkä ajatuksin tuottaa tuskaa..."*

Kirjoittaja kuvailee myös koskettavan runon avulla syyllisyyden ja huonommuuden tuntemuksia.

> *"Monet vuodet kantaa yksinään huonommuuden taakkaa ja häpeää.*
> *Jos edes ihmisenä parempi olisin, vois rakkaimpani tulla takaisin".*
> *"Katson lapsen jälkeen itkien, on otsassa leima "syyllinen".*
> *On edessäni elinkautinen, se murtaa minut ...hiljalleen."*

8.1.5. Nuori äiti

Kyseessä on 19-vuotiaana ensimmäisen lapsensa saanut äiti, jonka lapset on huostaanotettu 4- ja 5-vuotiaina. Lapset sijoitettiin aluksi lastenkotiin, jonka jälkeen sijaisperheeseen ja nyt he asuvat lähellä biologista äitiään. Lasten tapaamisesta ei ole tehty sopimusta, mutta biologinen äiti on tavannut lapsiaan säännöllisesti.

Äiti tapasi 16-vuotiaana itseään 9 vuotta vanhemman miehen, jolla oli jo yksi lapsi edellisestä suhteesta. Miehellä oli aikaisempi tuomio rikoksesta. Parisuhde oli väkivaltainen, siihen liittyi miehen lääkkeiden väärinkäyttöä, alkoholia ja mustasukkaisuutta.

"No, hyvin pian kuvaan tuli sairaalloinen väkivalta ja mustasukkaisuus. Hän käytti lääkkeitä ja alkoholia sekaisin ja minä sain turpiini todella usein ja aivan todella ilman syytä."

Äiti olisi halunnut tehdä abortin huomattuaan odottavansa esikoistaan, mutta mies kiristi tappouhkauksilla hänet toisiin ajatuksiin. Kun lapsi syntyi, mies oli taas vankilassa. Miehen ollessa vankila- ja sekoilukierteessä, perheeseen syntyi toinen lapsi. Tämän jälkeen väkivalta muuttui jo puukotuksiksi, jonka johdosta pariskunnalle aiheutui välirikko ja mies tuomittiin taas, nyt kymmeneksi kuukaudeksi vankilaan.

"Poskeni, huuleni. Heittoveitsestä tuli jalkaan, kun vanhempi tyttäristä oli sylissäni. Näki kaiken, kamalasti verta. Ja "isi" sanoo, että kiva kattoa kun vuodat kuiviin ! "

Tämän jälkeen äiti sopi vielä kerran miehen kanssa ja muuttaa uuteen asuntoon hänen kanssaan.

"Miksikö ? Siksi, etten osannut lähteä, en uskaltanut irrottautua, hän uhkaili meidän kaikkien tappamisella."

Mies joutui jälleen kerran vankilaan. Miehen kärsiessä tuomiotaan äiti löysi elämäänsä uuden rakkauden. Sen seurauksena hän jätti avomiehensä, peläten kuitenkin tämän kostoa miehen vapautuessa vankilasta. Päivää ennen vapautumista äiti hakeutui turvakotiin piiloon lapsineen. Tässä vaiheessa mies tuhosi pariskunnan kodin.

"Hän oli hajottanut pihaoven lasit, rikkonut tavaroita ja pistänyt paikat paskaksi ja uhonnut löytävänsä meidät jostain."

Kaikki tämä oli äidille liikaa ja hän katosi jättäen lapset turvakotiin. Äiti oli usean kuukauden maan alla piilossa ja lapset huostaanotettiin tänä aikana.

"...loputon vuosien henkinen pelko oli tullut viimeiseen pisteeseen. Minulla ei näyttänyt olevan muita vaihtoehtoja: Sanoin turvakodissa lähteväni ystävieni avustuksella hakemaan tavaroitani asunnostani. Itse asiassa minä häivyin !"

Myöhemmin äiti koki syyllisyyttä ja epäonnistumisen tunteita tapahtuneesta. Kokemukset aiheuttivat äidille kahden vuoden sairaalakierteen.

"Tunsin itseni tosi paskaksi ja epäonnistuneeksi."

Äiti kertoo kirjeessään myöhemmin myös siitä, kuinka hän on pikku hiljaa pystynyt rakentamaan elämäänsä uudelleen huostaanoton jälkeen. Hän asuu tällä hetkellä oman äitinsä kanssa mutta haluaisi muuttaa omaan asuntoon. Hänellä on tapaamisoikeus lapsiinsa ja sijaiskoti sijaitsee onnellisesti äitiä suhteellisen lähellä, tapaamiset sujuvat siinä mielessä hyvin. Äiti kirjoittaa myös, kuinka opiskeleminen kiinnostaisi häntä vielä ja on hän ollut mukana työelämässäkin jonkun verran.

8.1.6. Raitis alkoholistiäiti

Kirjoittaja on yksinhuoltaja, raitis alkoholistiäiti. Tytär otettiin huostaan kuusivuotiaana äidin juomisen vuoksi ja sijoitettiin sijaiskotiin. Ennen huostaanottoa äiti oli saanut monta varoitusta, kun hän esimerkiksi yritti hakea humalassa lastaan päiväkodista. Tytär sijoitettiin ensin perheeseen, jossa äiti olisi voinut käydä tapaamassa tytärtään vapaasti, mutta lisääntyneen alkoholinkäytön vuoksi ei tapaamisiin kyennyt.

"...monet olivat ne kerrat, kun vilpittömästi lupasin tytölleni, että tulisin häntä katsomaan. Mutta alkoholi vei. Välillä oli niin kova krapula, etten voinut kuvitellakaan istuvani bussissa vajaata kolmea tuntia. Humalassa en edes muistanut lupaustani."

Lapsen ollessa murrosikäinen hänet siirrettiin toiseen sijaisperheeseen. Noin vuosi siirron jälkeen äiti kertoo raitistuneensa AA-kerhon tuella. Hän kuvaa toista sijaisperhettä parhaaksi, mitä lapsi voi saada ja muistaa heitä suurella lämmöllä ja kiitollisuudella.

> *"He kasvattivat lapsestani kunnon kansalaisen. Minä en olisi siihen kyennyt."*

Raitistuttuaan hän on tavannut tytärtään usein ja on onnellinen siitä, että tytär on nykyään tasapainoinen, rehti ja reipas nuori nainen. Kirjoittajan mielestä hänellä itsellään ei ole pienintäkään aihetta olla katkera huostaanotosta. Hän myöntää, ettei olisi itse kyennyt huolehtimaan lapsestaan, sillä eihän hän kyennyt huolehtimaan noihin aikoihin itsestäänkään.

8.2. Huostaanoton perusteet ja äidin tulkinta

Kajavan (1997) tutkimuksen mukaan lastensuojelulain mukaiset perusteet huostaanottoon ovat joko kodin olosuhteista tai lapsen omasta käytöksestä johtuvia kasvuolojen puutteita. Vaikuttavin yksittäinen syy huostaanottoon on äidin alkoholismi ja lapsen hoidon laiminlyönti sen seurauksena. Muita tärkeitä syitä huostaanottoon on perheriidat ja erotilanteen ongelmat, väkivaltaisuus, äitien vakavat mielenterveysongelmat, elämäntavan poikkeavuudet, isän alkoholismi, yleinen avuttomuus ja taloudelliset vaikeudet sekä lasten omasta käyttäytymisestä johtuvat terveyden ja kehityksen vaarantuminen.

Huoltajien vaikeudet (huostaanoton perusteet)	
Äidin alkoholismi	59,9 %
Isän alkoholismi	38,0
Vanhempien keskinäinen väkivaltaisuus	15,3
Äidin mielenterveysongelmat	24,8
Perheriidat	35,0
Erotilanteen ongelmat	41,6

Yleinen avuttomuus	18,2
Taloudelliset vaikeudet	12,4
Elämäntavan poikkeavuus	32,1
Lapsen hoidon laiminlyönti	56,9
Muut vaikeudet	16,1

(Kajava 1997, 88, kuvio 13)

Forssènin (1993) tutkimuksessa kolme selvästi yleisintä vanhempiin liittyvää lastensuojelullista ongelmaa ovat vanhempien päihteiden käyttö, avuttomuus ja psyykkiset ongelmat. Seuraavassa käymme läpi niitä huostaanoton perusteita, jotka esiintyvät huostaanotettujen lasten äitien kirjeissä.

8.2.1. Alkoholismi

Kajavan (1997) tutkimuksen mukaan suurin yksittäinen peruste huostaanotolle, noin 60 prosenttia, on äidin alkoholismi. Äidin alkoholin käyttö on ilmeisen suuri riski lapsen hoidon ja huollon laiminlyöntiin. Erityisesti molempien vanhempien hallitsematon alkoholinkäyttö on ongelmallista, koska isästäkään ei ole silloin lapsen turvallisen hoidon takaajaksi.

Myös Forssénin (1993, 95) tutkimuksen mukaan lastensuojelussa nimenomaan äidin alkoholi-ongelma näyttää olevan keskeisesti yhteydessä asiakkuuden alkamiseen. Naisen alkoholismi koetaan edelleen yhteiskunnassa miehen alkoholismia kielteisemmin. Tämä viittaa siihen, että lapsen kasvatus ja hoito käsitetään yhteiskunnassa viime sijassa naisen velvollisuudeksi. Miehen ongelmat perheissä eivät aina johda lastensuojelullisiin toimenpiteisiin, mutta kun nainen oireilee, niin asiaan puututaan nopeasti.

Alkoholin hallitsematon käyttö oli mukana myös kaikissa aineistomme äitien tarinoissa, yhtä lukuunottomatta. Äidit joivat itse, perheen molemmat vanhemmat juopottelivat, perheen isä joi tai lapsi joi. Huostaanoton jälkeen muutama äiti tunnisti alkoholin hallitsemattoman käytön yhdeksi

perusteeksi lasten huostaanottoon, vaikka huostaanottouhan ollessa akuutissa vaiheessa äidit eivät halunneet tunnustaa päihteiden liikakäyttöä ongelmaksi.

> *"Olin aikoinani katkera kun silloin kuusi-vuotias lapseni otettiin pois minulta juomisen johdosta ja sijoitettiin sijaiskotiin. Tätä ennen sain jo monta varoitusta, kun esimerkiksi hain humalassa tyttäreni tarhasta. He eivät antaneet lastani minulle, vaan hänet vietiin lastenkotiin. Omasta mielestäni olin melkein kunnossa, vika oli vain pirullisessa lastentarhan henkilökunnassa ja koko lastensuojeluvirastossa, jonka silmätikuksi olin epäonneksi joutunut, ja silloisen ajatteluni mukaan lähes turhaan."*

Päihdeongelmien arvioinnissa on ristiriitaista se, mikä päihteiden käytön aste on ongelmakäyttöä. Käyttäjän tulkinta on erilainen kuin ulkopuolisten. Huostaanottotapahtuma voi olla yksi tekijä, joka herättää alkoholistin huomaamaan sairautensa. Tai huostaanotto voi olla myös laukaiseva tekijä turvautua entistä enemmän päihteiden käyttöön, kun elämä tuntuu hajoavan lapsen menetyksen myötä.

> *"Aloin juoda runsaammin... Olin tuuliajolla, eikä oikeastaan millään ollut väliä."*

8.2.2. Mielenterveysongelmat

Kajavan (1997) aineiston mukaan noin neljännekseen huostaanotoista liittyi lasten äitien vakavat mielenterveysongelmat. Aineistomme mukaan yli puolella äideistä oli jonkin asteisia mielenterveydellisiä vaikeuksia ja kolme äideistä oli ollut pitkäaikaisessa hoidossa sairaalassa masennuksen ja mielenterveydellisten ongelmien vuoksi.

Äidin mielenterveydelliset ongelmat johtavat lasten huostaanottoon esimerkiksi siitä syystä, että lapsella ei ole muita huolehtijoita äidin sairaanaoloaikana. Lisäksi mielenterveydellisiin ongelmiin

liittyy usein avuttomuutta, taloudellisia sekä muita vaikeuksia, jotka yhdessä saattavat aiheuttaa lasten hoidon laiminlyönnin.

Aineistomme kolmen äidin hoitojaksot sairaalassa olivat ajallisesti pitkähköjä, muutamasta kuukaudesta vuosiin. Lapset saattoivat olla ensin ystävien tai sukulaisten hoidettavana, mutta äidin hoidon pitkittyessä lasten huostaanotto ja sijoittaminen sijaisperheeseen oli nähty tarpeelliseksi.

Mielenterveysongelmaiset äidit kuvasivat huostaanoton perustana olevaa sairautta tilana, jossa voimavarat lasten hoitamiseen ja huoltoon ovat olleet riittämättömät. Huostaanotto on siten nähty joissakin tapauksissa lasten edun mukaiseksi.

> *"Nyt ajattelen tapahtuneesta, että kyllä se oli lasten kannalta kuitenkin paras ratkaisu. Kun minä olin ollut väkivaltainen lapsille, niin oli lapsilla nyt turvallista olla ja elää uudessa perheessä. Olihan se parempi ratkaisu, kuin että lapset olisivat joutuneet mielisairaalaan. He kun meinasivat myös sairastua."*

Toisaalta eräs yksinhuoltajaäiti asettaa kyseenalaiseksi sijoituksen pelkästään sillä perusteella, että äiti joutui vakavan masennuksen vuoksi sairaalahoitoon. Jälkeen päin hän on katkera siitä, että lapsi vietiin tavallaan väärin perustein loppu elämäksi pois äidiltä.

> *"Heti äitienpäivän jälkeen minut kotiutettiin ja melkeinpä saman tien lasta lähdettiin raahaamaan eräälle pariskunnalle. He olivat kumpikin yli 50-vuotiaita ja omat lapset jo pesästään lentäneitä. Se oli niin sanottu avohuollon tukitoimenpide... Yli kahteen vuoteen en ole nähnyt enkä kuullut lapsesta mitään."*

8.2.3. Perheriidat ja perheväkivalta

Pösön (1995, 35) mukaan suomalaiselle lasten pahoinpitely-keskustelulle on tyypillistä, että se liitetään osaksi ns. perheväkivaltaa, jolloin lasten ja naisten asemaa väkivallan uhreina ei eroteta. Viimeaikaisten tutkimusten mukaan lapsia kuritetaan kotona ruumiillisesti tai käytetään seksuaalisesti hyväksi useammin, kuin oli osattu odottaa.

Perheriidat ja perheen sisäinen väkivalta liittyvät usein päihteiden liikakäyttöön, mielenterveys-ongelmiin tai muihin sosiaalisiin ongelmiin. Kajavan (1997) tutkimuksen mukaan perheriidat ja vanhempien keskinäinen väkivalta liittyivät erityisesti erotilanteiden vaikeuksiin. Perheväkivaltaan kiinnitetään huomiota usein vasta, kun lapset alkavat oirehtia omalla käyttäytymisellään perheen tilanteeseen. Tarja Pösön (1995, 42) mukaan sosiaalityöntekijät eivät usein työssään kohtaa lasten pahoinpitelyä (insestiä lukuunottamatta) sen erityisen luonteen vuoksi: kyse on usein perheen salaisuudesta ja siitä on ulkopuolisen vaikea saada tietoa. Neuvolat, päivähoitopaikat ja koulu ovat kuitenkin avainasemassa perheväkivallan havaitsemisessa.

Tutkimuksemme aineistossa muutamassa tapauksessa perheväkivalta ja riidat olivat huostaanoton yhtenä perusteena. Väkivalta kohdistui fyysisesti lähinnä äitiin vaikka tietysti myös lapset joutuivat olemaan tilanteissa mukana. Eräässä perheessä isä oli päihteiden ja lääkkeiden sekakäyttäjä ja sekavassa mielentilassa pahoinpiteli äitiä usein raa´asti.

> *"No, hyvin pian kuvaan tuli sairaalloinen väkivalta ja mustasukkaisuus. Hän käytti lääkkeitä ja alkoholia sekaisin ja minä sain turpiini todella usein ja aivan todella ilman syytä...Myöhemmin alkoi pahoinpitelyt jo muuttua puukotuksiksi... hän yritti kuristaa minut... hän uhkasi tappaa minut..."*

Yksi huostaanoton peruste on lapsiin kohdistuva seksuaalinen väkivalta, insesti. Pösön (1995) mukaan sosiaalityöntekijöiden tietämys ja kyky havaita insesti on parantunut viime vuosina. Tutki-musaineistomme eräässä kirjeessä lasten huostaanoton perusteena oli insesti epäily. Kirjoittaja pyrki

puolustamaan perhekokonaisuutta ja hän kieltää insestin olemassaolon. Huostaanottoprosessi on edelleen kesken, vanhemmat ovat tehneet valituksia korkeinta hallinto-oikeutta myöten, lisäksi valitus on mennyt eteen päin Euroopan ihmisoikeuskomissiolle. Vanhempien ja viranomaisten välillä vallitsee epäluottamus ja erittäin ristiriitainen näkemys huostaanoton tarpeellisuudesta.

8.2.4. Lapsen oma käytös

Lapsen omasta käytöksestä johtuva kehityksen tai terveyden vaarantaminen johtaa myös huostaanottoon joissakin tapauksissa. Yksittäinen epäonnistuminen tai ongelma ei välttämättä johda mihinkään toimenpiteisiin, kysymys on usein monitahoisista ongelmista. Yleisimpiä syitä Kajavan (1997) mukaan olivat koulupinnaus, ristiriidat lähiomaisten kanssa, päihteiden käyttö, näpistelyt ja muut varkaudet, pahoinpitelyt, huumeiden käyttö ja kotoa pois lähteminen. Viranomaisten tulkinnat lasten omasta käytöksestä johtuvien huostaanottojen tarpeellisuudesta ja lapsen edusta saattavat olla ristiriitaisia ja vaihdella eri instansseissa. Lapsen omasta käytöksestä johtuvista syistä tehdyillä huostaanotoilla pyritään ennen kaikkea estämään lapsen ajautuminen terveyttä ja kehitystä vaarantaviin elämäntapoihin tai alakulttuuriin.

Yhdessä aineistomme tapauksessa huostaanoton perusteena oli lapsen oma käytös. Vanhemmat vakuuttivat kirjeessään tehneensä parhaansa, mutta lapsen joutuminen "väärään seuraan" johti ristiriitoihin lähiympäristön kanssa. Käyttäytymishäiriöt pahenivat murrosiässä ja kuvaan tulivat lisäksi koulupinnaus ja päihteiden käyttö. Sosiaaliviranomaiset, lapsen vanhemmat ja lapsi itse näkivät huostaanoton perusteet oikeina ja lapsen etua ajavina. Myöhemmin sijoituksen jo tapahduttua vanhemmilta evättiin tapaamisoikeus ja sijoituspaikka osoittautui lapsenkin kannalta epäonnistuneeksi. Tässä tapauksessa lapsen omat ammatinhankkimissuunnitelmat veivät hänet toiselle paikkakunnalle ja huostaanoton perusteet raukesivat.

8.2.5. Muut vaikeudet

Vanhemmuuteen kuuluu vastuu lasten kasvuolojen turvaamisesta. Oman elämän hallintakyky, suunnitelmallisuus, vastuullisuus ja yleisten normien mukaisen elämäntavan ylläpitäminen ovat aikuisen ihmisen tunnuspiirteitä. Oman elämänhallinnan väheneminen tai sen uhka johtaa asiakassuhteisiin eri sosiaali- ja terveydenhuollon viranomaisten kanssa. Yleensä lastensuojeluasiakkuus alkaa jonkin ulkopuolisen tahon ilmoituksesta, yleisimpiä ovat sosiaalitoimen jokin sektori tai poliisi. Forssénin (1993, 116) tutkimuksen mukaan "sosiaalityöntekijät katsoivat, että yli puolella perheistä tukeminen aloitettiin liian myöhään, kun perheiden ongelmat olivat ehtineet kehittyä jo melko vakaviksi."

Forssén (1993) toteaa lastensuojelun asiakasperheiden vanhemmista suurimman osan kuuluvan yhteiskunnan alimpaan sosiaaliryhmään. Heidän asemansa on erityisen heikko, erityisesti yhteiskunnassa vallitsevan taloudellisen laman aikana. Yleensä vanhemmilla ei ole ammattikoulutusta, koulutustason heikkous vaikuttaa osaltaan siihen, että työttömyyttä esiintyy näillä vanhemmilla selvästi keskimääräistä useammin. Perheistä enemmistöllä (86 %) biologiset vanhemmat asuivat erillään. Lastensuojeluasioissa asiakkaita ovat useimmiten yksinhuoltajaäidit, biologisten isien suhteet lapsiinsa ovat yleensä melko kaukaiset ja viileät.

Taloudelliset vaikeudet

Taloudelliset huolet ovat usein taustatekijänä myös muissa perheen kriisitilanteissa; pitkään kestäneet raskaat taloudelliset vaikeudet saattavat johtaa erilaisiin vuorovaikutuksellisiin vaikeuksiin. On myös ilmeistä, että monet perheiden sosiaaliset ongelmat heijastuvat myös taloudellisina vaikeuksina. Taloudelliset tekijät eivät ole sellaisenaan huostaanoton perusteena ja perheen taloudellista tilannetta pyritäänkin kohentamaan avohuollon tukitoimin esim. asuntoasioissa tai toimeentulotuen myöntämisessä.

Huostaanotoissa herää usein kysymys siitä, liittyvätkö lastensuojelutoimet heikkoon sosioekonomiseen asemaan. Kohdistuvatko huostaanotot siis useammin perheisiin, joissa vanhempien sosioekonominen asema on heikko esimerkiksi työttömyyden, sairauden tai yksinhuoltajuuden vuoksi? Tutkimustulokset ovat ristiriitaisia. Kajavan (1997,86) tutkimuksen mukaan aineiston tiedot olivat tältä osin yllättävän puutteellisia; peräti 59 prosenttia lasten isistä ja 26 prosenttia äideistä oli sellaisia, joilta puuttui tieto ammattinimikkeestä. Kajavan mielestä yksi syy on ilmeisesti se, että osa näistä vanhemmista on ollut aina tai ainakin pitkähkön aikaa poissa työelämästä, viittaukset työelämään puuttuvat tyystin.

Kajavan (1997, kuvio 11 ja 12) mukaan huostaanotot eivät kohdistu yksinomaan sosioekonomisesti heikoimmin varustettuun ryhmään, koska tutkimuksen mukaan 4 prosenttia äideistä kuuluu ylempiin toimihenkilöihin ja 11 prosenttia alempiin toimihenkilöihin.

Kuvio 11, Lasten äitien sosioekonominen asema ammattiluokituksen mukaan

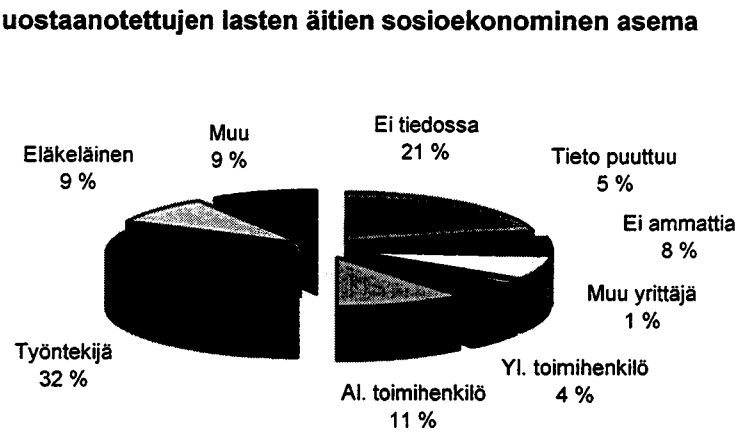

Kuvio 12, Lasten isien sosioekonominen asema ammattiluokituksen mukaan

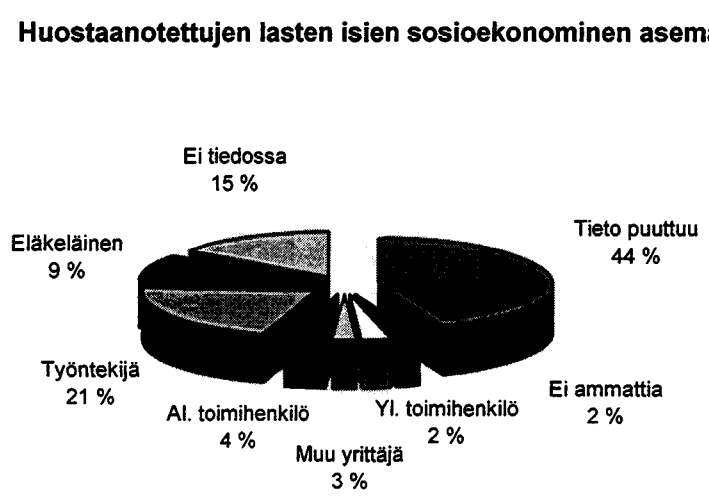

Hesslen (1988) tutkimuksen mukaan noin 90 prosenttia huostaanotettujen lasten vanhemmista edustaa yhteiskunnan sosioekonomisesti alinta kerrosta. Puolet vanhemmista oli työttöminä tai sairas- tai muulla eläkkeellä. Vanhemmista 50 prosentilla oli jonkinlaista työtä, mutta he joutuivat työskentelemään pääsääntöisesti katkonaisissa työsuhteissa, ilta- tai yötyössä, vähän arvostetuissa tehtävissä. 75 prosentilla vanhemmista ei ollut ammattitutkintoa.

Omassa tutkimuksessamme muutamalla äidillä oli tai oli ollut vakavia taloudellisia vaikeuksia, joihin liittyi muitakin ongelmia. Kuitenkaan yhdessäkään tapauksessa taloudelliset vaikeudet eivät olleet oleellinen peruste huostaanottoon. Yhteiskunnallinen luokkakysymys tulee kuitenkin kahdessa kirjeessä esiin voimakkaasti: Hyväosaisten (viranomaiset, sijaisvanhemmat) nähdään kontrolloivan huonompiosaisten vanhemmuutta huostaanottoprosessissa. Biologiset vanhemmat tuntevat olevansa altavastaajan asemassa kun sijaisvanhemmat näissä tapauksissa ovat varakkaampia, korkeammin koulutettuja ja paremmassa työasemassa.

8.2.6. Ongelmien kasautuminen

Kajavan (1997,138) tutkimuksen mukaan huostaanottoon päädytään usein vuosia kestäneen tukitoiminnan jälkeen. Perheessä on tänä aikana kasautunut monia vaikeuksia, jotka kärjistyessään ovat johtaneet huostaanottotilanteeseen. Lastensuojelullisten toimenpiteiden tarvetta arvioitaessa on vaikeutena näiden perusteiden päällekkäisyys ja kasautuminen. Yhdestä ongelmasta seuraa toinen, ja ne taas yhdessä johtavat usein uusiin vaikeuksiin. Huostaanotettujen lasten perheet ovat usein moniongelmaisia, niissä on samanaikaisesti useita sosiaalisia ongelmia; köyhyys, päihdeongelma, mielenterveysongelma, rikollisuus tai väkivaltaisuus. Kajavan (1997) mukaan köyhyyttä ja huono-osaisuutta koskevassa tutkimuksessa ilmeni, että suomalaisessa yhteiskunnassa elää noin 212 000 ihmistä, joiden elämää luonnehtii huonojen elinolojen kasautuva kuormitus. Kajavan (1997) tutkimuksessa huostaanottoon johtaneiden kasvuolojen puutteiden osalta todetaan, että 14 prosentilla perheistä oli vähintään kaksi vakavaa ongelmaa, 20 prosentilla oli viisi ongelmaa ja 14 prosentilla oli vaikeuksia kertynyt vähintään kahdeksan.

Hessle (1988) puhuu kumulatiivisesta kriisikehityksestä.. Elämänkaareen liittyvät kumuloituvat riskitilanteet voidaan kuvata ikävaiheittain seuraavasti:

Lapsuus.....ei-toivottu
Kouluikä.....ulkopuolinen
Työelämä.....syrjäytyminen, työttömyys
Vanhemmuus....ei hyväksyttäviä roolimalleja
Omat lapset.....sosiaalinen eristäytyminen, välinpitämättömyys

Kriisit seuraavat toisiaan ja kasautuvat, arkipäivä koostuu ongelmista, eikä muunlaista elämää tunneta. Kielteisten kokemusten noidankehä siirtyy sukupolvelta toiselle. Hessle puhuukin vanhemmuuden ongelmista yli useiden sukupolvien.

Omassa aineistossamme ongelmien kasautuminen ilmenee kaikissa kirjeissä. Äidit nimesivät kirjeissään ydinongelman, jonka ympärille näytti kasaantuneen muitakin vaikeuksia. Ne johtivat yhdessä huostaanottoon ja lasten sijoittamiseen kodin ulkopuolelle.

Merkittävin yksittäinen peruste huostaanotolle aineistossamme oli äidin mielenterveysongelma tai masennus. Muita tekijöitä olivat äidin alkoholismi, insestiepäily, perheväkivalta, taloudelliset vaikeudet, biologisen isän rikollinen elämäntapa, biologisen isän päihteiden väärinkäyttö, erotilanteen ongelmat sekä lapsen oma itsetuhoinen käyttäytyminen. Viimeistä perustetta lukuunottamatta näihin kaikkiin liittyi lapsen huolenpidon ja hoivan laiminlyönti.

Mielenterveysongelmaisten äitien kertomuksista kävi ilmi, että heidän lastensa huostaanotto oli melko nopea tapahtuma, ei siis ollut kysymys vuosien odottelusta. Perheen sosiaalisissa vuorovaikutussuhteissa ilmenevät ongelmat sen sijaan olivat kestäneet vuosia ennen lapsen huostaanottoa.Tilanteen kärjistyessä äärimmilleen lapsen tullessa hylätyksi tai muuten hänen terveytensä vaarantuessa ryhdyttiin huostaanottoon.

8. 3. Huostaanottoprosessissa vaikuttavia tekijöitä

Tulkitsemme seuraavassa tutkimusaineistostamme esiin nousseita seikkoja, jotka mielestämme ovat tärkeitä ja vaikuttavat kukin omalla tavallaan huostaanottoprosessin kulkuun.

8.3.1. Huostaanotto

Uusikylän (1994, 9) mukaan Suomen lastensuojelulaki koostuu lapsen sukuasemaan, huoltoon, holhoukseen ja elatukseen liittyvistä laeista ja asetuksista, joiden lähtökohtana on lapsen etu. Lastensuojelulaki määrittää yleiset avohuollon tukitoimet sekä huostaanoton, perhehoidon ja jälkihoidon periaatteet, joita sosiaaliviranomaisten tulisi noudattaa. Ensimmäinen lastensuojelulaki tuli voimaan 1.1.1937. Suomalainen lastensuojelupolitiikka on käynyt läpi valtaisan muutoksen matkalla 1800- luvun köyhäinhoidosta vuoden 1983 lasten-

suojelulakiin. Lastensuojelu on tyypillisesti sellainen yhteiskuntapolitiikan taho, joka hyvin herkästi heijastelee kunkin aikakauden ideologisia ja kasvatuksellisia arvostuksia tai tavoitteita. Samalla lastensuojelullisissa ja yleisesti kasvatuksellisissa doktriineissa kuvastuu oman aikakauden ihmis- ja yhteiskuntakäsitys. Se, millaisena lapsen asema nähdään yhteiskunnassa, kertoo paljon siitä, miten yleisiä ihmisoikeuksia kunnioitetaan.

Lastensuojelun keskeinen periaate ilmenee lastensuojelulaissa seuraavasti: "Perhe- ja yksilökohtaisessa lastensuojelussa on otettava ensisijaisesti huomioon lapsen etu sekä tuettava lapsen vanhempien ja muiden lasta hoitavien henkilöiden kasvatusmahdollisuuksia lapselle suotuisten kasvuolojen vakiinnuttamiseksi." Lastensuojelulaki § 9.

Urie Bronfenbrenner on Kajavan (1997, 34-35) mukaan kehittänyt teoreettisen viitekehyksen, ekologisen lähestymistavan, jolla selitetään lapsen kehitystä yksilön ja ympäristön välisenä sosiaalistumisprosessina. Vanhemmuutta tarkastellaan ekologisesta perspektiivistä, jolloin perhe käsitetään funktionaalisena systeeminä, johon vaikuttavat paitsi sisäiset myös ulkoiset tekijät. Teorian tavoitteena on kokonaisvaltainen näkemys lapsesta ja tämän ympäristöstä. Lähestymistapa pyrkii ottamaan huomioon sosiaalisen kontekstin eli kaikki ne osatekijät, jotka ovat yhteydessä lapsen kasvuun ja kehitykseen.

Kajava (1997) on todennut, että mahdollisuus rikkoa perheen itsemääräämisoikeus ja puuttua perheen sisäiseen elämään onnistuu vain ammattien avulla. Esimerkiksi poliisi tai sosiaaliviranomainen on oikeutettu ammattinsa kautta toimimaan lapsen elämänolosuhteitten parantamiseksi. Asiantuntijavallan ja kontrolli-näkökulman rinnalla sosiaalipoliittisia toimenpiteitä voi tarkastella myös kumppanuuden tai liittolaisen käsitteiden avulla. Niillä on ensisijaisesti viitattu taloudellisiin etuuksiin kuten äitiys-, isyys- ja vanhempainrahaan, äitiyslomaan tai lasten päivähoitoon. Kumppanuus voi merkitä myös sitä, että yhteiskunta ottaa osaa lapsen huolenpitoon vanhempien ollessa siihen kykenemättömiä.

Lastensuojelulain 4 § velvoittaa kunnan huolehtimaan siitä, että kunnassa järjestetään lastensuojelu sisällöllisesti ja laajuudeltaan sellaiseksi, kuin kunnassa esiintyvä tarve kulloinkin vaati. Tämä määritelmä jättää kunnalle suuren päätösvallan sekä lastensuojelu-

tarpeen määrittämisessä että käytännön palveluiden järjestämisessä. Lautakunnalle tai tätä vastaavalle toimielimelle on annettu velvollisuus hyväksyä em. yleiset perusteet ja ohjeet lastensuojelun järjestämiseksi ja kehittämiseksi. Näistä perusteista on lastensuojeluasetuksen mukaan em. lisäksi ilmettävä mm. ne seikat, miten kunnassa järjestetään perhe- ja yksilökohtainen lastensuojelu. Perhe- ja yksilökohtaista lastensuojelua ovat avohuollon tukitoimet, huostaanotto ja sijaishuolto sekä jälkihuolto.

Jarkko Helmisen (1995) mukaan keskeiset lastensuojelua koskevat yhteiskuntapoliittiset tavoitteet ovat:

1. lapsi on itsenäisten oikeuksiensa subjekti ja lapsen edun huomioonottaminen on lastensuojelun johtava periaate
2. huoltajan tukeminen heidän kasvatustehtävässään on ensisijaista
3. tuki ja apu tulee järjestää nopeasti akuuteissa tilanteissa pitkäaikaisen avun tarpeen välttämiseksi
4. kodin ulkopuolista huoltoa tarvitsevan lapsen aseman ja oikeudet turvataan ja
5. oikeusturvaa lisätään lastensuojelussa.

Lastensuojelun kolme tärkeintä tavoitetta ovat pyrkimys lasten ja nuorten kasvuolojen kehittämiseen, huoltajien tukeminen lasten kasvatuksessa sekä velvollisuus lapsen huollon turvaamiseen kaikissa olosuhteissa.

Avohuollon tukitoimet ovat yhteiskunnan järjestämiä palveluja, joihin sosiaalilautakunnan on ryhdyttävä, jos "...lapsen kasvuolot vaarantavat tai eivät turvaa lapsen tai nuoren terveyttä tai kehitystä; taikka jos lapsi tai nuori käyttäytymisellään vaarantaa terveyttään tai kehitystään." (LSL 12 §)

Avohuollon tukitoimien tavoitteena on varmistaa riittävä toimeentulo ja tarpeen mukainen asuminen. Edellämainitut ovat kuntalaisen subjektiivisia oikeuksia ja kunnalla on ehdoton velvollisuus järjestää ne. Näiden puutteellisuus ei saa olla missään tilanteessa peruste lapsen huostaanottamiselle.

Lisäksi kunnan on tarvittaessa järjestettävä lapselle tukihenkilö tai -perhe ja riittävät terapiapalvelut, tuettava lasta tai nuorta koulunkäynnissä, ammatin ja asunnon hankinnassa, työhön sijoittumisessa, harrastuksissa ja muiden henkilökohtaisten tarpeiden tyydyttämisessä taloudellista ja muuta tukea antamalla sekä järjestettävä loma- ja virkistystoimintaa.

Sosiaalilautakunnan on otettava lapsi huostaan ja järjestettävä hänelle sijaishuolto, jos

1. puutteet lapsen huolenpidossa tai muut kodinolosuhteet uhkaavat vakavasti vaarantaa lapsen terveyttä tai kehitystä taikka jos lapsi vaarantaa vakavasti terveyttään tai kehitystään käyttämällä päihteitä, tekemällä muun kuin vähäisenä pidettävän rikollisen teon tai muulla niihin rinnastettavalla käyttäytymisellään,

2. jos avohuollon tukitoimet eivät ole tarkoituksenmukaisia tai mahdollisia taikka jos ne ovat osoittautuneet riittämättömiksi ja

3. jos sijaishuollon arvioidaan olevan lapsen edun mukaista. (LSL 16 §).

Helmisen (1995) mukaan lapsen etua arvioitaessa on otettava huomioon lapsen omat toivomukset ja mielipiteet, verrattava keskenään sijaishuollon ja muiden vaihtoehtojen todennäköistä vaikutusta lapsen kehitykseen. Sijaishuollon tarvetta ei voida arvioida luotettavasti jonkin yksittäisen oireen perusteella. Ennen huostaanotto- tai sijaishuoltopäätöstä sosiaalilautakunnan on varattava 12 vuotta täyttäneelle lapselle, vanhemmille, huoltajille ja henkilölle, jonka hoidossa tai kasvatuksessa lapsi on ollut, tilaisuus tulla kuuluksi. Lastensuojelulain 22 §:n mukaisella sijaishuollolla tarkoitetaan huostaanotetun lapsen hoidon ja kasvatuksen järjestämistä kodin ulkopuolella. Sijaishuoltoon voidaan sijoittaa vain huostaanotettu lapsi ja käytännössä se tarkoittaa laitos-, avo- tai perhehoitoa.

Lapsi voidaan ottaa sosiaalilautakunnan huostaan asianosaisten suostumuksella tai tahdonvastaisesti. Huostaanotto voi tapahtua myös kiireellisesti, jolloin huostaanoton perusteena on lapsen välitön vaaratilanne. Kiireellinen huostaanotto voidaan LSL:n 18 §:n mukaan tehdä välittömässä vaarassa tai muutoin kiireellisen huostaanoton ja sijaishuollon

tarpeessa olevalle lapselle alistamatta päätöstä lääninoikeuden vahvistettavaksi. Kiireellinen huostaanotto raukeaa kahden viikon sisällä päätöksen tekemisestä, jollei sitä sanottuna aikana oteta käsiteltäväksi lain 17§:n tarkoitettuna huostaanottoasiana.

Vuoden 1983 lastensuojelulain mukaan lapsi voi olla sijoitettuna 21 ikävuoteen saakka.Sijaishuollon jälkeen sosiaalilautakunnan tehtävänä on tukea lasta tai nuorta sekä hänen vanhempiaan tai muita lasta hoitavia henkilöitä em. avohuollon toimin. (LSL 34 §)

Jälkihuollon tarkoituksena on turvata aikaisemman huollon jatkuvuus ja varmistaa ettei nuori ajaudu liian varhain lopetetun tuen vuoksi yhteiskunnan muun huolto- ja hoitokoneiston varaan. Hyvin toteutettu jälkihoito on myös ehkäisevää lastensuojelutyötä.

Kähkösen (1991, 30-33) mukaan huostaanotetun lapsen kasvuhistoria, sijoitukseen johtaneet tapahtumat ja ikä huostaanottohetkellä vaikuttavat huostaanotetun lapsen kokemuksiin. Lapsen ja biologisten vanhempien suhteen laatu ja tätä kautta sopeutuminen sijaishoitoon sekä sijaishoidon muoto ovat myös myöhempään kehitykseen vaikuttavia tekijöitä. Vanhempien menetyksen aiheuttaman surun on mm. todettu jatkuvan aina aikuisikään saakka.

Kähkönen toteaa myös, että vanhempien ja lasten ero huostaanottotilanteessa vaikuttaa voimakkaasti molempiin osapuoliin. Toistaiseksi on keskitytty enemmän retrospektisiin tutkimuksiin, joissa on pyritty kuvaamaan ja tarkastelemaan erotilannetta ainoastaan lapsen näkökulmasta. Vanhempien tuntemukset sekä erotilanteessa että sen jälkeen on sivuutettu lähes kokonaan. Vanhempien tunteiden tunnistaminen helpottaisi yhteistyötä ja vuorovaikutusta kaikkien osapuolten kesken jatkossa. Vaikka vanhemmat itse tiedostaisivatkin huostaanoton tarpeellisuuden, ei lapsen menetyksestä aiheutuvaa surua voida välttää. Ellei tukea tarjota vanhemmille heti kriisin ja menetyksen alkuvaiheessa, saattaa suruaika lapsen huostaanoton johdosta pitkittyä ja vaikeuttaa jatkotyöskentelyä.

Jenkins ja Norman ovat ryhmitelleet Kähkösen (1991, 33-34) mukaan vanhemmat huostaanottoon liittyvien tunteiden perusteella kolmeen ryhmään: 1) helpottuneet ja kiitolliset vanhemmat 2) huolestuneet vanhemmat 3) vihaiset ja katkerat vanhemmat. Jenkins ja Norman olivat viiden

vuoden seurantatutkimuksella havainneet pysyvimmiksi tunteiksi syyllisyyden, vihan ja häpeän. Katkeruus, surullisuus, hermostuneisuus ja huolestuneisuus heikentyivät ajan kuluessa ja helpottuneisuuden ja kiitollisuuden tunteet vahvistuivat. Jenkinsin ja Normanin tutkimuksessa ei selvitetty biologisten vanhempien tuntemuksia huostaanotto- ja sijoitusprosessin eri vaiheissa.

Lapsen ja biologisten vanhempien suhteen laatuun ei myöskään kiinnitetty huomiota. Kähkösen mukaan oleellista olisi selvittää, kuinka ero vaikuttaa huostaanotetun lapsen biologisiin vanhempiin ja heidän elämäänsä kokonaisuudessaan ja kuinka eron aiheuttamat tunteet yleistyvät arvottomuuden ja yhteiskunnasta ja lähiverkosta vieraantumisen tunteisiin.

8.3.2. Viranomaiset

Petri Uusikylän (1994, 9-11) mukaan lastensuojelun kenttä on laaja-alainen ja luonteeltaan poikkihallinnollinen. Laajassa merkityksessä lastensuojelutyöksi kunnassa voidaan käsittää kaikki sellainen viranomaistoiminta, joka suoraan tai välillisesti edistää lapsen hyvinvointia. Määritelmän mukaisesti lastensuojeluun kuuluvat kuntatasolla paitsi sosiaalityö, myös terveystoimen eri osa-alueet, koulutoimi, nuorisotoimi sekä sosiaalitoimen muut osa-alueet, kuten päivähoito ja päihdehuolto. Lastensuojelun tavoitteiden saavuttaminen ei itse asiassa ole edes mahdollista ilman joustavaa yhteistyötä eri viranomaisten välillä.

Lapsen etua ajettaessa on helppo saavuttaa periaatteellinen yksimielisyys poliittisten tavoitteiden suhteen, jokainenhan haluaa lapsen parasta. Lainsäädäntö jättää kuitenkin liikkumavaraa paikallistason viranomaisille. Tavoitteet toteutuvat vain jos päätösten toimeenpanosta vastaavat ns. katutason byrokraatit sisäistävät tavoitteet ja toimivat niiden mukaisesti.. Nämä toimeenpanijat edustavat kuitenkin erilaisia ammatillisia ryhmiä ja toimivat erityyppisissä hallinto- ja ammattikulttuureissa eri sektoreilla. Tällaisessa tilanteessa miltei jokaisella on oma käsityksensä lapsen parhaasta..

Kähkösen (1991, 5) mukaan lapsen edun huomioiminen ohjaa sosiaalityöntekijöiden päätöksen-tekoa lastensuojelutapauksissa ja tämä näyttää nykyisessä huostaanottokäytännössä johtavan siihen,

että huostaanoton jälkeen ei biologisten vanhempien tukemiseen ja auttamiseen käytetä juurikaan sosiaalitoimen voimavaroja. Lapsen edun huomioiminen ja sen asettaminen etusijalle ei kuitenkaan oikeuta jättämään biologisia vanhempia ja heidän ongelmiaan huomiotta.

Kähkönen (1991, 1-5) toteaa, että niin teoreettisissa keskusteluissa kuin lastensuojelulaissakin biologisten vanhempien huomioonottamista painotetaan, mutta käytännössä tilanne on usein toinen. Huostaanottoprosessin aikana risteilevät kaikilla osapuolilla monenlaiset tunteet eikä piiloideologioidenkaan vaikutukselta voi välttyä. Lasten vanhempien tulisi voida osallistua lasta koskevaan päätöksentekoon ja sijaishuollon valintaan. Ihanteellista olisi, jos biologiset vanhemmat osallistuisivat myös lastensa hoitoon vaikka lapsi olisikin sijoitettuna sijaisvanhempien huomaan. Biologisten vanhempien tukemisella ja auttamisella on merkitystä paitsi vanhemmille itselleen, myös sijoitettavan lapsen kannalta. Tutkimuksissa on todettu, että lapsen sopeutuminen sijaishoitoon on sitä helpompaa mitä paremmin biologiset vanhemmat selviytyvät omassa elämässään ja mitä avoimempi on biologisten vanhempien ja sijoitetun lapsen suhde. Lapsen huostaanotto ei saisi missään tapauksessa johtaa biologisten vanhempien elämäntilanteen heikentymiseen ja vanhempien ja lapsen välisen yhteydenpidon katkeamiseen.

Huostaanotettujen lasten äitien tarinoista kävi selvästi ilmi, että viranomaistaho ei ole onnistunut vastaamaan äitien tuntemaan hätään. Viranomaiset koettiin omiksi erillisiksi tahoiksi, jotka eivät toimineet yhteistyössä perheen kokonaisetua ajatellen. Useat äidit kokivat jääneensä yksin ja avun ulkopuolelle .

> *"Miten tästä eteenpäin? Mistä voisin saada oman asunnon, kun luottotiedot ovat menneet ja kaupungille on rästit vieläkin? On ollut tosi hankala saada apua. Alkoholisteille ja muille ongelmaryhmille kyllä löytyy apua mutta minunlaiselle ei. Olen kyllä soitellut ja kysellyt!"*

> *"En yleensäkään ole saanut mitään papereita sossusta, ei ole mitään sopimuksia, ei mitään selvää, kaikki ikäänkuin vain on. Perhekään ei ole keskustellut asioista minulle."*

" Siitä kyllä lähetetään ilmoitus, että työmarkkinatuen lapsikorotus menee sijaisperheelle, mutta kukaan ei kysele mitä sinulle kuuluu muuten? "

"Olen mokannut raha-asiani ja asuntoasiani ja olisin ja edelleenkin kaipaan apua niissä, mutta en ole saanut. En sosiaalivirastosta, en lastensuojelusta, en mistään. Narkkareille, holisteille, sairaille ja vammaisille oli paikkoja, mutta minä en kuulu em. ryhmiin ja minulle ei yksinkertaisesti löytynyt mitään ja se tuntui todella ikävältä. "

"Lapsille tuli apua. Mutta minne unohtui se äiti ? Vai onko se yhden tekevää ? Kyllä mielestäni sosiaaliviraston pitäisi pystyä pitämään huolta molempien hoitamisesta, en nyt tarkoita vain rahallisesti, vaan myös henkisesti. "

"Oli erikoisen vaikea todeta että apua emme saaneet mistään hätäämme. "

Eräs kirjoittaja keskittyy kirjeessään kuvaamaan viranomaisten mielivaltaisuutta ja epäoikeudenmukaisuutta. Kirjoittaja on pettynyt viranomaisten toimintaan. Sosiaalivirkailijoiden toimintaa hän kuvaa mielivaltaiseksi ja valheelliseksi. Huostaanotot ovat perustuneet kirjoittajan mukaan lasten äidin valehteluun ja mielenterveysongelmiin sekä "sosiaalitanttojen" vainoon.

" ...isoisä kysyi lastenvalvojalta että mitä tiedät näitten lasten turvallisesta ja onnellisesta elämästä, hän sanoi että en mitää vain sen minkä olen papereita lukenut samassa hän kuin säikähti että sanoi totuuden... "

Kirjoittajat tuntevat usein jäävänsä jalkoihin organisaatioissa ja ainoa keino on valittaa ylempiin oikeusasteisiin. Eräs perhe on ollut eri viranomaisten kanssa tekemisissä monissa yhteyksissä;

lasten huostaanotoissa, mielenterveysongelmissa ja poliisitutkinnoissa. Perhe on valittanut kohtelustaan käyden läpi eri oikeusasteet aina Euroopan Ihmisoikeuskomissiota myöten. Kirjoittaja kuvaa tilannetta epätoivoiseksi taisteluksi.

> *"...valitettiin hoviin mutta turhaan ja hovin päätöksestä korkeimpaan hallintooikeuteen samat sanat mutta eihän oikeutta enää ole eikä totuutta..."*

Tässä tarinassa kertoja ei suostu uskomaan, että huostaanotoille on olemassa mitään todellista syytä. Hän kieltäytyy uskomasta poikansa ja miehensä syyllisyyttä insestiin, samoin väitteet vanhempien kyvyttömyydestä huolehtia lapsistaan eivät pidä paikkaansa. Kyseessä on viranomaisten ja etenkin sosiaalitoimen harkittu ja suunniteltu puuttuminen perheen elämään. Myös sosiaaliviranomaisten vastuusta hänellä on sanottavaa.

> *"...kun isä sai eteläsuomesta linjaauton kuljettajan paikan niin hän ilmoitti sos.tantoille että tapaamiset pitää sopia nyt viikonlopuiksi, mutta kun se mielivalta riehuu niin heinäkuun tapaaminen oli keskellä työviikkoa eikä muutettu vaikka kuinka olisi pyytäny."*

> *"...kun ei apua saa mistää sos.tantat vain sanoo ettei me mitää päätä vaan lautakunta ja kaiken aikaa he istuu tulessa toisen pualla ja itse kuitenkin toimivat pääpiruna joten koulutetaanko sos.virkailijat valehtelemaan ja ylvästelemään ettei meille kukaa voi mitää."*

Uusikylän (1994) mukaan vasta kun viranomaiset yhteistyössä ja yhdessä lapsen ja hänen perheensä kanssa hakevat ratkaisuja, voidaan toivoa että tehdyt päätökset ylittävät eri hallinnon alaiset tai perheen sisäiset erillisintressit ja toteuttavat ratkaisuja, joissa lapsen etu muodostaa kaikkien verkoston toimijoiden yhteisen edun.

8.3.3. Sijaisvanhemmat

Perheenomaisia sijaishuoltopaikkoja kutsutaan sijaiskodeiksi ja huoltavia vanhempia sijaisvanhemmiksi. Perhehoidon tarkoituksena on tarjota kodin ulkopuolista hoitoa ja kasvatusta tarvitseville perheenomainen, lapsen yksilöllisiä tarpeitaan vastaava tasapainoinen ja turvallinen kasvuympäristö siksi ajaksi, kun lapsi on kodin ulkopuolella annettavan hoidon ja kasvatuksen tarpeessa.

Lapsen kasvun ja kehityksen turvaamisessa oleellinen asia huostaanottopäätöksen lisäksi on, millainen lapsen sijaishuolto tulee olemaan. Lapsen ikä, huostaanoton syyt ja kuntatason sijaishuollon palvelut vaikuttavat sijoituspäätökseen eli siihen, mihin lapsi sijoitetaan. Lastensuojelulaitoksia, joissa lasten sijaishuoltoa ja laitoshuoltoa järjestetään, ovat lastenkodit, nuorisokodit ja koulukodit sekä muut näihin rinnastettavat lastensuojelulaitokset. Kähkösen (1991, 42) mukaan kaikista vuoden 1987 aikana sijoitettuna olleista lapsista 54 % oli perhehoidossa. Perhehoito on ollut vuodesta 1976 laitoshuoltoa yleisempi sijaishuoltomuoto. Perhehoito kestää yleensä vuosia, jopa lapsen tai nuoren aikuistumiseen saakka. Sijaisvanhempien tarkoitus on antaa turvaa ja rakkautta niille lapsille, joista omat vanhemmat eivät pysty riittävästi huolehtimaan. Sijaisvanhemmuus ei saisi kuitenkaan kumota biologisen äidin ja isän paikkaa lapsen elämässä eikä se saisi olla myöskään lapsettomuuden hoitomuoto.

Sijaisvanhemmaksi hakeudutaan kunnan sosiaaliviranomaisten kautta. Esimerkiksi Jyväskylässä jokainen sijaisvanhemmaksi haluava osallistuu ensin Pride-valmennukseen (Parent Resources for Information, Development and Education) jossa mahdollisille sijaisvanhemmille jaetaan sijaisperheenä olosta tietoa. Valmennukseen osallistuminen ei sido mihinkään. Kysymys on koko perhettä koskevasta ratkaisusta ja valmennuksen avulla sijaisperheelle pyritään jakamaan tietoa päätösten pohjaksi ja heitä autetaan kohtaamaan sekä omat että huostaanotetun lapsen kokemukset ja tunteet. Valmennuksen jälkeen sosiaaliviranomaiset tekevät yhdessä sijaisperheen kanssa perhehoitosopimuksen ja perhe jää odottamaan huostaanotettua lasta. Kähkösen (1991, 51) mukaan sijaisvanhempien valinnassa on keskeistä löytää perhe, joka vastaa sijoitettavan lapsen tarpeita.

Perheen arvioinnissa huomioidaan yleensä mm. perheen fyysiset puitteet (ikä, terveys, asunto, työ, toimeentulo), perheen rakenne ja keskinäiset vuorovaikutussuhteet, perheen tarpeet ja odotukset sijoituksen suhteen, vanhempien kasvatuskyky sekä perheen aikaisempi elämänhistoria. Sosiaaliviranomaiset etsivät siis huostaanotetulle lapselle sopivaa perhettä eikä sijaisperheelle sopivaa lasta. Sijoituksessa pyritään ottamaan huomioon lapsen tilanne, ikä, biologisten vanhempien toiveet ja sijaisperheen tilanne. Sijaisvanhemmille maksetaan lapsen kasvatustehtävästä rahallinen korvaus joka on noin 1700 mk kuukaudessa, lisäksi sijaisvanhemmille maksetaan kulukorvaus joka on tarkoitettu lapsesta aiheutuvien menojen korvaukseksi.

Lapsen juridiselle huoltajalle jää kuitenkin vastuu tärkeistä lapsen hoitoa ja huoltoa koskevista päätöksistä, eli huoltajuus säilyy biologisilla vanhemmilla. Huostaanotetun lapsen huolenpidon toteutumisesta vastaa sosiaalilautakunta, eli elatusvelvollisuus lapsesta säilyy kunnalla eikä siirry sijaisvanhemmille.

Sijaisvanhempien tulisi kyetä olemaan biologisten vanhempien kanssa yhteistyössä sillä biologiset vanhemmat tapaavat yleensä lapsiaan noin kerran kuussa. Sijoitus on voimassa toistaiseksi ja biologisilla vanhemmilla on mahdollisuus hakea huostaanoton purkua jos perusteet huostaanotolle lakkaavat.

Siilinjärveläiset Kerttu ja Antti Syrjänen pohtivat omaa sijaisvanhemmuuttaan Merja Karjalaisen Me Naiset- lehden artikkelissa (28/98) todeten, ettei heidän tarkoitus ole korvata biologisia vanhempia, vaan täydentää vanhemmuutta. He haluavat elää arkea lasten kanssa, ottavat aikuisina vastuun lapsista ja asettavat heille turvalliset rajat. Kysymys siitä, kuka on oikea isä tai äiti, ei ole tärkeää, sillä Syrjästen mielestä jokaisessa ihmisessä on jotain hyvää, myös niissä vanhemmissa jotka ovat joutuneet lapsistaan luopumaan. Joskus vain ihminen menettää elämänsä hallinnan eikä hänellä ole voimavaroja huolehtia lapsistaan. Sijaisvanhemmat tulevat silloin avuksi ja pyrkivät antamaan lapsille turvallisen kodin ja lapsuuden.

Biologisten vanhempien, lapsen ja sijaisvanhempien välinen suhde on äärimmäisen tärkeä. Kun lapsi joudutaan antamaan toisten ihmisten kasvatettavaksi, liittyy tapahtumaan paljon erilaisia tunteita, mustasukkaisuudesta ja vihamielisyydestä kiitollisuuteen ja ystävyyteen. Sijaisvanhempien

ja biologisten vanhempien välillä syntyy helposti vertailutilanne, tahtoivat osapuolet sitä tai eivät Sijaisvanhempien tulisi muistaa, että lapset ovat heillä lainassa. Sijaisvanhempien rooli on siten hyvin vaativa. Hyvä suhde lasten vanhempiin on kaikkien etu ja edellytys sille, että huostaan-ottoprosessin osapuolet selviävät tapahtumasta mahdollisimman hyvin.

Eräs äiti kertoo avoimessa yleisönosastokirjoituksessaan Kodinkuvalehdessä onnistuneesta suhteesta sijaisvanhempiin. Hän pitää ratkaisevan tärkeänä sijaisvanhempien osuutta oman lapsensa kasvatukseen ja huolenpitoon.

> *"Tämä toinen perhe oli varmaan paras, mihin lapsi voidaan sijoittaa. Tyttäreni sai rakkautta, mutta oppi myös miten käyttäydytään, villi kun oli. Hän kävi koulunsa siellä loppuun, myös ammattikoulun. He olivat aina valmiita tukemaan."*

Sijaisperheen ja biologisten vanhempien suhteen tulisi perustua yhteistyöhön ja lapsen edun tunnustamiseen. Biologinen vanhempi, yleensä äiti säilyy huostaanoton jälkeenkin lapsensa holhoojana ja näin ollen hänet tulisi ottaa huomioon lapsen elämään liittyvissä ratkaisuissa. Biologisen äidin huomioiminen kasvatuskysymyksissä on myös tärkeää. Äidin arvot, maa-ilmankatsomus ja mielipiteet tulisi selvittää etukäteen, jotta yhteistyö onnistuisi. Biologisen äidin tulee kunnioittaa sijaisperheen tapaa toimia lapsen kasvatustehtävässä ja sijaisvanhempien tulee myös ymmärtää äidin tilannetta, jotta lapsen mielikuva äidistä säilyisi mahdollisimman hyvänä..

Huostaanoton ja sijoituksen jälkeen tilanne saattaa olla vaikea sekä sijaisvanhemmille että biologisille vanhemmille. Biologiset vanhemmat ovat epäonnistuneet kasvatustehtävässään jouduttuaan luovuttamaan lapsensa toisten kasvatettavaksi. Sijaisperheet taas ottavat lapsen kasvamaan omaan kotiinsa, kiintyvät lapseen ja kohtelevat häntä usein kuin omaansa. Biologisen kodin ongelmat ja huostaanotto ovat varmasti vaikuttaneet lapseen ja saattavat heijastua kauan lapsen käyttäytymiseen. Siten sijaisvanhempien halu suojella ja hoivata lasta ilman, että biologiset vanhemmat siihen puuttuvat, on varmasti usein voimakas.

Biologiset äidit ovat huostaanoton jälkeen elämäntilanteessa, jossa he eivät ehkä pysty tasavertaisesti kohtaamaan aikuisena sijaisvanhempia. Huostaanoton ja sijoituksen jälkeen

sijaisvanhempien asema kasvattajina ja lapsen arkielämään kuuluvina on huomattavasti vahvempi verrattaessa sitä biologisten vanhempien asemaan. Biologinen äiti saattaa epäillä sijaisvanhempien motiiveja kasvattaa toisten lapsia. Pahinta on, jos sijaisvanhemmat ovat hankkineet sijaislapsia adoptoitavaksi tai hyötyäkseen lapsista esim. työnteossa tai taloudellisesti. Sijaisperheen sosio-ekonominen asema on yleensä myös huomattavasti parempi kuin biologisella äidillä. Tämän seikan korostaminen saattaa aiheuttaa syvää mielipahaa ja katkeruutta biologisissa vanhemmissa.

> *"Perhe asuu lähellä, on asiallinen, heillä on omakotitalo, kaksi koiraa, mökki, paljon kivoja sukulaisia ja ystäviä. Kaikkea mitä minulla ei ole nyt tarjota."*

> *"Olisi hyvä, jos minulla olisi silloin tällöin jonkinlainen "palaveri" sijaisvanhempien kanssa, jossa minulla olisi minua tukeva henkilö mukana, sillä olen aika altavastaaja kun tapaamme heidän kotonaan. Esim. syntymäpäivillä, joissa saattaa olla vielä sijaismummukin paikalla. Tulee sellainen olo, etää antaa nyt asioiden vain olla näin, ettei oikea äiti vain alkaisi haluamaan mitään."*

Käytännön tilanteissa yhteistyökyvyn puute kärjistää osapuolten suhteita. Esimerkiksi tapaamiset aiheuttavat usein kireitä tilanteita. Kaikki biologiset äidit eivät pysty ongelmiltaan tapaamaan sijoitettuja lapsiaan ja tämä on aina surullinen tilanne erityisesti lapselle. On myös sijaisvanhempia, jotka suhtautuvat kielteisesti lapsen ja biologisen äidin tapaamisiin. Erityisesti, jos sijaisvanhemmat elättelevät adoptiotoiveita, halutaan biologinen perhe unohtaa. Ja joissakin tapauksissa lapsi saatetaan "piilottaa" sosiaalitoimiston ja sijaisvanhempien yhteistyöllä biologiselta vanhemmalta, jotta lapsen "toipuminen" käynnistyisi.

Sijaisvanhempia kuvataan yhdessä kirjeessä viranomaisten liittolaisiksi, jotka pyrkivät vain salaaman lasten asuinpaikan ja erottamaan lapset perheestään. Sijaisvanhemmat olivat antaneet biologisesta perheestä lausuntoja, esim. lasten hoidon laiminlyönnistä ja likaisuudesta sekä estäneet vanhempia tapaamasta lapsia. Lisäksi sijaisvanhemmilla on salainen puhelinnumero, niin ettei lapsia tavoita edes puhelimitse. Lasten ensimmäistä joulua sijaiskodissa kuvataan näin

",,,silloin kun tytöt ensimmäistä joulua otti vastaan sijaiskodissa niin kirjoitin sijaisäidille ja pyysin suunnattomassa ikävässä että saisin tuoda lapsille joulupaketit menin viemään niin tämä ihminen katsoi ovi ikkunasta ja kiinnitti turvalukon raotti ovea ja sanoi ei, pyysin että tuo eres tytöt eteiseen että sais in nähdä vastaus oli ei ja ovi vedettiin kiinni..."

Tapaamisten onnistuessa pienistäkin käytännön pelisäännöistä on hyvä keskustella avoimesti ja rehellisesti väärinkäsityksten välttämiseksi.

"...siitä syntyi sijaisperheessä rumba.... Juuri tällaiset tilanteet rasssaavat. Minulla ei ole valta tehdä sääntöjä, paitsi omani kun he (lapset) ovat täällä."

Sijaisvanhempien tulisi osata toimia ammattimaisesti suhteessaan biologisiin vanhempiin jotta keskusteluyhteys ei katkeaisi missään vaiheessa.

" Aluksi tapaamiset sujui suhteellisen hyvin, kunnes minun ja "sijaisäidin" välille alkoi kerääntyä ukkospilviä. Tapaamisia alettiin vähentää milloin milläkin varjolla, kunnes ne loppuivat kuin seinään. Edes jouluna lapsi ei ehtinyt puhelimeen. Itselläni jouluaatto meni sitten itkiessä...yksin. "Sijaisäidin" kanssa ei vinut enää edes keskustella, kun hän aina suuttuu/ suuttui niin silmittömästi. Joskus tuli sellainen tunne sen metelin keskellä, jotta hän on huutokaupanpitäjä ja minä ostaja, joka ei ehdi tekemään tarjouksia... Yli kahteen vuoteen en ole nähnyt enkä kuullut tytöstä mitään."

Kähkösen (1991, 63-64) mukaan Johnsson ja Gabor ovat raportoineet kokeilusta, jonka tarkoituksena on uudistaa traditionaalista sijaishuoltoa määrittelemällä sijaishuollon osapuolten roolit uudelleen. Sijaisvanhemmat nimettiin "vanhempainneuvojiksi", biologisten vanhempien tuki-

joiksi ja ohjaajiksi. Sijaisvanhemmille annettiin koulutusta, heille pyrittiin kehittämään auttava asenne biologisia vanhempia kohtaan, lisättiin ymmärrystä sijoitettavasta lapsesta ja hänen tarpeistaan sekä biologisesta perheestä ja sen tilanteesta, kehitettiin taitoja hallita lasten ongelmakäyttäytymistä ja kommunikaatiotaitoja tulla toimeen alkuperäisen perheen kanssa ja kehitettiin perheiden kykyä hyödyntää yhteiskunnan palveluja ja resursseja. Ohjelman päätavoitteena oli sijaisvanhempien roolin laajentaminen ja biologisten vanhempien mukaan ottaminen sijaishuollon suunnitteluun ja toteuttamiseen. Sijaishuollon osapuolten roolien määrittely koettiin kokeilussa oleellisimmaksi. Kokeilu tuotti pääasiassa positiivisia tuloksia ja vahvisti käsitystä biologisten vanhempien ja sijaisvanhempien välisen yhteistyön hedelmällisyydestä. Biologiset vanhemmat ottivat enemmän vastuuta lapsen hoitoon ja kasvatukseen liittyvissä asioissa, vaikka lapsi olikin sijaishoidossa. Biologiset vanhemmat pyrkivät myös aktiivisesti muuttamaan elämäntilannettaan, jotta lapsen kotiin palaaminen olisi mahdollista.

Biologisen äidin suhde sijaisperheeseen on usein myös siten ristiriitainen että äiti tuntee alemmuutta verratessaan itseään sijaisperheen elintasoon, vaikka onkin iloinen että lapset ovat saaneet hyvän sijaisperheen ja turvallisuutta elämäänsä. Äidin mielestä sijaisvanhemmat omivat liikaa lapsia, eikä hän itse pysty vaikuttamaan lasten kasvatukseen.

Huostaanottokeskustelun käydessä vilkkaana lehtien palstoilla ja televisiossa (Ajankohtainen kakkonen, Tiistaitiima, Sunnuntairaportti) kesällä 1997 huomasimme, että huostaanotettujen lasten vanhemmat ovat järjestäytyneet. Elämän siipirikot ry. perustettiin kesällä 1997 ajamaan huostaanotettujen lasten vanhempien etuja. Yhdistyksen perustaja ja puheenjohtaja Sirpa Reini on ottanut aktiivisesti osaa huostaanottokeskusteluun. Reini kertoo Kodin kuvalehden (16-97, 15) haastattelussa kuulleensa melkoisia kauhutarinoita siitä, miten sijaisvanhemmat ovat valehdelleet lapselle, että tämän biologinen äiti on kuollut tai mielisairas tai miten muutamat ovat tehneet itselleen sijaistoiminnasta tuottoisan bisneksen. Eva Aminoff (1996) viittaa kirjassaan myös sijaisvanhempien haluun rahastaa lapsilla, kuvaten oman huostaanotetun ja sijoitetun lapsensa kohtaloa ala-arvoisissa ja epäinhimillisissä olosuhteissa. Käytännössä sijaisvanhemmilla on mahdollisuus estää biologisten vanhempien ja lasten tapaamiset, jos he niin haluavat. Reini myös kyseenalaistaa huostaanottojen perusteet kysymällä, onko huostaanottojen tarkoitus siirtää lapset "rupusakilta parempiin perheisiin".

"...mieheni oli vain tehdastyöläinen ja minä kotirouva. Adoptiovanhempina oli taas yksityinen psykologi ja yksityinen hammaslääkäri. Aivan varmasti ammateille oli vaikutusta."

Sosiaaliviranomaisten toimintaa on arvosteltu erityisesti siitä, että työntekijät joutuvat käytännössä nojautumaan vain omaan ammattitaitoonsa ja tulkintaan siitä, mikä olisi lapsen edun kannalta paras ratkaisu . Kähkönen (1991, 35) esimerkiksi toteaa, että sosiaalityöllä ei ole systemaattista ja empiirisesti validia kriteeristöä huostaanottotapauksia varten - ratkaisut tehdään työntekijöiden tunteiden ja intuition varassa. Kähkönen jatkaa mm. Maddin ja Foster Alterin todenneen, että koska päätös huostaanotosta on vaikea ja sitä ohjaavat kriteerit puuttuvat, luotetaan liiaksi kulttuurisiin ja henkilökohtaisiin ennakkoluuloihin tai perustetaan päätökset emotionaalisiin ja henkilökohtaisiin arvoihin lapsen kasvatuksesta. Saman ovat todenneet Kähkösen mukaan mm. Katz, Hampton,Newberger, Bowles ja Snyder, jotka ovat havainneet sosiaaliviranomaisten piiloasenteiden vaikuttavan huostaanottopäätöksiin. Tutkimuksissaan he ovat todenneet mm., että sosiaalityöntekijät arvioivat alemmista sosiaaliluokista tulevat vanhemmat herkemmin lapsiaan laiminlyöviksi kuin ylemmistä sosiaaliluokista tulevat vanhemmat.

8.3.4. Irti äitiyden ahtaasta roolista

Hyvän äidin määrittelystä käydään jatkuvaa kamppailua. Määritelmät ovat kuitenkin aina sidoksissa määrittelijän katsantokantaan ja ajankohtaan. Määritelmiä ei siksi tulisi esittää luonnollisina ja ainoina oikeina, sillä naiset ovat erilaisia, yhtä ainoaa oikeaa tapaa olla hyvä äiti ei ole olemassa. Äitiyden määritelmissä tuntuu elävän edelleen mustavalkoinen ajattelu; äidit nähdään joko sysimustina, pahoina roistoina tai kaikin puolin erinomaisina ja hyveellisinä. Moninaisuuden, radikaalisuuden ja ristiriidat hyväksyvän äitiyden määritelmiä on vielä vähän.

Eeva Jokinen (1996, 13) on todennut äidin roolin olevan tiukimpia olemassaolevia sosiaalisia rooleja. Irtaantumista äitiyden ideologian ja sukupuolen hallitsevista malleista tapahtuu kuitenkin yhteiskunnan muotojen ja järjestyksen uudistuessa. Viimeisten vuosikymmenten yhteiskunnallisena muutosmoottorina on toiminut individualismi, yksilöllistyminen.

Modernin, työssä käyvän, taloudellisesti itsenäisen nykynaisen äitiysratkaisut ja -mahdollisuudet ovat moninaisemmat, kuin mitä ne ovat olleet esimerkiksi traditionaalisen naisen ja vaimon roolissa 1900-luvun puoleen väliin saakka. Nätkinin (1997, 230-234) mukaan Arnlaug Leira on todennut äitiyden modernisaation saaneen vauhtia Pohjoismaissa erityisesti 1960-luvulla, jolloin naiset hakeutuivat työmarkkinoille ja hoito- sekä kasvatusvastuuta jaettiin yhteiskunnalle. Hyvinvointivaltion kehittyminen, tasa-arvo-politiikka ja ehkäisyvälineiden kehitys ovat osaltaan olleet helpottamassa naisten itsenäistymistä ja itsemääräämisoikeuden lisääntymistä. Modernisaatio kuvaa äitiyden ehtojen muutosta, moderni äitiys irrottautuu traditionaalisesta; suku, mies, lapset, ammattilaisten suojelu tai asiantuntijoiden opit eivät ole enää niin hallitsevassa asemassa kuin aikaisemmin; äitimyyttiä tulkitaan uudelleen. Naisten omat, yksilölliset ratkaisut äidiksi tulemisen ja olemisen osalta ovat muutosten myötä toisella tavoin mahdollisia ja hyväksyttyjä. Individualistinen ote näkyy äitiydelle annettavissa merkityksissä ja äitiys nähdään esimerkiksi vain yhtenä jaksona tai erillisenä elämänvaiheeksi, jota kuvaa yksilöllisyys, riippumattomuus ja tasa-arvohakuisuus.

Feministit ovat pyrkineet luomaan erilaisia äitiyskonstruktioita ja tulkinneet äitiyttä ja äitimyyttiä eri tavoin. Esimerkiksi 1980-luvun gynosentrinen eli naiskeskeinen feminismi lähestyy äitiyttä ennen kaikkea valintana eikä biologisena kohtalona. Gynosentristinen lähestymistapa katsoo äitiyttä sisältä päin, äidin positiosta käsin. Gynosentrismissä on kysymys naiskeskeisestä ajattelutavasta, jossa synnytyksen ja hoivan uudelleenmuotoilulla on keskeinen rooli. Sen mukaan äitiyttä pidetään selkeästi kulttuurisena ja sosiaalisena konstruktiona eikä suinkaan itsestäänselvyytenä.

Postmodernin feminismin avulla pyritään rikkomaan perinteistä nais-miespolarisaation tapaa. Johanna Matero (1997, 260) sanoo, että postmodernin feminismin mukaan erojen suhteen ei kyse ole yksinomaan naisten ja miesten välisistä eroista, naisten välisistä taloudellisista, kulttuurisista, seksuaalisista ja rodullisista eroista tai edes yksittäisen naisen sisäisistä eroista. Kyse on enemmän näistä kaikista eroista samanaikaisina ja keskenään. Postmoderni feminismi pyrkii lainaamaan vanhaa luodakseen uutta ajattelutapaa. Sen näkemyksen mukaan äitiys on erillinen niin seksuaalisuudesta, miehestä kuin lapsestakin. Keskeistä on sukupuolimoraalin uudelleen tulkinta; kysymys ei ole niinkään valinnoista tai poissulkemisista, vaan yhdistelmistä, joita yksilöt

elämässään muovaavat. Ennen ongelmaisina nähdyt elämäntilanteet, kuten yksinhuoltajuus tai lesboäitiys nähdään erilaisuutena, ei siveettömyytenä tai sosiaalisina vaikeuksina. Radikaalifeministiseen itsenäisen äidin ideaaliin sisältyy kuitenkin usko lapsen ja äidin muodostamaan luonnolliseen liittoon, sen vastapuolella on miesten maailma.

Individualistiset, moninaiset ja erilaiset äitiyden esitykset ovat sidoksissa äidin taloudelliseen ja sosiaaliseen asemaan. Sosioekonominen asema vaikuttaa varmasti siihen, kuinka erilaisuus ja yksilöllisyys hyväksytään yhteisössä. Äitiyden erilaisten esitysten vapaus ja mahdollisuudet ovat helpommin saavutettavissa hyvin toimeen tulevien, korkeasti koulutettujen, tiedon ja informaation valtavirrassa kulkevien, "perinteestä vapaiden" naisten maailmassa.

Äitiysihanteesta poikkeavaa, erilaista äitiyttä siedetään toistaiseksi huonosti. Äitiyden ideologia suojelee normin mukaista äitiyttä torjuen uudenlaista sisältöä mahdollisuuksiensa mukaan, siten pelkkä normista poikkeaminen tuomitaan joskus epäonnistumiseksi. Elämäntapojen erilaisuus ei kuitenkaan yksinään johda huostaanottoon, ellei samalla ole kyse lasten hoivan ja huolenpidon puutteista, jotka vakavasti vaarantavat lapsen kehitystä ja terveyttä.. Kajavan (1997, 89-90) mukaan elämäntavan poikkeavuus on myös tulkintoihin sidottu määrite. Elämäntavan poikkeavuudella useimmiten viitataan esimerkiksi rajuun alkoholinkäyttöön, jolloin lapsia kuljetetaan iltamyöhällä vanhempien juomakavereiden luona, tai kodissa valitsee päiväjärjestyksen suhteen lähes kaoottinen tilanne. Lasten vanhempien elämäntavan katsotaan silloin poikkeavan siinä määrin vallitsevista normeista, että lapsen sosiaalistuminen näissä kasvuoloissa vaarantuu. Poikkeavaan elämäntapaan liittyy yleensä päihteet, huumeet ja rikollisuus. Vanhempien normista poikkeavat, "boheemiset" elämäntavat ovat aiheuttaneet silloin tällöin erimielisyyksiä eri viranomaistahojen kesken siitä, onko vanhempien silmiinpistävän erilainen elämäntapa vaaraksi lapsen kehitykselle.

Äitiyden ideologian mukaan äitiyteen sisältyy piirteitä, joissa korostuu lähinnä onnellisuus ja onnistuminen. Yhteiskunnallisesti tuotetun ja ylläpidetyn äitiyden formaattiin ei mahdu epäonnistumisia. Yhteiskunnallisena ilmiönä äitiys merkitsee samalla sitä, että lasten huolenpito ja hoiva tulee hoitaa yleisesti hyväksytyllä tavoin. Joskus elämäntilanteet ja niihin liittyvät vaikeudet ovat kuitenkin sellaisia, että ihmisen on vaikea selittää itselleen asioiden tai oman toiminnan syitä ja

seurauksia. Silloin ei olekaan ihme, että lähiympäristön tai ulkopuolisten yksipuolinen, tuomitseva suhtautuminen aiheuttaa vain lisää sulkeutuneisuutta, eristäytyneisyyttä ja ulkopuolisuuden tuntemuksia.

Jokinen (1996, 24-26) on tuonut esiin tutkimuksessaan äitiyteen liittyviä tuntemuksia; sen, miltä äideistä tuntuu olla äiti. Jokinen tarkoittaa tuntemuksella miltei samaa, kuin tunteella, mutta perinteisten tunteiden eli vihan, onnellisuuden, syyllisyyden ja häpeän lisäksi hän sisällyttää tuntemuksiin sellaisia kuin väsyttämisen, kosketuksen kaipuun, yksinäisyyden ja itkettämisen. Tuntemukset ovat Jokisen mielestä ruumiillistuneita ajatuksia, yhtä aikaa ruumiillisia, mielellisiä ja älyllisiä tapahtumia. Tämän lisäksi ne ovat sosiaalisia käytäntöjä, joita yhteinen ja erityinen kieli organisoi. Jokisen aineistossa useimmin mainitut äitiyden tunnot olivat väsymys, onni/onnellisuus, yksinäisyys, itkeminen, huono omatunto, pelko, uupumus, ilo, ahdistus, huoli, kiire, nautinto ja tuska.

Yksinäisyys, hätä, ahdistus ja masentuneisuus löytyvät myös tutkimuksemme äitien kirjoituksista. Äidin ja lapsen toisistaan erottaminen on kulttuurisesti ja myös henkisesti rankka kokemus, vaikka äiti huostaanoton yhteydessä tai myöhemmin saattaisikin hyväksyä sen, että kyseessä oli ehkä lapsen edun kannalta oikea päätös. Myös katkeruuden ja epäoikeudenmukaisuuden tuntemukset elävät kirjeissä. Näin erityisesti niiden äitien kertomuksissa, joiden on ollut mahdoton hyväksyä viranomaisten perusteluja huostaanottoon tai jotka ovat kokeneet tulleensa hylätyiksi ja jätetyiksi huostaanoton jälkeen.

Jokinen (1996, 37-42) on tutkimuksessaan todennut, että väsymys on yksi ilmaus äitien kokemasta yksinäisyydestä. Väsymisen tilana on usein yksinäisyys ja väsymisen konkreettinen tila on usein koti. Voimattomuuden ja väsymyksen tuntemukset liittyvät Jokisen mukaan usein kontekstiin, jossa äidillä on päävastuu kodin tilasta. Koti ja siihen liittyvät asiat tulisi olla kunnossa, mutta äiti ei jaksa hallita asioita - hän ei tahdo yksikertaisesti jaksaa yksin. Myös tutkimuksemme äitien harteille tuntuu kasautuvan yksin vastuu lasten hoivasta ja huolenpidosta. On kaikkien osapuolien kannalta surullista, että tasa-arvoideologian tuottama jaettu vanhemmuus ei tunnu toteutuvan ainakaan huostaanottoperheiden käytännöissä, ehkä yhtä poikkeusta lukuunottamatta. Tutkimuksemme huostaanotettujen äitien tarinoista käy ilmi, että äidin huolenpidon ja hoivan puutteita ei ole

kovinkaan usein korvaamassa perheessä isä, vaan yhteiskunta. Tosin yhteiskunnan osallistuminen lasten kasvatukseen ja huolenpitoon on äitien mielestä joskus hyväksikin koettu asia. Nätkin (1997, 244) on todennut omassa tutkimuksessaan, että esimerkiksi yksinhuoltajaäidit hakevat tukea yhteiskunnan eri viranomaisilta ja kokevat heidät tavallaan kumppaneiksi lasten kasvatuksessa. Tällöin viranomaisia ei koeta kontrollin tai vallanharjoittajiksi, vaan turvaverkoksi joka auttaa, jos äiti ei itse jaksa. Äitien viesti oli Nätkinin mielestä käytännöllinen ja järkevä; kuka pitäisi huolta lapsista, jos yksinhuoltajaäidin voimat ehtyvät. Hyvinvointivaltiota tulisikin rakentaa Nätkinin mielestä sen varaan, että jokainen nainen tai äiti, tai vanhempi, on potentiaalinen yksinhuoltaja. Tulevaisuudessakin tulisi tukea yksinhuoltajuutta tulonsiirroilla ja palveluilla, eikä rangaista sitä sukupuolimoraalin tai perhe- ja avioliittoinstituution pettämisestä.

Tutkimuksemme äitien kirjeiden sävyt liittyvät masentuneisuuden, huolen ja surullisuuden maailmaan, koska äidit käsittelevät kirjeissään kipeää kokemustaan, huostaanottoa. Masentuneisuus, voimattomuus ja itsesyytökset ovat usein kirjeissä esiintyviä tuntemuksia. Yhden äidin kertomuksessa itkemisellä oli merkittävä asema. Itkeminen oli hänen keino purkaa surun ja ikävän tuntemuksiaan. Äiti mukaan huostaanotosta seurasi syvä masennus. Epätoivoa kuvaa myös erään äidin lausahdus lapsen huostaanoton ja sijoituksen jälkeen.

> *"Join rankasti ja yritin itsemurhaa... Liian moni jää yksin tuskansa ja surunsa kanssa."*

Elina Mäenpää-Reenkola (12.7.98 HS) kehottaa artikkelissaan Naisen masennus voi periytyä lapselle suhtautumaan vakavasti naisten kokemaan masennukseen, joka saa omia erityismuotoja raskauden ja synnytyksen yhteydessä sekä äitiydessä. Mäenpää-Reenkola toteaa, että jos äidin masennuksen hoito laiminlyödään, voi lapsi altistua myöhemmissä vaiheissaan masennukselle ja psyykkisille häiriöille. Masennus on reaktio menetykseen. Sureminen auttaa kivun yli, mutta jos kyky surra puuttuu, kipu jäytää ja pysähdyttää paikoilleen. Masentunut juuttuu voimattomana kiinni menetykseen ja itsesyytöksiin. Kun ihminen on syvästi masentunut, hän menettää kiinnostuksensa ulkomaailmaan, itsesyytökset ja rangaistusfantasiat saattavat muovautua harhoiksi. Mäenpää-Reenkola toteaa lapsen kehityksessä yksilöksi yhden solmukohdan olevan, kun lapsi luopuu äidistä symbioottisen tyydytyksen tuojana ja käsittelee erillisyyttään. Jokainen joutuu menettämään äidin ja

suotuisissa olosuhteissa se tapahtuu vähitellen. Alttius masennukseen syntyy, jos lapsi menettää äidin äkillisesti, oman sietokykynsä ylittäen. Haavoittuminen tässä solmukohdassa altistaa lapsen masennukselle myöhempien menetysten kohdatessa häntä elämässä.

Ehkä äitiyden roolin ahtaudesta johtuen äitiydestä kieltäytymisestä on tullut yksi todellinen vaihtoehto naisille ehkäisyvälineiden ja sterilisaation kehittymisen myötä. Äitiydestä kieltäytymisessä on Jokisen (1996, 55) mukaan kyse paketista, jossa kieltäydytään modernissa (hyvinvointi-) maailmassa naiskansalaisille osoitetusta "roolikasaumasta". Tällaisia rooleja ovat esimerkiksi ansioäidin, vaimon, hyvän äidin ja koululaisen vanhemman roolit.

Äitiydestä kieltäytymisestä on monenlaisia teorioita ja tulkintoja. Vaikuttajanainen Simone de Beauvoir suhtautui äitiyteen torjuvasti ja äitiyden on tulkittu merkinneen hänelle naisten alistamisen mekanismia ja äitiydestä kieltäytymistä emansipoitumisen edellytykseksi. Yrsa Stenius on mm. todennut, kuinka de Beauvoirin ajatukset saattoivat myötävaikuttaa siihen, että hän itse kieltäytyi hyväksymästä feminiinistä puolta itsessään ja tuli siten kieltäneeksi äitiyden itseltään. Stenius (1994, 167) kertoo, kuinka "Simone de Beuavoir katseli äitinsä elämää ja teki peruuttamattoman päätöksensä: Hänestä ei koskaan tulisi samanlaista kuin äiti - joka oli taloudellisesti riippuvainen, vastuussa perheen fyysisten tarpeiden täyttämisestä, alituiseen petetty, alituiseen tarkka ulkokuoren ylläpitämisestä, pakonomaisen tiukasti tyttäriään valvova ja siten myös yhtä systemaattisemmin puijattu."

Jokinen (1996, 58-60) tuo esiin myös kenties tunnetuimpana pidetyn äitiydestä kieltäytymisen tarinan, Carolyn Steedman kirjan "Landscape for a Good Woman" jonka juoni selittää sosiologisesti ja psykologisesti, miksi Steedman ei halua lapsia. Steedman kertoo vastenmielisyydestä, jota hän tunsi äitinsä ruumista kohtaan; hän ei voi hyväksyä, että jatkaisi samalla tavalla; alkaisi uusintaa kireän, epätyydyttävän elämämme ehtoja. Steedmanin mukaan osa halusta synnyttää ja olla äiti, löytyy omista, tietoisista muistoista, joissa joku on hyväksynyt tuon ruumiin. Steedman näkee äitiyden haluamisen tai siitä kieltäytymisen oman ruumiillisuuden rakastamisen kontekstissa. Jos lapsi tulee kyllin hyvin äidin hoitamaksi, hänessä herää kyky luoda oma mielikuvituslapsi ja myöhemmin kyky haluta omia lapsia.

Jokinen (1996, 63-68) puhuu myös toistamispakosta ja kyllin hyvästä äitiydestä. Toistamispakon käsite kuuluu psykoanalyysin objektisuhdeteoreettisen koulukunnan sanavarastoon. Sillä tarkoitetaan sitä, että vanhemmat eivät kykene itse lapsena saamiensa vammojen vuoksi olemaan kyllin hyviä vanhempia omille lapsilleen vaan jatkavat pahan olon kierrettä, eikä sitä ole helppo korjata tai katkaista. D. W. Winnicott on objektisuhdeteoreetikko, jonka mukaan kyllin hyvä äitiys tuottaa lapselle kokemuksen olemassaolon jatkuvuudesta ja kaikkivoipaisuudesta, sitä tarvitaan jotta vauvan kehitys etenee onnellisesti. Jos äiti ei ole kyllin hyvä, vauva kehittää vääristyneen itseyden. Winnicottin mukaan äiti on kyllin hyvä vaistonvaraisesti, jos saa siihen tilaisuuden.

Jokinen esittää kritiikkiä, jonka mukaan objektisuhdeteoriassa oletetaan, että lapsi on passiivinen, äidin ruumiin oletetaan edustavan uhkaa tai pahaa ja äitiä kohdellaan koko ajan jonain, jonka tulee antaa lapsilleen jotain. Ja se jotain näyttää olevan joko liian vähän tai liikaa. Jokisen mukaan Jaana Vuori on todennut, että "Kun perinteisten kehityspsykologisten teorioiden innoittamana on tarkasteltu äitien toimintaa, on usein päädytty syyttämään äitejä siitä, etteivät he näytä osaavan kasvattaa: he eivät tunne lapsen kehitystä eivätkä osaa edesauttaa sitä, ja he joko laiminlyövät tai huolehtivat liikaa lapsistaan." Jokisen mukaan Vuori viittaa Nancy Chodorowin ja Susan Contratton teesiin, jonka mukaan äitiyden (feministinen) analyysi on mahdotonta, jollei kehitetä uudenlaista teoriaa lapsen kehityksestä.

8.3.5. Huonommuuden taakka

Tutkimusaineistomme äidit olivat kokeneet elämässään vaikeita olosuhteita ja tilanteita. Kirjeistä kävi ilmi, että huostaanottojen perusteina olivat mm. äidin päihteiden väärin käyttö, lapsen hoidon laiminlyönti, erotilanteen ongelmat, perheriidat, äidin mielenterveysongelmat, vanhempien keskinäinen väkivalta, taloudelliset vaikeudet ja lapsen omasta käyttäytymisestä johtuva kehityksen tai terveyden vaarantuminen, mm. päihteiden käyttö, koulupinnaus ja ristiriidat lähiomaisten kanssa. Kuitenkin kaikki äidit kuvasivat suhdettaan omaan lapseen tärkeäksi ja tunnesiteet tulivat voimakkaasti esiin lähes joka kirjeessä. Huostaanottoon liittyvää katkeruutta ei kohdistettu niinkään omaan onnettomaan elämäntilanteeseen tai lapseen, vaan enemmän sosiaaliviranomaisten tapaan

toimia huostaanottotilanteissa. Avohuolto ennalta ehkäisevänä tukitoimena saattaa kestää vuosikausia ennen varsinaista huostaanottopäätöstä, kuten Kajava (1997, 124) on tutkimuksessaan todennut. Kritiikki kohdistuukin enemmän huostaanoton jälkeiseen aikaan. Biologinen vanhempi unohdetaan ja tukitoimet loppuvat., kun lapsi on pelastettu ja perhe on hajonnut. Äidit kritisoivat myös sitä, kuinka viranomaisten toiminta ei tue biologisten vanhempien tarvetta pitää yhteyttä lapsiin huostaanoton jälkeen. Epäonnistunut suhde sijaisvanhempiin oli myös yksi tekijä negatiivisten tuntemusten ja asennoitumisen taustalla. Viranomaisten ja biologisten vanhempien välillä vallitsee usein erilaiset näkemykset ja tulkintaristiriidat huostaanoton tarpeellisuudesta ja perusteista. Molemmat osapuolet syyttelevät toisiaan eikä puolustusasemissa oleminen johda parempaan. Huomion arvoista kuitenkin on, että myös biologiset vanhemmat tarvitsevat tukea vaikean tilanteen kohtaamisessa, silloin kun omat voimavarat eivät ole riittäneet lapsista huolehtimiseen ja vastuun kantoon. Viranomaisten velvollisuutena on 1984 voimaan tulleen lastensuojelulain mukaan korostaa lapsen edun ensisijaisuutta. Mitä lapsen edulla sitten käytännössä tarkoitetaan, on joskus ristiriitaista ja epäselvää, mutta lapsen etua ajetaan myös biologisten vanhempien auttamisella.

Kähkönen (1991, 10-12) on todennut, että vanhemmuuteen vaikuttavat tekijät koostuvat sekä yksilön omasta kehityshistoriasta, joka muovaa persoonallisuutta ja psykologista hyvinvointia että henkilön luonteenpiirteistä ja ympäristön taholta saadusta sosiaalisesta tuesta. Vanhempana toimimiseen vaikuttavat tämän lisäksi mm. aviosuhde ja sen laatu sekä työ ja siihen liittyvät tekijät. Vanhemmuuden arvioinnissa tulisi keskittyä, ei niinkään vanhempien käyttäytymiseen sinänsä, vaan siihen, mikä vaikutus käyttäytymisellä on lapsen kannalta. Kähkönen esittää Rutterin ja Quintonin huomioineen vanhemmuuden arvioinnissa mm. seuraavan kaltaisia seikkoja:

- vanhemmuuteen käytetty aika
- vanhempien emotionaalinen tila
- stressitekijät ja ongelmia tuottavat asiat
- aviopuolisoiden ominaisuudet
- kasvatusvastuun jakautuminen puolisoiden kesken
- vanhempien yleinen tyytyväisyys ja heidän saavutuksensa
- sosiaalisen tuen saatavuus
- taloudelliset olosuhteet.

Kähkösen (1991, 13) mukaan vanhemmuuden romahtamisen tai murtumisen käsitteellä tarkoitetaan sellaisia tuhoavia käyttäytymisen muotoja ja suhteita sekä hoivan epäonnistumista, jotka johtavat lapsen hoidon laiminlyöntiin, hylkäykseen tai pahoinpitelyyn. Tällöin lapseen kohdistuva laiminlyönti tai pahoinpitely on sen laatuista, että se vaatii ammatillista interventiota tai jopa vanhemmuuden siirtämistä. Vanhemmuudet murtumisessa on oleellista sekä sisäisten että ulkoisten toimintaedellytysten kuormittuminen. Näiden tekijöiden yhteisvaikutus korostuu lastensuojelun asiakasperheiden elämäntilanteisiin liittyvissä ongelmissa. Lapsiaan laiminlyövien vanhempien kyky toimia vanhempina ja kasvattajina ei ole riippuvainen yksistään biologisten vanhempien persoonallisista ominaisuuksista, vaan myös ympäröivästä yhteiskunnasta, sen tarjoamista mahdollisuuksista ja tuesta sekä siinä vallitsevasta kulttuurista.

Lapsiaan laiminlyöville äideille on ominaista masentuneisuus, ahdistuneisuus ja emotionaalinen epävakaisuus. Merkittävää on myös, että huostaanoton jälkeen vanhempien elämäntilanne ei selkiinny; ongelmat näyttävät syvenevän tai kasautuvan. Hessle (1988) on myös todennut, että huostaanoton jälkeen biologiset vanhempien tilanne on käynyt uhanalaisemmaksi, sosiaalinen eristäytyminen ja kriisit ovat syventyneet. Hesslen tutkimuksen mukaan kaksi vuotta huostaanoton jälkeen yli puolet vanhemmista eli huonommissa olosuhteissa kuin ennen huostaanottoa.

Biologiset vanhemmat tarvitsevat paljon tukea pystyäkseen käsittelemään huostaanottoon liittyviä tunteitaan ja kokemuksiaan. Kähkönen (1994) on käsitellyt tutkimuksessaan asiakirja-aineistoa, josta käy myös ilmi huostaanoton jälkeinen tuska ja syyllisyys, johon ei näytetä sosiaalitoimen työskentelyssä juurikaan kiinnitettävän huomiota.

Börjeson ja Håkansson ovat niin ikään Kähkösen (1994) mukaan todenneet, että samanaikaisesti kun huostaanotto voi lisätä lasten selviytymisedellytyksiä, ovat heidän vanhempansa usein lastensuojelutyön häviäjiä. Vanhemmuuden kompetenssin ja lapsen menetyksen kokemukset eivät ole kovin helposti korvattavissa.

Kähkösen (1991, 14-15) toteaa mm. Bardyn jakaneen lastensuojelun kohderyhmien ongelmat kolmeen perusmalliin: yhteiskunnasta syrjäytyneiden noidankehään, tavallisiin keskiverto-ongelmaisiin ja arkielämän ylikuormittavuuteen. Huostaanotettujen lasten vanhempien kohdalla on

monissa tutkimuksissa havaittu sosiaalisen periytyvyyden kehä edellisten sukupolvien ongelmien kertautuessa seuraavan sukupolven elämässä. Vaikka menneisyyden negatiiviset kokemukset eivät kaikissa tapauksissa johdakaan vastaavaan myöhemmässä elämänvaiheessa, näkee Bardy huostaanotettujen lasten vanhempien taustalla kumulatiivisen osattomuuden. Varhain alkavissa, asteittain etenevässä huono-osaisuudessa taloudelliset, sosiaaliset ja psykologiset ongelmat kietoutuvat toisiinsa.

Sven Hesslen (1988) tutkimuksen mukaan huostaanotettujen lasten vanhemmat ovat itse monessa tapauksessa kokeneet olevansa ei-toivottuja lapsia ja tunteneet tulleensa hylätyksi lapsena. Kierre alkaa lapsuuden huonoista kokemuksista ja johtaa myöhemmin kouluongelmiin, työttömyyden ja sosiaalisen eristäytymisen kautta ajautumiseen yhteiskunnan vähäosaisiin. Kierrettä on vaikea katkaista, omat vaikutusmahdollisuudet ovat vähäiset eikä selviytymiseen löydy keinoja tai voimavaroja. Hesslen mielestä henkilöillä, jotka ovat joutuneet omassa lapsuudessaan kärsimään nk. huonosta vanhemmuudesta, on suuri riski epäonnistua myös omassa vanhemmuudessaan.

Hesslen tutkimus koski huostaanotettujen lasten vanhempien selviytymistä huostaanottotilanteen jälkeen. Tutkimuksessa oli mukana 64 malmölaista vanhempaa, joita haastateltiin välittömästi huostaanoton jälkeen ja uudestaan kahden vuoden kuluttua. Seurantatutkimuksen mukaan lapset olivat palanneet takaisin biologisten vanhempien luo vain 15 perheeseen. Yli puolet lapsista oli edelleen sijoitettuina kahden vuoden jälkeen huostaanotosta. Lisäksi tutkimusaineiston vanhemmista yli puolella kokonaiselämäntilanne näytti huonommalta kuin ennen huostaanottoa. Haastatelluista vanhemmista noin 60 prosenttia oli työttömänä. Työelämässä mukana olleiden työhistoria koostui lyhytaikaisista töistä, osa-aikatöistä tai matalapalkkaisista työsuhteista. Yksinasuminen ja yksinhuoltajuus lisääntyi, ydinperheet näyttivät hajoavan. Biologiset isät eivät juuri osallistuneet lastensa elämään. Huostaan-oton jälkeen vanhempien sosiaalinen eristäytyminen lisääntyi. Vanhempien tulevaisuuden usko näytti huonontuneen kahden vuoden jälkeen huostaanotosta. Vanhemmista 82 prosenttia uskoi, etteivät he pysty muuttamaan omaa elämäntilannettaan parempaan suuntaan. Hessle esittää kritiikkiä sosiaali-viranomaisille, joiden toiminta ei näytä tähtäävän siihen, että lapset palaisivat takaisin biologisten vanhempien luo. Sosiaaliviranomaiset eivät pysty estämään perheiden hajoamista ja perheen tilanteen muuttumista uhanalaisemmaksi. Huostaanotto näytti olevan viimeinen pisara pitkässä ongelmien kasaantumisketjussa.

Hesslen tutkimuksen mukaan perheiden tilanne muuttuu huostaanoton jälkeen huonommaksi. Oman aineistomme äitien sosio-ekonomiset tilanteet ja tulevaisuudenusko eivät näyttäytyneet aivan yhtä synkkinä. Huostaanotettujen lasten äidit olivat kuitenkin kaikki kokeneet sosiaalista syrjäytymistä, syyllisyyttä ja häpeää huostaanoton jälkeen ja huonommuuden tunteet ja epäonnistuminen liittyivät kiinteästi äitien kokemusmaailmaan. Lisätaakkaa tuo vielä sukulaisten ja ystävien ihmettely ja syyttely huostaanoton vuoksi, esimerkiksi sisarukset tai omat vanhemmat saattavat kokea tilanteen häpeällisenä ja vaikeana.

> *"... (sisaret) olivat järkyttyneitä aikansa ja häpesivät varmasti minua ja ihmettelivät."*
> *"Päällimmäisenä on ainainen syyllisyys ja raivokin niin itseä kuin muitakin kohtaan..."*

Sosiaaliset verkostot nähdään tärkeänä osana biologisten vanhempien selviämistä. Hesslen tutkimuksen mukaan biologisilta vanhemmilta puuttui sosiaalinen verkosto usein melkein kokonaan. Sosiaalinen syrjäytyminen ja eristäytyminen on tyypillinen reagointitapa, kun läheiset tukea antavat ihmiskontaktit puuttuvat.

> *"Itse tuskailin tämän asian (huostaanoton) kanssa neljä vuotta. En puhunut siitä kenenkään kanssa, koska en luottanut ihmisiin... Usein siinä käy niinkin, että myös suku kääntää selkänsä ja silloin olet täysin yksin."*

On huomioitava, että kaikki raskaissa vaikeuksissakaan elävät lasten vanhemmat eivät lyö laimin lastensa huoltoa ja hoitoa, ehkä heillä juuri on ollut käytettävissä sukulaisten ja ystävien tukea siinä määrin, että lapsia ei ole jouduttu laiminlyömään.

Biologisten vanhempien osalta on ongelmallista myös se, että lastensuojelun verkostotyömuodossa saattavat monet eri viranomaiset olla mukana huostaanottoprosessissa. Kajava (1997, 129) on todennut, että huostaanottoprosessin eri vaiheissa on mukana useita eri organisaation edustajia.

Tiimi- ja verkostotyömallin on katsottu poistavan sen ongelman, joka syntyy eri tahojen ja koulukunnittaisten erojen aiheuttamista tulkintaristiriidoista. Mutta on selvästi havaittavissa, että verkostokokoukset laajapohjaisina voivat olla jäykkiä esimerkiksi sopivan ajankohdan löytämiseksi. Lisäksi niissä ei oteta sitä huomioon, että kysymys on usein hyvin arkaluontoisista asioista, joista tuskin kukaan on valmis avoimesti keskustelemaan useiden asiantuntijoiden kanssa samanaikaisesti. Vaikeassa elämäntilanteessa oleva ihminen ei ole yhdenvertaisessa asemassa suhteessa viranomaisiin, jotka ovat tottuneet työskentelemään virastojen käytäntöjen mukaisesti; biologinen vanhempi on aina kokemattomampi ja tietämättömämpi.

8.3.6. Selviytymisen tulkinnat

Tarkoitamme selviytymisellä sitä, että äiti on ainakin omasta mielestään saanut kiinni elämästään. Tätä kuvaa esimerkiksi osallistuminen työelämään tai opiskelu, talous- ja asuntoasioiden selkiintyminen, päihteiden käytön lopettaminen tai huostaanottoprosessin ymmärtäminen. Selviytymistä voi esimerkiksi kuvata se, että suhde lapseen ja sijaisvanhempiin on onnistunut tai se voi olla tilanne, jossa äiti on hyväksynyt lapsen uuden elämän ja sen, ettei hän enää palaa biologisen äidin luo. Lapsen edun ymmärtäminen ja hänen tunteidensa huomioonottaminen voi olla myös merkki eheytyvästä elämänhallinnasta.

> *" Mikään ei ole niin suurta äidinrakkautta kuin se, jos jättää lapsensa toisten turvaan silloin, kun sitä itse ei pysty antamaan ja takaamaan. "*

> *" Onko minulla oikeutta tai ylipäätään edes mahdollisuutta saada lapsia takaisin enää? On jo kulunut aikaa. Heillä on uudet kuviot ja tuttavat. Kesämökki. Koirat "*

Huostaanottoon johtavat syyt ovat yleensä niin monikerroksisia ja vaikeita, että vanhemmat helposti syrjäytyvät työelämästä ja opiskelusta. Paluu työelämään voi osoittautua ylivoimaisen vaikeaksi erityisesti suurtyöttömyyden aikana. Jos työelämään palaaminen kuitenkin onnistuu vaikeiden

elämäntilanteiden jälkeen, sillä on merkittävä vaikutus ihmisen selviytymiselle. Työpaikka mahdollistaa myös taloudellisen itsenäisyyden ja oman asunnon.

> *" Viihdyn työpaikassani erinomaisesti ja jo nyt harmittaa että se jo lokakuussa loppuu. Palkka ei päätä huimaa, mutta parempi se on kuin Kelan päiväraha! Ja henkinen hyvä olo, joka työstä seuraa, sitä ei voi rahassa mitata."*

> *" Miten tästä eteenpäin? Mistä voisin saada oman asunnon, kun luottotiedot ovat menneet ja kaupungille on rästit vieläkin...Esim. minun kohdallani jokin tukiasunto tai hoitopaikka olisi ollut enemmän kuin tervetullut. Olen mokannut raha-asiani ja asuntoasiani ja olisin ja edelleenkin kaipaan apua niissä, mutta en ole saanut...No, asun pienessä kaksiossa äitini kanssa ja suoraan sanoen tämä on aika ajoin tosi kireätä."*

Kajavan (1997) tutkimuksen mukaan suurin yksittäinen syy lasten huostaanottoon oli äidin alkoholismi (60% kaikista tapauksista). Äidin alkoholinkäyttö on ilmeisen suuri riski lapsen hoidon laiminlyöntiin. Päihteiden väärinkäytön lopettaminen mahdollistaa elämäntilanteen paranemisen monella tavalla.

> *"Raitistuttuani olin paljon yhteydessä tyttäreeni ja etenkin (sijais-perheen) äitiin...Nyt oltuani AA:ssa viidettä vuotta, olen pelkästään tyytyväinen huostaanotosta oman silloisen elämäntapani vuoksi. Kaikki katkeruus on hävinnyt. Tosiasia on, etten kyennyt huolehtimaan lapsestani, enhän huolehtinut itsestänikään. Huostaanotto oli onni tytärtäni ajatellen."*

Lastensuojelun käytännön toimintatapaan kuuluu perhekeskeisyys. Sosiaalityö pyrkii säilyttämään perhekokonaisuuden ja estämään perheiden hajoamisen. Siten ongelmatilanteissa pyritään ottamaan

myös huomioon perheen jäsenten väliset vuorovaikutussuhteet. Myös Hesslen tutkimuksen (1988) mukaan sosiaalisella verkostolla on merkittävä rooli vaikeassa elämäntilanteessa selviämisessä. Hesslen tutkimuksessa mukana olleilta vanhemmilta läheiset ihmissuhteet puuttuivat suurelta osin, eivätkä sosiaaliviranomaiset kyenneet korvaamaan suvun ja ystävien merkitystä.

Perheen, suvun ja ystävien merkitys tuli esiin muutamissa kirjeissä. Äidit kokivat raskaana läheisten tuen puuttumisen, mutta mikäli tukea oli saatavilla, sen arvo tunnustettiin.

> *"... onneksi minulla on hyvä ystävä ja mukavat sisarukset...Isä oli läheinen ja lasteni huostaanotto oli hänelle kipeä juttu...Ei hän siitä paljon puhunut, ehkä joskus humalassa raivosi, ei hänkään tiennyt, mitä olisi sanonut. Isä oli minulle hyvin rakas."*

> *"Sairastumiseni lähensi minua ja äitiäni entisestään. Hänelle on hyvä puhua..."*

Eräässä tapauksessa apu tuli lähiympäristön ulkopuolelta. Kirjeessään äiti kuvaa avun löytyneen huostaanotettujen vanhempien tukiyhdistyksestä, jossa hän pystyi vuosien vaikenemisen jälkeen puhumaan kipeistä kokemuksistaan. Aineistomme äideistä yksikään ei kuvannut suhdettaan viranomaisiin tukea antavaksi. Lähes jokaisesta kirjeestä kävi kuitenkin ilmi toive viranomaisten ymmärtävämmästä suhtautumisesta.

> *"Eikö tähän tilanteeseen todella löydy tukevaa tahoa? Siis kehittämisen varaa on todella. Ei pitäisi antaa äidin jäädä oman onnensa nojaan, vaikka lapset on etusijalla. Eikö se ole lapsen parhaaksi nimenomaan, jos äitikin hoidetaan? Joku tukihenkilö äidille, joka opastaa ja neuvoo sosiaalivirastojen normistojen suossa."*

Merkittävä tekijä biologisten vanhempien selviämisessä on hyvä suhde lapsiin ja sijaisvanhempiin huostaanoton jälkeen. Hesslen tutkimuksessa biologisia vanhempia pyydettiin nimeämään kymmenen tärkeintä henkilöä lähipiiristään. Yli 90% vanhemmista ilmoitti tärkeimmäksi

huostaanotetun lapsensa. Muissa tutkimuksissa on saatu viitteitä siitä, että myös lapset kokevat eron vanhemmistaan vaikeaksi, vaikka olosuhteet kotona olisivatkin olleet puutteelliset. Sosiaalitoimen tulisikin toimeenpiteillään edistää osapuolten vuorovaikutusta. Selviytyminen on monien osa-alueiden ja monenlaisten tulkintojen summa, kuten vaikeuksiin ajautuminenkin. Ympäristö tukee osaltaan, mutta henkilökohtaiset voimavarat ratkaisevat lopulta, miten asiat koetaan.

9.
ELINKAUTINEN ?

Hyvän äitiyden määritelmät ovat muun muassa arkiuskomuksista ja myyttisistä aineksista koottuja, yhteiskunnan tai erilaisten intressitahojen tarpeita ja tavoitteita palvelemaan kytkettyjä odotuksia. Naisille ja miehille on annettu biologiaan pohjautuvat, luonnolliset ja itsestäänselvät, valmiit ja muuttumattomat tehtävät äiteinä ja isinä. Nätkinin (1997, 26) mukaan suvunjatkamisesta syntyvä sukupuolisuhde on syvästi yhteiskuntaa rakenteistava tekijä. Suhde ei ole pelkästään biologinen - vaikka se onkin ruumiillinen - vaan samalla poliittinen. Naisten ja miesten tehtävät ovat yhteiskunnallisessa työnjaossa ja kulttuurissa jatkuvan, poliittisen määrittelykamppailun alaisina.

Suomalaisessa yhteiskunnassa naiset otettiin mukaan kansallisiin projekteihin äiteinä. Äitiyden tehtäväksi annettiin merkittävä rooli kansakunnan rakentajina. Siveellisyyden ja moraalin vaaliminen, väestökasvu, kansallisen itsetunnon kohotus ja yhtenäisyys määriteltiin äitien vastuuksi ja velvollisuudeksi. Äitiyden ahtaassa roolissa, sen ideologisoidussa tehtävässä epäonnistuminen on ollut tuomittavaa, koska siten on tullut asettaneeksi uhanalaiseksi koko yhteiskunnan poliittisina kulmakivinä toimineet rakenteet. Äitien epäonnistuminen kasvatustehtävissään ei ole kuitenkaan sen tuomittavampaa tai häpeällisempää kuin muidenkaan inhimillisten ihmisten epäonnistumiset tai vaikeudet elämässään.

Lapsen ja äidin suhde on ennen kaikkea kulttuurinen konstruktio. Äiti tulkitsee suhdettaan lapseen kulttuuristen merkitysten avulla. Lapsen ja äidin on nähty olevan kiinteästi toisiinsa kytkeytyneenä. Lapsen ja äidin etu on samaistettu toisiinsa melko pitkälle, mutta lapsen etu on mennyt äidin edun

edellä muun muassa kriisiaikoina. Tällöin lasta on pidetty tärkeämpänä, kuin esimerkiksi köyhää, aviotonta tai siveetöntä äitiä. Nätkin (1997, 157-159) näkee äidistä erillisen lapsen kategorian nousseen esille erilaisten ongelmatilanteiden seurauksina. Yhteiskunnan on ollut pelastettava lapsi äidiltään, kun äiti on merkinnyt vaaraa lapsen terveydelle, kasvulle tai kehitykselle.

Tutkimuksemme on kietoutunut monella tavalla naisen ja miehen yhteiskunnassa vallitseviin sukupuolirooleihin ja niiden mukaiseen työnjakoon, jonka mukaan naisen luonnollinen ja itsestäänselvä tehtävä on olla äiti. Äitiyden käsitteeseen liittyy kodista ja perheestä huolehtiminen, lisäksi perheen lastenhoidon vastuu ja velvollisuudet näyttävät jäävän äitien harteille. Pohjoismaisissa hyvinvointivaltioissa vallitsee tasa-arvopolitiikka ja asiantuntijakeskusteluissa onkin viime vuosikymmeninä korostunut perheen ja jaetun vanhemmuuden käsitteet äitiyden sijasta. Kuitenkin on myös esitetty epäilyjä siitä, että vanhemmuudella tarkoitetaan käytännössä edelleenkin vain äitiyttä.

Tutkimuksemme näyttää tukevan edellä mainittuja epäilyjä; vastuu lapsen hoivasta ja huolenpidosta on edelleen äideillä. Jos lapsen äiti ajautuu elämäntilanteeseen, jossa lapsen hoiva ja huolenpito vaarantuu, isät eivät näytä huolehtivan jälkikasvustaan. Äidin huolenpidon pettäessä vastuu lapsen hyvinvoinnista siirtyy sosiaaliviranomaisille ja yhteiskunnalle.

Sosiaaliviranomaisen toimintaperiaate huostaanottotapauksissa on lapsen edun toteuttaminen. Mitä lapsen etu käytännössä tarkoittaa, jää pitkälle viranomaisista riippuen avoimeksi. Kajavan (1997) tutkimuksen mukaan tahdonvastaisissa huostaanottotapauksissa yksi ydinkysymyksistä on, kumpi vaihtoehto on lapsen kannalta paras; tulla huostaanotetuksi ja erotetuksi biologisista vanhemmistaan vai jäädä jatkuvasti ilman äidin tai isän huolenpitoa ja turvaa. Vastuu tällaisesta päätöksestä on aikuisilla. On selvää, että jos vanhemmat eivät lapsestaan huolehdi, on jonkun muun se tehtävä ja Suomen kaltaisessa hyvinvointivaltiossa tehtävä jää usein yhteiskunnalle. Lastensuojelutyössä sosiaalitoimen tavoitteena näyttää olevan, että mahdollista huostaanottoa yritetään ehkäistä erilaisin avohuollon tukitoimin mahdollisimman pitkään. Jos huostaanottoon päädytään, myös biologisia vanhempia tulee auttaa. Se, kuinka pitkälle yhteiskunta on halukas tai kyvykäs tukemaan biologisia vanhempia huostaanoton ja sijoituksen jälkeen, on ainakin äitien kirjeiden perusteella täysin auki.

Tutkimuksemme äidit toivoivat erityisen voimakkaasti tukea ja apua huostaanoton jälkeisessä vaikeassa elämäntilanteessa; myös "äiti tulisi ottaa huostaan". Äitien kokemukset kertovat, että huostaanoton jälkeen biologisten vanhempien tunteilla tai ajatuksilla ei enää ole väliä; heidän toiveitaan esimerkiksi lasten tapaamisten suhteen ei oteta huomioon. Sosiaaliviranomaisten työ ei tunnu tähtäävän lasten paluuseen biologisten vanhempien luo. Huostaanottoa edeltävä aika saattaa sisältää voimakkaitakin interventioita perheen sisäiseen elämään, mutta huostaanoton jälkeen näyttää siltä, että äidin ja huostaanotetun lapsen suhdetta ei tueta. Äidit tuntevat jäävänsä yksin ongelmiensa kanssa. Tässä mielessä tuskin voi puhua onnistuneesta perhetyöstä. Biologisten äitien avuksi voisikin kehittää esimerkiksi tukihenkilöjärjestelmän, jonka tehtävänä olisi tukea äitiä huostaanottoprosessin eri vaiheissa, näin yksinjäämisen ja hylätyksi tulemisen tunteet ehkä lievenisivät.

Utrio (1994) on todennut, että naiset ovat sisäistäneet yhteiskunnallisesti tuotetut määräykset ja odotukset ankarasti. Sopeutuvana ja alistettuna nainen on usein toiminut juuri siten, kun hänen on odotettu toimivan ja opettanut omaksumiaan oppeja eteen päin. Tutkimuksemme äitien kirjeistä käy ilmi, että äitiydessä epäonnistumiseen liittyy vahvasti häpeän ja syyllisyyden tuntemukset. Huostaanotto horjuttaa äidin itsetuntoa ja ihmisarvoa. Tämän kokemuksen ei kuitenkaan tarvitse lyödä elinikäistä huonommuuden leimaa ihmiseen.

Jos lapsen äiti selviää vaikeuksistaan hän ehkä haluaa uuden tilaisuuden kasvattaa lapsensa itse. Tilanne saattaa olla tällöin hyvinkin ongelmallinen ja on vaikea nähdä, mikä olisi paras ratkaisu esimerkiksi äidin tai lapsen kannalta. Huostaanotosta on ehkä kulunut jo vuosia, lapsi saattaa olla sopeutunut uuteen sijaisperheeseen ja pitää perhettä omanaan. Onko tarkoituksenmukaista hajoittaa lapsen turvallinen elämä sijaisperheessä. Ja miten määritellään sijaisvanhempien joskus kymmenienkin vuosien kasvatustyön merkitys. Tutkimuksemme eräs äiti kyseenalaisti kirjeessään oman oikeutensa vaatia lapsiaan takaisin. Äiti koki ettei hänellä ole enää oikeutta saada lapsiaan takaisin itselleen, sillä lasten elämä oli uudessa perheessä tasapainoista ja onnellista. Huostaanoton lähtökohtana on kuitenkin, että sijaisvanhemmat tarjoavat huostaanotetulle ja sijoitetulle lapselle väliaikaisen turvapaikan. Jos huostaanoton perusteet lakkaavat, on biologisilla vanhemmilla oikeus hakea huostaanoton purkua. Purkuhakemukset ovat sosiaalitoimen mukaan lisääntymään päin, vaikka

ylivoimaisesti suurin osa tyytyykin viranomaisten ratkaisuun. Toistaiseksi hakemukset johtavat harvoin lapsen palauttamiseen sijaishoidosta biologisten vanhempien luo.

Tutkimuksemme äitien kirjeistä käy myös ilmi, että ne ongelmat, jotka ovat johtaneet huostaanottoon, ovat hyvin monisyisiä ja -kerroksisia. Ongelmien kasautumisesta näyttää syntyvän kierre, jota on todella vaikea katkaista. Usein äidit nimesivät ydinongelman, jonka ympärille tuntui kasaantuvan muitakin ongelmia. Kriisit seurasivat toisiaan ja kasautuivat. Arkipäivät koostuivat ongelmista eikä toisenlaista elämää tunnettu.

Tutkimuksemme muutamat huostaanotettujen lasten äidit totesivat myöhemmin kirjeissään huostaanoton olleen oikean ratkaisun, niin lapsen kuin heidän itsensäkin kannalta. Näissä tapauksissa äidit ovat pystyneet analysoimaan jälkeenpäin omaa elämäntilannettaan ja todenneet myöhemmin huostaanoton tarpeellisuuden. Huostaanoton hyväksymiseen liittyy oman elämän ongelmien selvittäminen ainakin jossain määrin, elämänhallinnan palautuminen ja omien inhimillisten rajojen hyväksyminen. Se ei silti tarkoita sitä, että huostaanottoon liittyviä surun ja ikävän tuntemuksia ei enää olisi tai että apua ei olisi kaivattu missään vaiheessa.

Huostaanotto on kipeä asia ja apua siitä selviytymiseen kaivataan, kuten eräs äiti kirjoittamansa runon avulla toteaa.

Mistä nyt löytyisi sanoja, joilla voisi lapselle kertoa.
Miksi täti, vieras hänet vei, miksi äidin luokse pääse ei.

Silloin taas sen kuulla saan, kasvattajaksi en sovikaan.
Siinä lapsen etua ajateltiin, väkisin kodistaan riistettiin.

Lapsi katsoo silmin kyyneltyvin, haluaisin, äiti, tulla syliin.
Onko tuskaa enää pahempaa, en lasta kykene auttamaan.

Katson lapsen jälkeen itkien, on otsassa leima "syyllinen".
On edessäni elinkautinen, se murtaa minut ...hiljalleen.

On ihmiset kovia tuomitsemaan, et saa enää elää rauhassa.
En silti periksi antaa saa, vaikeudet vain kasvattaa.

Ei vielä ole vuoro luovuttaa, vaan nyt on aika taistella.
Se ei tule olemaan helppoa, en tiedä, riittääkö voimia.

Silloin heti muistan tään ei täällä kukaan yksin jää.
Onhan asia kaikkien yhteinen meidän... elämän siipirikkojen.

Miten voisin asiani ilmaista, kun on sydän täynnä haavoja.
Moni äiti miettii, tänäänkin, miksi kalleimpani mä menetin.

Siinä samassa se unohdettiin tarvitseehan tukea äitikin.
Ei yksin koskaan jättää saa, epätoivoa se vain kasvattaa.

On äidillä tunteet pinnalla ne viedään lapsen mukana.
Ei pienikään sydän voi ymmärtää, on hänen parastaan kaikki tää.

Äiti itkee yöllä yksin ikävää, enkö koskaan enää häntä nää.
Usein siinä käykin niin, kun äidin oikeudet "unohdettiin".

Miten voisi lapselle sitä sanoa, ei minun sinua tapaavan haluta.
Se tuottaa tuskaa katkeraa "mikset halunnut mua rakastaa?"

Mitä silloin tuohon vastaisi? Kyllä äiti kovastikin halusi.
Lupa siihen kuitenkin evättiin, kun tapaamisetkin kiellettiin.

Monet vuodet kantaa yksinään huonommuuden taakkaa ja häpeää.
Jos edes ihmisenä parempi olisin, vois rakkaimpani tulla takaisin.

KIRJALLISUUS

AMINOFF; Eva 1996. Lapsen parhaaksi. Viisi vuotta Ruotsin lapsivainojen uhrina. WSOY. Juva.

ANTIKAINEN; Jukka, Haataja Marja-Leena ja Korhonen Merja (toim.) 1994. Näkökulmia perheeseen. Stakes. Raportti 136. Gummerus Kirjapaino Oy. Jyväskylä.

BETTELHEIM; Bruno 1988. Kyllin hyvät vanhemmat, Kirja lasten kasvatuksesta. Englannin kielinen alkuteos A Good Enough Parent. WSOY. Juva.

FORSSÉN; Katja 1993. Suojaverkon lapsiperheet. Tutkimus kasvuolopuutteiden takia lastensuojelun asiakkaana olevien perheiden elämänhallinnan ongelmista ja perheiden kanssa tehdystä sosiaalityöstä. Turun yliopisto. Turku.

FOSBERG; Hannele 1994. Yksi ja monta perhettä. Tutkimus sosiaalityöntekijöiden perhetulkinnoista sosiaalitoimistotyössä. Stakes. Tutkimuksia 42. Helsinki.

FOSBERG; Hannele 1995. Sosiaalitoimiston isä: kaivattu, toivoton, uhkaava. Teoksessa Leena Eräsaari, Raija Julkunen ja Harriet Silius (toim.) Naiset yksityisen ja julkisen rajalla. Vastapaino. Tampere.

FOSBERG; Hannele, Kuronen Marjo, Pösö Tarja ja Ritala-Koskinen Aino 1991. Kun perhe hajoaa ja on kuitenkin kaikkialla. Sosiaalipolitiikka. Sosiaalipoliittisen yhdistyksen julkaisu. 16 vsk., s. 37-50.

HASSI; Satu 1987. Käärme ja tiedon puu. Naisnäkökulmia tekniikkaan. WSOY. Porvoo.

HEINO; Tarja 1997. Asiakkuuden hämäryys lastensuojelussa. Sosiaalityöntekijän tuottama määritys lastensuojelun asiakkaaksi. Gummerus. Jyväskylä.

HELÉN; Ilpo 1997. Äidin elämän politiikkaa. Naissukupuolisuus, valta ja itsesuhde Suomessa 1880-luvulta 1900-luvulle. Gaudeamus. Tampere.

HELMINEN; Jarkko 1995. Sosiaalilainsäädännön luennot Jyväskylän yliopistossa.

HESSLE; Sven 1988. Familjer i sönderfall. En rapport från samhällsvården. Norstedt. Stockholm.

HURRI; Merja 1991. Tyttärille kolmanteen ja neljänteen polveen. Teoksessa Nopola, Sinikka (toim.) Äiti tuu ikkunaan. Äitiys - elämä vai kohtalo ? WSOY. Juva.

HÄGGMAN; Kaj 1994. Perheen vuosisata. Perheen ihanne ja sivistyneistön elämäntapa 1800-luvun Suomessa. Suomen historiallinen seura. Painatuskeskus. Helsinki.

JOKINEN; Eeva 1996. Väsynyt äiti. Äitiyden omaelämäkerrallisia esityksiä. Gaudeamus. Tampere.
KAJAVA; Mirja 1997. Lapsen etu huostaanottoprosesissa. Tutkimus pakkohuostaanotoista. Oulun yliopisto. Oulu.
KEMPPAINEN; Minna 1997. Huostaanotto, viimeinen vaihtoehto, toinen mahdollisuus. Me Naiset 36, 40-45. Kirjoituksia naisten omaelämäkerroista. Tammer-Paino Oy. Tampere.
KIVINEN; Tarja 1994. Valikoituminen lastensuojelun asiakkaaksi. Näkökulma asiakkuuden määrittymiseen. Stakes. Gummerus. Jyväskylä.
KORTE; Irma 1988. Naisnäkökulman tieteenfilosofisia merkityksiä. Teoksessa (toim.) Hannele Kurki ja Päivi Setälä. Akanvirtaan. Johdatus naistutkimukseen. Yliopistopaino. Helsinki.
KOSONEN; Päivi 1992. Naisena lukeminen. Teoksessa Piela, Ulla (toim.) Aikanaisia. Kirjoituksia naisten omaelämäkerroista. Tammer-Paino Oy. Tampere.
KURONEN; Marjo 1989. Onnellinen ja ongelmallinen äitiys. Tutkimus lasten hoidon ja kasvatuksen asiantuntijoiden äitiyttä koskevista käsityksistä. Tampereen yliopisto. Tampere.
KURONEN; Marjo 1993. Lapsen hyväksi naisten kesken. Tutkimus äitiys- ja lastenneuvolan toimintakäytännöistä. Stakes. Gummerus. Jyväskylä
KÄHKÖNEN; Päivi 1991. Biologisen perheen huomioonottaminen lapsen huostaanotossa ja sijoituksessa. Jyväskylän yliopiston perhetutkimusyksikön julkaisuja 2/1991. Jyväskylä.
KÄHKÖNEN; Päivi 1994. Vanhemmuuden murtuminen. Lapsen huostaanotto sosiaalitoimen asiakirja-aineiston valossa. Jyväskylän opetussosiaalikeskus. Jyväskylä.
LAURILA; Arja 1993. Lainaksi annettu lapsi. Sijaiskoti - kokemuksia ja ajatuksia. Gummerus. Jyväskylä.
MATERO; Johanna 1996. Tieto. Teoksessa Koivunen Anu ja Liljeström Marianne (toim.) Avainsanat. 10 askelta feministiseen tutkimukseen. Vastapaino. Tampere.
MÄENPÄÄ-REENKOLA; Elina 1998. Naisen masennus voi periytyä lapselle. Helsingin Sanomat. 12.7.1998.
NIEMELÄ: Pirkko 1991. Äitiyden hillitty raivo. Teoksessa Nopola, Sinikka (toim.): Äiti tuu ikkunaan. Äitiys - elämä vai kohta-lo ? WSOY. Juva.
NOPOLA; Sinikka (toim.) 1991. Äiti tuu ikkunaan. Äitiys - elämä vai kohtalo ? WSOY. Juva.
NÄTKIN; Ritva 1986. Naisten vastuun ja kodin ylläpitämisen ristiriidoista. Teoksessa Rantalaiho, Liisa (toim.): Miesten tiede ja naisten puuhat. Yhteiskuntatieteen kritiikkiä naisten työn näkökulmasta. Vastapaino. Tampere.

NÄTKIN; Ritva 1993. Äitiys ja sukupuolten väliset suhteet. Teoksessa Piela, Ulla (toim.) Aikanaisia. Kirjoituksia naisten omaelämäkerroista. Tammer-Paino.Tampere.
NÄTKIN; Ritva 1994. Naisten hyvinvointivaltio. Gummerus. Jyväskylä.
NÄTKIN; Ritva 1997. Kamppailu suomalaisesta äitiydestä. Maternalismi, väestöpolitiikka ja naisten kertomukset. Tammer-Paino Oy. Tampere.
ONKELI; Kreetta 1996. Ilonen Talo. WSOY. Porvoo.
PATEMAN; Carole 1988. The Sexual Contract. Polity. Cambridge.
PIELA; Ulla (toim.) 1993. Arjen unelmat. Teoksessa Aikanaisia. Kirjoituksia naisten omaelämäkerroista. Tammer-Paino. Tampere.
PÖSÖ; Tarja 1995. Lasten pahoinpitely lastensuojelussa. Ollako vai eikö olla ? Teoksessa Pösö, Tarja (toim.) Sosiaalityö, asiakkuus ja sosiaaliset ongelmat. Konstruktionistinen näkökulma. Sosiaaliturvan keskusliitto. Helsinki.
RAJAVAARA; Marjatta 1992. Tavallisesta perheestä tapaukseksi. Sosiaalitoimen asiakastyö arvioinnin kohteena. Helsingin yliopisto.Gummerus. Jyväskylä.
ROIKO; Heljä 1997. Keskisuomalainen 30.11.1997
SAARINEN; Aino 1985. Vapautta Naisille ! Puheenvuoroja nasiten historiasta, nasiliikkeestä ja teoriasta. Oulun yliopisto. Oulu.
SCHAFFER; Rudolph 1979. Äitiys. Gummerus. Jyväskylä.
STEEDMAN; Carolyn Kay 1991. Landscape for a Good Women. A Story of Two Lives.
STENIUS; Yrsa 1994. Valta ja naiseus. WSOY. Juva.
UTRIO; Kaari 1994. Eevan tyttäret. Eurooppalaisen naisen, lapsen ja perheen historia. Kustannusosakeyhtiö Tammi. Helsinki.
UUSIKYLÄ; Petri 1994. Lastensuojelun toimeenpanoverkostot. Tutkimus yhteistyön rakenteista ja merkityksestä kuntien lastensuojelutyössä. Lastensuojelun keskusliitto. Helsinki.
VILKKO; Anni 1992. Oman elämän kielikuvat. Teoksessa Piela, Ulla (toim.) Aikanaisia. Kirjoituksia naisten omaelämäkerroista. Tammer-Paino Oy. Tampere.
WINNICOT; Donald Woods 1981. Lapsi, perhe, ympäristö. Englanninkielinen alkuteos The Child, the Family, and the Outside World. Amer Yhtymä Oy Weiling&Göösin kirjapaino. Espoo.
VIRTANEN; Leea 1994. Arjen uskomukset. Punatukkaiset ovat intohimoisia. WSOY. Juva.

LIITE 1

Tuskaa huostaanotosta

Olen yksi niistä vanhemmista, joilta on lapset otettu huostaan. Olen kysellyt, onko olemassa huostaanotettujen vanhempien ry:tä. Ei ole.
Luulisin, että varmaan kaikki huostaanotettujen lasten vanhemmat häpeävät ja miettivät, mitä ihmiset heistä ajattelevat ja käpertyvät omaan itseensä. Niin minäkin tein alussa.
Haluaisin tutustua sellaisiin ihmisiin, vanhempiin, joilta on lapsi tai lapset otettu huostaan.
Minun lapseni, kaksi poikaa, tällä hetkellä 8- ja 5-vuotiaat, otettiin huostaan joulukuussa 1991. Tuntui, että elämäni oli loppu, yritin itsemurhaa menemällä junan alle ryypättyäni ensin pari kuukautta totaalisesti, mutta kohtalo tuli peliin miehenkörilään hahmossa. Sen jälkeen ihastuin pelastajaani, vähensin juomistani ja lopetin tupakanpolton. Elämä voitti sittenkin. Meillä on 3,5-vuotias tytär ja tapaan poikiani joka kuukauden ensimmäinen maanantai, ja pojat ovat meillä kuukauden viimeisenä viikonloppuna.
Tulemme joten kuten toimeen, sillä olen työtön ja avomieheni on opiskelemassa. Mutta tulevaisuudesta ei kukaan tiedä, jos vaikka pojat olisivat kotona taas.
Haluaisin vain tietoa kanssasisaristani ja -veljistäni eli ilmoitelkaa minulle, kirjoitelkaa!
Miten teille on käynyt EM. asiassa? Olisin myös halukas perustamaan tämmöisen yhdistyksen, jos vain saan apua. En ole koskaan missään lehdessä tai muualla nähnyt tai lukenut huostaanotettujen lasten vanhemmista. Tulkaa jo esiin, nyt on jo aika eikä tarvitse hävetä. Se kuuluu elämään nykyisin.

Huostaanotettujen lasten äiti

LIITE 2

Saanko lapseni takaisin?

Viina oli tulla minulle ylivoimaiseksi ongelmaksi, mutta onneksi säästyin huumeilta. Olen 44-vuotias luterilaiseen seurakuntaan kuuluva nainen ja olen rukouksin taistellut elämäni puolesta. Eräässä Missio-kokouksessa sain hiljaa rukoillen luovuttaa itseni Jumalan käsiin.
Elämäni ennen uskoon tuloa on ollut ongelmaista, taistelua viinan orjuutta vastaan, katkeruutta ja kostonhalua, ties mitä. Sosiaalilautakunta on ottanut lapseni huostaansa, olen ympäristön leimaama. Nyt sosiaaliviranomaisten on vaikea uskoa, että olen vapaa entisestä elämäntavastani, olen muuttunut ja uudistunut. He eivät tahdo antaa lapsiani takaisin. Voin vain käydä anomassa heitä nuorisokodista ja sosiaalilautakunnasta. Kukaan ei puhu puolestamme.
Minulla on sulhanen, jolla on jo kaksi aikuista lasta. En käytä mitään rauhoittavia lääkkeitä, en tarvitse niitä. Sen sijaan toimin ensiaputöissä ja VPK:ssa. Kirjoita minulle, olit sitten mies tai nainen, kaale tai valkolainen. Kirje aina piristää ja rehellinen ystävyys on elämässä tärkeintä.

Rajaton ystävyys

LIITE 3

14.10.1996

Arvoisat Äidit !

Tarvitsemme apuanne. Opiskelemme Jyväskylän yliopistossa yhteiskuntapolitiikkaa ja on lopputyön aika. Tarkoituksenamme on **selvittää huostaanotettujen lasten äitien omia kokemuksia lasten huostaanotosta.**

Haluaisitko Sinä olla mukana kartuttamassa aineistoamme omalla tarinallasi ?

Kirjoita meille kokemuksistasi. Kaikki se, mitä asiasta ajattelet, on meille tärkeää. Emme ole kiinnostuneita nimestäsi tai osoitteestasi. Voit kirjoittaa meille nimettömänä tai nimimerkillä.

Toivomme, että kirjoitat omasta näkökulmastasi ehkä kipeästäkin tapahtumasta. Kirjoita vapaasti kokemastasi, tunteistasi ja ajatuksistasi, siitä kuinka muut ihmiset Sinuun suhtautuivat, kuinka selvisit tilanteesta vai selvisitkö... Lisäksi toivomme, että kirjoituksestasi ilmenee ikäsi, lastesi lukumäärä ja kuinka kauan huostaanotosta on aikaa.

Saamamme tarinat on tarkoitettu ainoastaan tutkimustamme varten eikä aineistoa luovuteta muuhun käyttöön.

Teemme myös mielellämme haastattelun jos annat siihen luvan. Kerrothan siinä tapauksessa tarkemmin itsestäsi, jotta voimme ottaa Sinuun yhteyttä.

Lähetä kirjeesi joulukuun alkuun mennessä osoitteeseen

Sanna Päivinen
Yliopistonkatu 20 A 9
40100 Jyväskylä

KIITOS jo etukäteen vaivannäöstäsi !

Ystävällisin terveisin

Sanna Päivinen
opiskelija

Sirpa Nieminen
opiskelija